

ERDÉLY ÉS A SZOMSZÉDOS MEGYÉK HADSZÍNTÉRRÉ VÁLÁSA 1848-BAN

1848 őszén Erdély teljes területe hadszínterré vált. Október közepétől a Román Nemzeti Comité felhívására az országrész román nemzetiségű lakosai megindították a felkelésüket, amelyet a Nagyszeben körül összevont császári hadtest koncentrált támadása követett. Ennek következtében a székely csapatok november 5-én Marosvásárhelynél, az észak-erdélyi magyar erők pedig november 15-én Apahidánál vereséget szenvedtek a császári alakulatoktól. Az előbbi következménye – Háromszék kivételével – a Székelyföld, míg az utóbbié lényegében egész Erdély átmeneti elvesztése lett. Az országrész visszafoglalására indított akció november 24-én Désnél kudarcba fulladt. Mind Kolozsvár feladása, mind a dési vereség miatt az Országos Honvédelmi Bizottmány hadbírószági vizsgálatot indított, ítélet azonban az előbbi esetben nem született, míg az utóbbi felmentéssel zárult.

A fenti rövid, kudarcokkal teli időszak nem tartozott a hadtörténetírás sokat kutatott témái közé. Az elmúlt évtizedekben általánosan elterjedt az a nézet, hogy Bem megérkezéséig az erdélyi magyar politikai és katonai vezetést hozzá nem értés jellemezte, nem tanúsítottak kellő forradalmiságot, ellenben a lengyel tábornok, aki egyben forradalmár is volt, egy csapásra megoldott mindent: december 15-től vezetésével megindult a magyar ellentámadás, amely 1849. március végére Erdély teljes visszafoglalásához vezetett.¹ Azt azonban teljes mértékben figyelmen kívül hagyták, hogy az Erdélyt novemberben feladó magyar dandár és a decemberben ellentámadást indító hadtest mind mennyiségben, mind minőségben különbözött egymástól. Ez a leegyszerűsítő felfogás jelent meg az 1950-es évek történelemszemléletét tükröző „Föltámadott a tenger” című filmben,² ahol Bem a csüggedt népfelkelőket rohamra vezeti,³ és egyben megállítja a császári csapatok előrenyomulását.

A másik irányzat szerint az egyes erdélyi magyar katonai vezetők ugyan nem voltak áruelők, de sorozatos szakmai hibákat és mulasztásokat követtek el, ami elvezetett a kudarchoz. Ilyen vádak érték Sombory Sándor ezredesét, a székely tábor, Baldacci Manó

¹ Az összefoglalások többnyire tömörséggel mutatják be az eseményeket: *Kövári*, 1861. 116–121. o.; *Horváth*, 1863. II. 143–150. o.; *Heydte*, 1863. 166–169. és 179–181. o.; *Gelich*, I. 380–399. és 480–486. o.; *Márki*, 1898. 166. o. A politikai és katonai vezetőket elítélő magatartás megalapozója Czetz János vezérőrnagynak, az erdélyi hadtest parancsnokának emigrációban megjelent történeti munkája. *Czetz*, 1850. 58–59. o. Hasonló álláspontot képviselt Jakab Elek. *Jakab*, 1880. 429. o. E felfogást építette be Kovács Endre a Bem tábornokról megjelent monográfiájába. *Kovács*, 1979. 24. o. A magyar katonai vezetés alkalmatlanságát hangsúlyozta Miskolczy Ambrus is a három kötetes Erdély történetében. *Miskolczy*, 1988. 1405. o. Ettől az irányzattól csak a magyar hadtörténetírás egyik legjelesebb művelője, Gyalóky Jenő tért el, aki értékelését a tényleges erőviszonyok figyelembevételével tette meg. Az általam kutatott korszakkal azonban ő csak érintőlegesen foglalkozott. *Gyalóky*, 1931. 9–11. o.

² Magyar filmdráma. 1953. Rendező: Nádasdy Kálmán és Ranódy László. E szemlélet tükröződött a Képes Történelem sorozat 1966-ban megjelent kötetében, amely a történelmet általános iskolások körében volt hivatott népszerűsíteni. *Márkus István*: Forradalom és szabadságharc 1848–49. Budapest, 1966.

³ Az erdélyi hadtest kötelékében népfelkelők nem harcoltak, csak mozgósított nemzetőrök, akiknek a felszereltsége és kiképzettsége nagy számuk ellenére csakugyan hiányos volt. Bem első intézkedései közé tartozott, hogy hazaküldte őket, mivel csekély harcértékük miatt bevetni nem tudta a nemzetőröket, akiknek az ellátása komoly problémát jelentett a magyar hatóságok számára. *Kovács*, 1979. 50. o.

br., vezérőrnagyot az észak-erdélyi magyar erők és Katona Miklós őrnagyot, a nagybányai tábor parancsnokait.⁴ Ugyanezeket a tendenciákat figyelhetjük meg Czetz János vezérőrnagynak, az erdélyi hadtest egykori parancsnokának az emigrációban megjelent történeti munkájában. Czetz állásfoglalását akár szakértői véleményként is elfogadhatnánk, hiszen ő az erdélyi kiegészítésű 62. (Turszky) sorgyalogezred tisztjeként lépett át a honvédséghez 1848-ban, és ami a leglényegesebb: 1848. október végétől Kolozsváron tartózkodott, így közvetlen rálátása volt a napi eseményekre. Csakhogy a tábornok az emigrációban kevés dokumentummal rendelkezett, a bajtársak adatközlései többnyire pontatlanok voltak, így e munkát csak nagyon szigorú forráskritikával tudjuk hasznosítani.⁵ A XIX. században megjelent szemtanúi visszaemlékezések közül ki kell emelnünk Bauer Lajos őrnagyét, aki 1848 őszén Baldacci segédtisztje volt. Bauer – Czetzhez hasonlóan – Baldaccit nem tartotta árulónak, hanem a hadvezéri képességeit vélte hiányosnak.⁶

Jelen tanulmányomban az 1848 őszi erdélyi eseményeket, a polgárháború és önvédelmi harc előzményeit és hátterét eddig alig vagy egyáltalán nem kutatott hazai és erdélyi kútfők górcső alá vételével kívánom felvázolni. Mivel az észak-erdélyi harcokban a tartománnyal határos törvényhatóságok mozgósított nemzetőrsei is részt vettek, illetve az ott folyó harcok hatással voltak az erdélyi eseményekre, az ottani történésekre is kitérek.⁷

Az erdélyi császári és királyi hadszervezet 1848 őszén

Az Erdély feletti katonai hatalmat a nagyszebeni székhelyű, közvetlenül a bécsi Udvari Haditanács, majd az osztrák hadügyminisztérium alárendeltségébe tartozó erdélyi főhadparancsnokság (*General Commando*) gyakorolta.⁸ Az erdélyi főkormánysszék legfeljebb a nagyfejedelemség területén állomásozó császári–királyi alakulatok ellátásában, valamint a katonai és polgári intézmények közötti kapcsolattartásban játszott szerepet.

1848. október elején az alábbi soralakulatok voltak Nagyszeben és Naszód környékén összevonva:

Gyalogság:

- 31. Leiningen sorgyalogezred 1 zászlóalja,
- 41. Sivkovich sorgyalogezred 1 zászlóalja,
- 51. Károly Ferdinánd sorgyalogezred 3 zászlóalja,

⁴ Somboryra: *Bona*, 2000. 626. o. A vádakat Oroszhegyi Józsa fogalmazta meg a *Marczius Tizenötödike* hasábjain. Ennek nyomán az Országos Honvédelmi Bizottmány vizsgálatra utasította Vay Miklós br., királyi biztost. Vay, 2136. Nyáry Pál levele. Pest, 1848. november 8. Baldaccira: *Bona*, 2000. 144–145. o. Gelich Rikárd jellemzése szerint „Baldacci, mint az olvasóink már tudják, igen nagy műveltségű katona volt, nagyon képzett férfit, de a gyakorlottság terén kevésbé volt jártas, hogy egyébiránt jó terveit kellőképpen keresztül vihesse. Végre meg nem is bírt határozottsággal; ezen hiba valószínűleg az ügy iránti lelkesedés hiányából származott, midőn a törvényes állapot ingadozni kezdett.” *Gelich*, I. 399 o. Katona Miklósról: *Bona*, 2000. 421–422. o.

⁵ Czetz, 1850.; Czetz, 2001.

⁶ Életútja: *Bona*, 2000. 226. o.; *Bauer*, 1870. 49. o.

⁷ Itt szeretnék köszönetet mondani a dolgozatom elkészítéséhez nyújtott segítségért a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány „Dunatíji Népek Kutatása” Szakalapítványának, Hermann Róbertnek, Solymosi Józsefnek, Egyed Ákosnak (Kolozsvár) és Demeter Lajosnak. (Sepsiszentgyörgy).

⁸ A szervezet élén a selmecbányai születésű Anton Puchner br., altábornagy állt. Az 1848-ban 59 éves Puchner harctéri tapasztalatokkal rendelkezett, mivel a napóleoni háborúkat végigharcolta. Tevékenységének értékelése: *Gyalóky*, 1931. 8–10. o.

62. Turszky sorgealozezred 1 zászlóalja,
63. Bianchi sorgealozezred 2 zászlóalja,
Uracca gránátos zászlóalj,
A 16. (1. román) határhozvezred egy zászlóalja,
A 17. (2. román) határhozvezred két zászlóaljjal.

Lovasság:

5. Savoyai Eugen dragonyosezred 6 százada,
3. Ferdinánd Miksa könnyűlovasezred 8 százada (köznyelvben Max-szalizserek),
A 11. (székely) huszárezred 2 százada.

Tábori tüzéség:

- 2 db 6 fontos és egy 3 fontos üteg, összesen 18 ágyú.

A fentiekben felsorolt alakulatok többsége idegen (osztrák, cseh, morva, lengyel, ukrán és legfőképpen román) kiegészítésű volt. A 31., 51. és a 62. sorgealozezredekben azonban számottevő magyar sorállomány szolgált, akiknek többsége 1848 nyarán és őszén áttért a honvédséghez, jelentősen csökkentve zászlóaljaik harci értékét.

A másik fontos szempont, hogy az alakulatok feltöltöttsége rendkívül alacsony volt, illetve harci tapasztalatokkal nem rendelkeztek.⁹

Erdélyben több kisebb erődtípus is létezett (Marosvásárhely, Déva, Fogaras stb.), amelyek többnyire laktanyaként funkcionáltak, de komolyabb jelentőséggel csak a gyulafehérvári bírt, amely egyben az erdélyi csapatok arzenálja volt.

Az erdélyi főhadparancsnokság – bár a nyílt színvallástól még tartózkodott, erre csak októberben került sor – 1848 szeptemberétől a Bécsből kapott titkos utasítások alapján megszakította együttműködését az erdélyi magyar kormányzervekkel. 1848. szeptember 10-én a 16. (1. román), szeptember 27-én pedig a 17. (2. román) határhozvezred mondta fel nyíltan az engedelmisséget a magyar kormánynak. Szeptember 17-én Puchner megtiltotta a császári alakulatoknak, hogy segítséget nyújtsanak a törvényhatóságok tisztségviselőinek az újoncösszeírást megtagadó települések ellenében.¹⁰ A magyar hadügyminisztérium által Pestre rendelt Uracca gránátos zászlóaljat pedig visszavezényelte Erdélybe, és az alakulat tisztjei sem a hadügyminisztérium, sem a budai főhadparancsnokság követelésére nem voltak hajlandók eltérni Puchner rendeletétől.¹¹ Október elején megszüntették a fegyver és felszerelés kiszolgáltatását a honvédek részére, illetve a beteg Puchnert helyettesítő Alois Pfersmann altábornagy visszarendelte a császári katonaságot a toborzóhelyekről, noha a 32. honvédzászlóalj szervezése miatt még szükség lett volna a közreműködésükre. Az utóbbi döntést a gubernium kétszeri erőlyes tiltakozására sem volt hajlandó visszavonni.¹²

⁹ Trócsányi, 1956. 421. és 434. o.; Heydte, 1863. 80. és 109. o.; Gyalókey, 1931. 11. o.; Kovács, 1979. 21–22. o.

¹⁰ A 200 000 újonc és 42 millió forint kivetését az országgyűlés elfogadta, ezután Szemere Bertalan belügyminiszter elrendelte a törvényhatóságok számára az összeírások végrehajtását, amely Erdélyben a román lakosság heves ellenállását váltotta ki, de az újoncozás a székelység körében sem örvendett nagy népszerűségnek. A jogszabályt az uralkodó nem szentesítette. Urbán, 2007. 291. o. Erdélyre: Deák, 1943. 157. o.; 171–172. sz. iratok.

¹¹ Az erdélyi császári hadtest elit alakulatának számító zászlóalj a három erdélyi kiegészítésű sorgezred (Leiningen, Turszky és Károly Ferdinánd) két-két gránátos századaiból épült fel. A zászlóalj útjáról: Heydte, 1863. 46. o. 52–61. o.; Bauer, 1870. 18–19. o.; KLÖM XIII/I. 22. sz. irat.

¹² A főhadparancsnokság immár nyíltan is fellépett a magyar kormánnyal szemben. Ehhez a felhatalma-

Október 18-án Puchner kiáltványban jelentette be, hogy saját kezébe veszi az ország-rész kormányzását, a nemzetőrséget saját parancsai alá rendeli, a honvédtoborzást leállítja, a rendelet megszegőit haditörvényszék elé állítja. A főhadparancsnok a magyar helységek nemzetőrségeinek lefegyverzésében igénybe vette a román bizottságok segítségét, akik sok helyen módszeresen legyilkolták és kifosztották a magyar lakosságot.¹³

Ezzel a szakítás a magyar kormányzervek és a császári katonai vezetés között teljesé vált, az országrész a háború, illetve a polgárháború szélére sodródott.

A román és szász népfelkelés

Az erdélyi császári hadvezetés több esetben igénybe vette a román és szász nemzet segítségét a magyar csapatok ellenében.

A szászok esetében ez elsősorban a meglévő nemzetőrségek katonailag képzetesebb és felszereltebb részének mozgósítását és harcterre küldését jelentette. Emellett a nemzeti egyetem egy vadászszázalój kiállítását határozta el, amelybe a történetíró szerint a szász ifjak lelkesen jelentkeztek. Az utóbbi a brassói helyőrség kötelékébe került.¹⁴

Szeptembertől a Román Nemzeti Comité fő feladataként a nép felfegyverzését jelölte meg. Azt is követelték, hogy nemzetőrségük a főhadparancsnokság alá tartozzon.

A harmadik balázsfalvi gyűlés (szeptember 25.) után a hazatérő küldöttek megkezdték a nép felfegyverzését. Erdélyt 9 prefekturára tagolták (egy prefektura alá általában 30 helység tartozott). Élükön a prefektek és az alprefektek álltak. A prefekturákat tribusokra osztották, amelyek élén a tribun és az altribun állt. A tribun katonai és politikai feladatokat egyaránt ellátott. A falusi csapat élére centuriót választottak. Mindenhol megtörtént a löfegyverek számbavétele, beszerzése és a lándzsák készítése. Falvanként egy-egy lovas decuriát is felállítottak. A lovasok lándzsával és két pisztollyal rendelkeztek. A csapat az esküt a templom előtt tette le, a császárra és a balázsfalvi pontokra.¹⁵

A román légiókat Puchner a magyarok „lefegyverzésére” használta, azonban a harcértéküket maga sem becsülte sokra. Emellett számos újoncot adtak a létszámukban erősen megcsappant erdélyi sorgyalogezredek számára.¹⁶ Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy Puchnernek ugyan nagyszámú nemzetőr és népfelkelő egység állt rendelkezésére, ezeket azonban a soralakulatokkal szemben csak nehézségekkel tudta alkalmazni.

---

zást Theodor Baillet de Latour gr. tábornagy, osztrák hadügyminiszter október 3-án kelt utasítása adta meg. Közli: *Kövári*, 1861/a. XLII. sz. irat. *Spira György*: Puchner altábornagy öntevékenységre kényszerülése 1848 őszhaviában. In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Kolozsvár, 1999. 436–454. o.; *Vay*, 1267. és 1463.

¹³ A proklamációt közli: *Kövári*, 1861/a.. XLVII. sz. irat; *Gelich*, I. 258–260. o.; *Kovács*, 1979. 18. o. A polgárháború kezdetéről: *Miskolczy*, 1988. 1402. o. Míg Puchner Dél-Erdélyben a sorkatonaságot vetette be a nemzetőrségek lefegyverzésére, addig Nagyenyed és Kolozsvár között a román felkelőket. Ezzel a nemzeti-ségek közötti ellentétet még jobban elmérgesítette.

¹⁴ *Teutsch*, 1910. 251–253. o.

¹⁵ *Szilágyi*, 1898. 96. o.; *Varga*, 1995. 23. és 30–31. o.; *Trócsányi*, 1956. 418–419. o.

¹⁶ *Varga*, 1956. 33. o.; *Heydte*, 1863. 64. o.

A nemzetőrség

1848. március végén és április elején, az anyaországi példákon felbuzdulva az erdélyi vármegyékben és városokban is megkezdődött a nemzetőrségek alakulása. Ezeket szerveződések a gubernium felügyelte, és a magyarországi követelményeket, vagyis a vonatkozó jogszabályok előírásait próbálta meg alkalmazni. A magyar kormány a kezdetektől fogva támogatta a főkormányshé ez irányú tevékenységét. A szervezés a szabad királyi, illetve a nemesi és bányavárosok többségében kedvező visszhangra talált, a román többségű vármegyékben azonban elsősorban a magyar birtokosok és tisztségviselők voltak érdekeltek a nemzetőrségek létrehozásában. A vegyes lakosságú városokban kezdetben a különböző nemzetiségű polgárok még közösen alakítottak nemzetőr csapatokat, amelyek általában a nyár folyamán kettészakadtak. A székely székek közül Csíksban és Háromszékben nagyban nehezítette az organizációt a határőrtisztek ellenállása, akik féltek alakulataik felbomlásától. Maros és Udvarhelyszékben pedig az összeírást megtagadók ellen rögtönítélő bíraskodást vezettek be. Júniustól az erdélyi nemzetőrségek felügyeletét átvette a magyar kormány, pontosabban annak teljhatalmú képviselője, br. Vay Miklós királyi biztos. Az egyes települések alakulatainak felfegyverzése vagy a gyulafehérvári raktárból kiutalt – többnyire – kovás puskákkal, vagy egyéni beszerzések útján történt. Egy augusztus eleji kimutatás szerint a megyékben és városokban 8269, a székely székekben 27 732, a szász székekben 180 magyar nemzetőr volt. A fő gond az volt, hogy kevés lőfegyver állt rendelkezésre. Az alakulatok kiképzését kiszolgált vagy aktív tisztek és altisztek végezték. A legjobban felszerelt és kiképzett az 1400 fős kolozsvári nemzetőrség volt, amelynek lovas és vadászszázada is volt.¹⁷

Noha a magyar nemzetőrségek létszáma nem volt elenyésző, a nemzetőri erőket csak bizonyos korlátok között lehetett alkalmazni. Bár a megyei nemzetőrségek az ősszel többször sikeresen szálltak szembe a román felkelőkkel, a császári soralakulatokkal szemben esélytelenek voltak. A nemzetőrség – hasonlóan a magyarországi tapasztalatokhoz – tartós harctéri szolgálatra alkalmatlan volt.

A honvédség

Június elejétől kezdődött meg Erdélyben a négy önkéntes zászlóalj toborzása Kolozsvár, Marosvásárhely, Déva és Fogaras székhellyel.¹⁸ Az érdemi szervezőmunkát a Vay királyi biztos felügyelete alá rendelt főkormányshé végezte, amely fogadta az e célra magánszemélyek által felajánlott adományokat is. A hadügyminisztérium rendelete alapján a főhadparancsnokság megadta a szükséges támogatást, amely ekkor még abban merült ki, hogy a hadfogadó helyekre magyarul beszélő tiszteket és altiszteket rendeltek ki. Július második felében a zászlóaljok szervezését Dobay Károly ezredes, a 15. (2. székely) határőrezred parancsnoka vette át, aki augusztusban elkészítette a zászlóaljok fegyver és felsze-

¹⁷ Süli, 2000. 605. és 619–624. o.; Egyed, 1998. I. k. 192. o.

¹⁸ A zászlóaljok sorszáma: 11–14. A négy zászlóaljból végül csak kettő alakult meg Erdélyben (11–12.) a 13–14. zászlóalj Magyarországon szerveződtek meg.

relési igényét. A honvédek részére szeptemberben 2000 db csappantyús puskát és 1000 katonára részére egyenruházatot szolgáltattak ki a gyulafehérvári raktárból. Szintén szeptemberben pénzhány miatt a négy zászlóaljat összevonták, a dévai önkénteseket Kolozsvárra, míg a fogarasiakat Marosvásárhelyre rendelték. Október elején a General Commando beosztotta a toborzás támogatását, és megtagadta a további fegyver és felszerelés kiszolgáltatását. Október 18-án Puchner rendeletében egész Erdélyt ostromállapotba helyezte, és elrendelte a honvédzászlóaljak lefegyverzését. A dévai honvédek a Bánságba vonultak vissza, a fogarasiakat a császári-királyi csapatok lefegyverezték. A kolozsvári és marosvásárhelyi zászlóaljak azonban már felvették a harcot a császári csapatokkal és a román felkelőkkel, és a későbbiek folyamán a szabadságharc legvitézesebb alakulataivá váltak.¹⁹

Erdélyben a honvédzászlóaljak szervezésének megkezdődésével döntöttek egy hatfontos gyalogsági üteg kiállításáról. A honvédtűzesség részére Gyulafehérváron egy hatfontos üteget előkészítettek az átadásra, így a felajánlott lovakat és szekereket Vay a várba küldte. A magyar kormányzat és a kamarilla közötti egyre hevesebb szembenállás miatt azonban az átadást Puchner szeptember 19-én felfüggesztette, majd a teljesen felszerelt üteget a Vay által küldött lovakkal és szekerekkel együtt a szász nemzetőrség részére adta át.²⁰

Az Országos Honvédelmi Bizottmány október végén egy háromfontos üteget indított Erdélybe, de a lövegek közül csak egy volt felszerelve. A felszerelt hatfontos üteget október végén utalta ki az Országos Honvédelmi Bizottmány Vay számára. Czetz János százados, tábornoki segéd november 4-én érkezett meg Kolozsvárra a hatfontos üteggel, amelyet Vay királyi biztos a székely tábor megsegítésére akart indítani.²¹

A Kossuth-szabadcsapat

A Kossuth-szabadcsapat előzményeként 1848. július 11-én gr. Mikes Kelemen és gr. Bethlen Gergely²² egy önkéntes lovascsapat alakítására szólították fel Erdély lakóit, amelynek székhelyéül a szervezők Kolozsvárt választották.²³ Alakulatuk – ellentétben a

¹⁹ Dobayra: *Bona*, 2000. 307–308. o.; *Süli*, 2004.

²⁰ *Urbán*, 1999. I. 740. A miniszterelnök rendelete. Pest, 1848. június 30.; ONHT 1289/nő. Levél az önkéntes sereg szervezését intéző bizottmányhoz. Budapest, 1848. július 4.; *Jakab*, 1880. 303. o.; *Lévay*, 1889. 180–183. o.; *Kővári*, 1861. 77. o.; *Heyde*, 1863. 77. o.; *Jakab*, 1880. 380. o. Az erdélyi főhadparancsnokság a későbbiek folyamán sem volt hajlandó lövegeket adni az OHB rendeletére. KLÖM XIII. 74/c és f. sz. irat. Miskolczy Ambrus a lövegek elvesztését Vay hibájának tudja be, aki szerinte nyáron még tudott volna Gyulafehérvárról ágyúkat szerezni, de akkor elszalasztotta a lehetőséget. *Miskolczy*, 1988. 1404. o.

²¹ *Imreh*, 2003. 49. o. Az üteg november 2-án érkezett meg Kolozsvárra. *Jakab*, 1880. 423. o.; MOL H. 2. 2661. Vay jelentése. Kolozsvár, 1848. november 5.; *Vay*, 1867. Czetz őrnagy levele. Nagyvárád, 1848. november 1.; *Vay*, 1777. Nyáry Pál levele. Pest, 1848. október 22.; *Vay*, 1800. Nyáry levele. Pest, 1848. október 26. Közli: KLÖM XIII/1. 196. sz. irat. Az érkező ágyúk fedezetére Vay 240 honvédet rendelt ki; *Vay*, 1889. Nyáry levele. Pest, 1848. október 29. Az üteg október 29-én indult el Budapestről; *Czetz*, 1850. 52–53. o.; Bauer, 1870. 41. o.; KLÖM XIII/1. 209. sz. irat. Az OHB levele. Pest, 1848. október 30.; *Vay*, 1929. Vay levele a székely tábor főparancsnokságához. Kolozsvár, 1848. november 5.; Kedves Gyula feltételezi, hogy Czetz – Görgey Artúrhoz hasonlóan – rendelkezhetett olyan felhatalmazással Kossuthtól, amely alapján az engedelmességet megtagadó Baldaccit leválthatta, illetve szükség esetén helyébe léphetett. Feltételezését azzal indokolja, hogy Czetz a szolgálati utat megkerülve az Országos Honvédelmi Bizottmánnyal közvetlenül érintkezett. *Czetz*, 2001. 34. o) Az OHB-val azonban más parancsnokok (Haller Sándor gr., Tóth Ágoston) is leveleztek közvetlenül. Mivel Kedves Gyula a hipotézisét forrásokkal nem támasztja alá, nézetét nem tudom elfogadni.

²² Mikesre: *Bona*, 2000. 517–518. o. Bethlenre: *Bona*, 2000. 247. o.

²³ A felhívást közli: *Kolozsvári Híradó*, 26. sz. 1848. július 14. A szabad csapatok Erdélyben történő szer-

honvédszászlóaljakkal, amelyekbe a belépők négyévi szolgálatot vállaltak – csak a háború végéig jött létre, a belépőknek az egyenruházatukról, lovaikról és azok felszereléséről maguknak kellett gondoskodni.

Ezzel párhuzamosan Berzenczey László marosszéki képviselő – Kossuth Lajos pénzügyminiszter 1848. augusztus 17-én kelt rendelete alapján – egy olyan szabadcsapat alakítására kapott megbízást, amely egy huszárezredből, egy gyalogos zászlóaljból, tüzérségből és egy kisebb műszaki egységből épült volna fel. Ebből csak a huszárezred valósult meg, de az is csak 1849-ben. Ezeket a lovasokat először Kossuth-husároknak vagy lovagoknak, majd Hunyadi, végül Mátyás-husároknak nevezték.

Az ezred öt osztályból épült fel, teljes harcértékű azonban csak a Mikes és Bethlen által szervezett kolozsvári két század volt. A többi négy osztály a négy székely székben alakult, bevetetőségüket azonban nagyban befolyásolta a létszám, fegyver és a kiképzés hiánya.²⁴

Az erőviszonyok

Ha két fél erőviszonyait összehasonlítjuk, akkor meg kell állapítanunk, hogy a mérleg egyértelműen a császári oldal javára billen. Puchner hadereje – az októberben Bukovinából érkező erősítésekkel együtt – 13 gyalogzászlóaljat, 16 lovasszázadot, 3 hatfontos és egy háromfontos üteget számlált. E haderő nagyjából Nagyszeben, kisebb részt Naszód környékén volt összehívva. Ezt a haderőt támogatta még a nagyszámú román és szász népfelkelés is.

Ezzel szemben a magyar reguláris erők szét voltak szórva a törvényhatóságokban. Kolozsváron egy honvédszászlóalj és három század huszár, illetve október végétől egy három- és egy hatfontos üteg állomásozott. A székely tábor kötelékében harcolt két határőrszászlóalj, egy honvédszászlóalj és három huszárszázad. Erdély magyar nemzetőrségei és népfelkelései komoly erőt nem képviseltek. Ráadásul a magyar alakulatok felszereltsége és kiképzettsége messze alatta maradt a császári csapatokénak. Egyet kell értenünk Gyalóky Jenővel, aki szerint Erdély csak azért tudott november közepéig magyar fennhatóság alatt is maradni, mert Puchner az erőviszonyokat tévesen ítélte meg, a rendelkezésére álló erőkkel akár egy hét alatt legyűrhetette volna a magyar ellenállást.²⁵

Az önvédelmi harc kezdetei Erdélyben és a Partiumban

A harmadik balázsfalvi gyűlés által útnak indított román felkelés következtében a törvényhatóságban a közigazgatás felbomlott, a megyei tisztviselők és birtokosok többsége a városokba vagy a Székelyföldre menekült. Tekintettel arra, hogy nagyobb létszámú nemzetőri és honvéd erő csak itt állt rendelkezésre, az ellenállás megszervezésére csak itt volt kilátás.

---

vezését Wesselényi Miklós br. is szorgalmazta Vay királyi előtt. Documente, VII. 152. számú irat. Kőröstopa, 1848. június 29.

²⁴ Berzenczey kinevezésére: KLÖM XII. 397. sz. irat. A rendeletet ismerteti: *Pesti Hírlap*, 142. sz. Urbán, 1988. 644. o.; *Szőcs*, 1972. 170. o.; *Moldovan*, 2007. 186. o.; *Süli*, 2009. 993–1054. o.

²⁵ *Heyde*, 109. és 138. o.; *Gyalóky*, 1931. 10–11. o.

Az erdélyi osztrák hadtest hadműveleti bázisa a Szászföld volt, ugyanakkor a dél-erdélyi megyék lakossága többségében a román nemzetiséghez tartozott, így Puchner szász nemzetőrsek mellett számíthatott a román népfelkelők támogatására. Az elsődleges érdek Hunyad megye biztosítása volt, mivel így tudtak kapcsolatot teremteni a temesvári főhadparancsnoksággal, amely október 10-én fordult szembe a magyar kormánnyal.

1848. szeptember 10-én, a 16. (1. román) határőrezred Orláton tartott gyűlésén a résztvevők az összmonarchia mellett tettek hitet. Joseph Riebel őrnagy, az ezred megbízott parancsnoka a határőröket és felkelőket Orlátra rendelte.²⁶ A parancsnak csak az ezred zömében magyarokból álló rákosdi százada nem engedelmeskedett, amely október elején egyesült a vajdahunyadi nemzetőrseggel, majd összezsáptak a román határőrökkel és felkelőkkel.²⁷ Az ügy előzménye az volt, hogy a rákosdiak századparancsnokukat, Johann Runkan kapitányt vasra verték, és Váradi Dániel²⁸ vezetésével szembefordultak Riebel őrnagy zászlóaljparancsnokkal. Az utóbbi egy zászlóalj határőrt és egy század svalszerst vezényelt ellenük. Segítségükre Kun Gotthárd gr., főispán a dévai nemzetőröket és honvédeket vezényelte, de az otthonaikat és szeretteiket féltő nemzetőrök Papfalvánál visszafordultak, így a rákosdiak kapituláltak.²⁹

A hátszegi zászlóalj tehát október 10-én a nyílt felkelés útjára lépett, együttműködve a gyulafehérvári várőrséggel, más soralakulatokkal, a szászvárosi nemzetőrseggel, valamint a román felkelőkkel. Déva felé a főispán jelentése szerint 4000 sorkatona és 30 ezer román felkelő közeledett, míg a város véderejét mindössze 270 fegyveres honvéd és 64 Hannover huszár képezte. Riebel küldöttje által a várost megadásra szólította fel, a főispán a további ellenállást reménytelennek ítélte. A megyei közigazgatás lényegében megszűnt, a lefegyverzés elkerülése végett a főispán a Magyarországra történő kivonulás mellett döntött.³⁰ A dévai honvédek Krassó megye felé indultak, hozzájuk csatlakozott Kiss Sándor alszázados fél század, főként románokból álló huszárral. Az utóbbiak azonban „bár szerették kapitányukat”, Zám községnél visszafordultak Dobrára, s a továbbiakban az erdélyi császári hadtest kötelékében harcoltak.³¹

Hunyad megye császári „pacifikálása” tehát soralakulatok bevetésével történt, amely által a román felkelők esetleges kihágásainak elejét tudták venni. A térség visszafoglalása érdekében Vay november 8-án Vukovics Sebő kormánybiztostól kért pár ezer fős segítséget, ez azonban nem valósult meg.³²

²⁶ Heydte, 1863. 60. o.; Kővári, 1861. 88–89. o., 95. o.; Szigethy, 1868. 7. o.; Miskolczy, 1988. 1401. o.

²⁷ Ellenőr, 94. sz. 1848. október 15.; Kolozsvári Híradó, 80. sz. 1848. október 17.; Heydte, 1863. 78. o.

²⁸ Nemesi származású határőr tanító, aki több folyamodványt írt a magyar határőrök ügyében. Ellene a főhadparancsnokság vizsgálatot indított, amely folyamán börtönbe vetették. Bona, 2009. II. 514. o.

²⁹ Issekutz, 1905. 69–70. o.; Közlöny, 135. sz. 1848. október 23.

³⁰ Deák, 1943. 193. sz. irat. Pfersmann altábornagy levele Riebel őrnagynak. Nagyszeben, 1848. október 13.; Vay, 1554. Kun Gotthárd gr. jelentései. Déva, 1848. október 13. és október 17. Közli: Deák, 1943. 202. sz. irat. A főispán 2000 honvédet és egy ezred lovasságot kért. Az eseményekről tudósított: Ellenőr, 96. sz. 1848. október 19.; Heydte, 1863. 85. o. A szerző szerint a dévai honvédek és nemzetőrök le akarták fegyverezni a 3. Ferdinánd Miksa könnyűlovas ezred városban állomásozó századát.

³¹ Kiss Sándorra: Bona, 2000. 444. o.; Issekutz, 1905. 77. o.; Kővári, 1861. 95. o.; Közlöny, 159. sz. 1848. november 16.; Trócsányi, 1956. 424. o.

³² Vay, 2016.

Puchner október 18-án kelt rendeletének értelmében október közepén a császári királyi sorkatonaság kivonult Nagyenyedről. Ezzel a vármegyei nemességet és a magyar lakosságot kiszolgáltatta a román parasztmozgalmak dühének. Innentől kezdve egyre gyakrabban intéztek támadásokat a román felkelők a magyar birtokosok ellen, akik közül sokakat családtagjaikkal együtt Balázsfalvára hurcoltak, életüket csak Axente-Sever prefekt személyes fellépése mentette meg.³³ Ezt követte az örményszékési és a kisenyedi nemzetőrsek lefegyverzése, illetve az utóbbi esetben a magukat megadókat lemészárlása.³⁴ Október 17-én Vízakna, 20-án Gyulafehérvár és 23-án Zalatna kapitulált.³⁵

A helyi nemzetőrsek a válság kezeléséhez nem rendelkeztek elegendő erővel, a védelem megszervezésére csak Nagyenyed esetében volt komoly kilátás.³⁶ Október 20-án Simeon Prodanu muzsinai görög-katolikus pap, a helyi felkelő tábor parancsnoka megadásra szólította fel Nagyenyedet, ezt azonban elutasították. A várost Axente csapatai Muzsina, Csombord és Marosszentkirály felől akarták megtámadni. A fenti napon tartott haditanácson, amelyen a helyi védelmi bizottmány tagjain kívül jelen volt még Pócsa János őrnagy, Baumgarten József százados (11. huszárezred) és Leitner Ferdinánd százados (51. Károly Ferdinánd gyalogezred),³⁷ akik elhatározták, hogy a várost körülvevő román táborokat külön-külön fogják megtámadni. A támadás napját 22-re tűzték ki. Komoly aggodalmat keltett azonban, hogy a főként román kiegészítésű Károly Ferdinánd század harcokészége kétséges volt. Végül a helyi nemzetőrség egy gyalogos és a vadászszázada, egy század aranyosszéki nemzetőr, valamint 60 Károly-Ferdinánd gyalogos vonult ki. Rövid harc után a felkelő tábor szétfutott, a Károly-Ferdinándok pedig bátran vállalták a harcot a felkelőkkel. A kis csapat miután elfoglalta Muzsinát, visszatért Nagyenyedre. A Károly Ferdinánd század pedig a legénység követelésére elvonult Gyulafehérvárra.³⁸

A végveszélybe került város megsegítésére Vay királyi biztos ide vezényelte a 11. honvédszászlóalj egy részét (380 fő) br. Bánffy János százados vezetésével, 110 Mátyás huszárt gr. Bethlen Gergely kapitány vezetésével és egy szakasz székely huszárt Szentgyörgyi József³⁹ hadnagy parancsnoksága alatt, illetve 200 kolozsvári nemzetőrt. Még

³³ Így a városban a helyi nemzetőrsegen kívül csak 300 aranyosszéki nemzetőr állomásozott. Október 18-án érkezett még Bágyonból 120 tordai nemzetőr, valamint Baumgarten százados vezetésével másfél szakasz aranyosszéki székely huszár. *Szilágyi*, 1898. 108. o. Axente mintegy 200 fogoly életét mentette meg. *Szilágyi*, 1898. 115–116. o.

³⁴ Október 14–15. *Szilágyi*, 1898. 118. o.

³⁵ Gyulafehérváron a román felkelők Franz Horak vezérőrnagy, várparancsnok garanciái ellenére fosztogattak, és felgyújtották a várost. A zalatnáról elmenekült lakosság nagy részét Dobra felkelői a preszakai völgyben lemészárolták. *Szilágyi*, 1898. 119–124. o. Ezt követte a teljes bányavidék (Offenbánya, Verespatak stb.) „pacifikálása”.

³⁶ A megyei védelem bázisa tehát Nagyenyed volt, amelynek nemzetőrsege októberben 600 gyalogosra és 200 lovasra duzzadt. Emellett volt még egy vadászszázaduk és egy kis tüzércsapatuk, amely kettő, egyfontos löveggel rendelkezett. *Süli*, 2004. 610–611. o.

³⁷ Pócsára: *Bona*, 2000. 743. o.; Baumgartnerre: *Bona*, 2000. 226–227. o.; A városban az ezred egy százada állomásozott, amelyet Baldacci október 15-én Vay kérésére indított a nemzetőrség megsegítésére. *Vay*, 1443. Baldacci levele Vayhoz. Kolozsvár, 1848. október 15.

³⁸ A tiszték hajlandók lettek volna tovább maradni, és harcolni a felkelők ellen. *Szilágyi*, 1898. 139–142. o.

³⁹ Bánffyra: *Bona*, 2000. 229. o.; Szentgyörgyre: *Bona*, 2009. II. 405. o.

aznap este haditanácsot tartottak, melyen elhatározták a Nagylak környéki román tábor megtámadását, ahol a felkelők október 16-án jelentek meg. Elölük a magyar nemzetőrök a Maros jobb partjára, Székelykocsárdra húzódtak vissza.⁴⁰ Ezen felül ideérkezett még az aranyosszéki nemzetőrség egy része, valamint a Baumgarten székely huszár kapitány révén Enyedről erősítésképpen küldött egy szakasz székely huszár.⁴¹ A román felkelők Nagylak módszeres kifosztásával voltak elfoglalva, ezzel a magyar erők időt nyertek az összpontosítására. A magyar csapatok október 24-én este érkeztek meg Székelykocsárdra, és rögtön támadást indítottak. A gyalogság kompon, míg a lovasság gázlón kelt át. A románok az átkelést a köd miatt nem érzékelték. Az átkelés után a magyarok három irányból rohanták meg a községet körülvevő román tábort. A felkelők ezt látva vad futásnak eredtek, mire a huszárok üldözőbe vették őket, és a menekülők közül több mint kétszáz főt lekaszboltak.⁴² Az ütközet után a nemzetőrök Székelykocsárdon maradtak, míg a reguláris alakulatok visszatértek Nagyenyedre.⁴³ Még ezen a napon újabb haditanácsot tartottak, ahol elhatározták a marosszentkirályi román tábor megtámadását, melynek vezére Axente perfekt volt. A 11. honvédszászlóalj 3 százada Bánffy százados vezetésével az apahidai révén átkelve a Csombordon tanyázó felkelőket támadta meg. A Mátyás- és székely huszárok Baumgarten kapitány vezetésével a tompaházai révnél keltek át, és a Marosszentkirályon táborozó felkelőket rohanták le. Az Alsó-Fehér megyei és az aranyosszéki nemzetőrök pedig Inczédy Samu⁴⁴ százados vezetésével a szentkirályi révnél keltek át, és a román tábort szemből támadták. A nemzetőrök azonban késlekedtek, így a huszárok kénytelenek voltak nélkülük támadni, amelyet a honvédek rohama követett. Tulajdonképpen ütközet itt sem volt, mert a román tábor szétfutott. Közben a nemzetőrség is támadott, így a felkelők rémülete még nagyobb lett, most már fegyvereiket is eldobálták. A menekülők közül a huszárok ismét sokat levágtak. Az ütközet érdekessége, hogy a mintegy 150 fős lovasság a gyalogság beavatkozása nélkül futamította meg a több ezres felkelő táborát. A huszárok számára a legnagyobb problémát nem a felkelők ellenállása jelentette, hanem a sűrű köd, amely miatt az üldözés közben sokszor egymásra lőttek.⁴⁵ A győzelem kevésbé dicsőséges momentuma volt, hogy a magyar csapatok a felkelés fészkeének számító Marosszentkirályt felgyújtották.⁴⁶ Sok idejük nem volt a pihenésre, mert a hegyaljai magyar lakosság sorsa miatt br. Kemény István főispán segítség küldését javasolta, melyet a haditanács elfogadott. A katonai akciót október 28-án tervezték végrehajtani. Ezen nap hajnalán indult Enyedről 250 honvéd (Bánffy százados), egy század Mátyás-huszár (gr. Bethlen Gergely kapitány) és két és fél szakasz szé-

⁴⁰ Pontosabban Nagylak, Hari és Marosújvár nemzetőrségei (kb. 500 fő).

⁴¹ Csulak Dávid főhadnagy parancsnoksága alatt. Életrajza: *Bona*, 2008. I. 260–261. o.

⁴² Bethlen 1849 tavaszán a nagylaki ütközetben tanúsított bátor helytállásáért kapta meg a II. osztályú katonai érdemjelet. *Makai Ágnes*: „Hű vitézségért” Az 1848–1849-es magyar szabadságharc kitüntetett hőseinek emlékére. Budapest, 2001. 61–62. o. Emellett Vay királyi biztos október 29-én kérte Mikes őrnagytól, hogy a románok elleni harcokban magukat kitüntető Mátyás-huszárokat terjessze fel jutalomra. *Vay*, 1889. Az országgyűlés az október 31-én tartott ülésén köszönetet mondott Bethlennek a nagylaki győzelemért és őrnagynak léptették elő. *Közlöny*, 144. sz. 1848. november 1.

⁴³ *Szilágyi*, 1898. 142–146. o.

⁴⁴ Inczédy Sámuel 1848 őszétől Alsó-Fehér vármegye nemzetőr őrnagya volt. *Bona*, 2000. 401–402. o.

⁴⁵ *Szalai*, 1993. 154. o.

⁴⁶ *Vay*, 1688. Vay levele Zeyk József kormánybiztosnak. Kolozsvár. 1848. október 26.

kely huszár (Baumgarten százados). A parancsnoki tisztet Baumgarten vette át, mint rangidős tiszt. Útközben csatlakozott hozzájuk a tövis-diódi nemzetőrség, ezáltal a különítmény létszáma 700 főre szaporodott. A haditerv az volt, hogy a mintegy háromezer fős román tábornok Mindszent felől rohanják meg. Közben olyan köd keletkezett, hogy a katonák sokszor még egymást sem látták. Az ellenséges előőrs észrevette a honvédeket, és a tábor irányában futásnak eredt, mire a román felkelők csatarendbe álltak, de a honvédek első sortüze után szétszaladtak. Ekkor avatkoztak a küzdelembe Baumgarten és Bethlen lovasai, akiket a felkelők puskatűzzel fogadtak. Ezután a honvédek átjutottak a csengői árkon, és a felkelők ellen szuronyrohamot intéztek. Az utóbbiak a huszárok és a honvédek erős rohamát nem bírván, futásban kerestek menedéket. Az üldözést azonban az erős köd miatt nem lehetett folytatni, mivel a honvédek sokszor egymásra lőttek. Ezután a főispán, Baumgarten, Bánffy, Bethlen haditanácsot tartottak, melyen az Enyedre való visszatérés mellett döntöttek. A román felkelőket immár reguláris császári csapatok (román határőrök és Károly Ferdinánd gyalogság) is támogatták, így a kis csapat joggal rettegett a törbe csalástól. Ennek hatására megkezdték Nagyenyed megerősítését, amely során kijavították a kapukat, az utcákra torlaszokat építettek, illetve palisádokat vontak a település köré. Ezek a kezdetleges erődítési munkálatok azonban csak a kedélyek megnyugtatót szolgálhattak, mivel érdemi védelmet szinte alig nyújtottak.⁴⁷ Ennek szellemében a védelem irányítói újabb csapatokat kértek Vay királyi biztostól. A levél írója, gr. Bethlen Gergely kapitány helyzetértékelésében kifejtette, hogy a román felkelők ellenében akár most is, de a nagyobb létszámú sorkatonasággal szemben csak segítség küldése esetén tudnak sikeresen védekezni.⁴⁸ Vay királyi biztos további erősítésképpen a 11. honvédszászlóalj újabb két századát Bittó Károly százados vezetésével, 100 Mátyás-huszárt és a Torda és Egerbegy között gyülekező Torda megyei és aranyosszéki nemzetőrség egy részét rendelte a város megerősítésére. Egyben kinevezte gr. Mikes Kelemen őrnagyot a Nagyenyeden és környékén összevont csapatok parancsnokává, aki az irányítást november 4-én vette át, és egyben kihirdette a haditörvényeket is.⁴⁹

Időközben Kolozsvárról érkezett két háromfontos ágyú a Mátyás-huszárok fedezete mellett november elején.⁵⁰ November 7-én a császári katonaság és a felkelők közeledtének hírére egy erős őrzőjáratot küldtek ki Tövis irányába, amely megerősítette az eddigi híreket. Ezen a napon érkezett meg a marosvásárhelyi vereség híre is. A rögtönzött haditanács mérlegelte a kilátásokat és a város feladása mellett döntött. Emellett megérkezett Vay királyi biztos rendelete az ezredessé előléptetett Mikeshez, hogy a véderő Tordán át húzódjon Kolozsvárra. A visszavonuló csapatok és menekültek november 7-én érkeztek meg Tordára, egyesülvén a Torda megyei nemzetőrséggel. A csoportosítás parancsnoka továbbra is Mikes Kelemen ezredes maradt, aki a város körül akart berendezkedni tartós védekezésre. Ennek szellemében sürgette Vay királyi biztost, hogy erősítésképpen küld-

⁴⁷ Szilágyi, 1898. 171–175. és 190. o. Vö. Vay, 1758. gr. Bethlen Gergely százados levele. Nagyenyed. 1848. október 28.

⁴⁸ Deák, 1943. 209. sz. irat. gr. Bethlen Gergely levele. Nagyenyed. 1848. október 31.

⁴⁹ Bittó Károlyra: Bona, 2000. 255. o.; Vay, 1837. Rendelet Cserey Ignác alezredeshez. Kolozsvár. 1848. október 31.; Vay, 2036. Mikes Kelemen levele. Nagyenyed, 1848. november 4.

⁵⁰ Imreh, 2003. 58. o.; TL 1892/12. 122–123. o.; Vay, 1893. és 1898. Az ágyúk kíséretére a Mátyás-huszárok mellett tordai nemzetőröket is kirendeltek. A két háromfontos ágyút Zeyk József kormánybiztos kevéseknek találta, még kettőt igényelt Vay királyi biztostól. Vay, 1998.

jön két hatfontos és egy háromfontos, felszerelt ágyút tüzérekkel.⁵¹ A helyi nemzetőrség fegyvertelen tagjai számára Vay királyi biztos elrendelte, hogy a Mátyás-huszárok kezelésében lévő karabélyokat osszák ki. A Mátyás-huszárok az aranyosszéki és tordai nemzetőrökkel közösen részt vettek az álladalmi javak kimenekítésében és azok Kolozsvárra történő szállításában.⁵²

Az Alsó-Fehér megyei harcok nem voltak eredménytelenek addig, amíg a honvédek és huszárok csak a román népfelkelő táborokkal kerültek szembe. Október végétől azonban már a sorkatonaság is beleavatkozott a küzdelembe, ráadásul a székely tábor bukása után az összpontosítást a bekerítés veszélye fenyegette. Az egyébként is csekély erők szétforgácsolásáról szó sem lehetett, így Baldacci és Vay az egyetlen lehetséges döntést hozta meg.

Egy lehetőség, amelytől sokat reméltek: a székely tábor kudarca

1848 őszén az erdélyi helyzet megoldását sokan a székelység mozgósításától remélték. A székely had felállítását az október 16–18-án tartott agyagfalvi gyűlés határozta el.⁵³ Ennek élére a 11. (székely) huszárezred parancsnokát, Sombory Sándor ezredest állították. A négy széknek megfelelően 4, egyenként 4000-4000 fős dandár létrehozását mondták ki. A székely tábor tehát lényegében egy közel tizenöt-húszezres létszámú népfelkelő „hadtest” volt, melynek kötelékében kb. 2500 reguláris katona is harcolt. Tüzérséggel egyáltalán nem rendelkeztek.⁵⁴ A reguláris alakulatok közé sorolandók a két székely határőrezred egy-egy zászlóalja, a székely huszárezred három százada és a 12. honvédzászlóalj.⁵⁵ Harcértékük szempontjából a második vonalat képezték a székek és városok felfegyverzett nemzetőrsegei, melyek részben a gyulafehérvári fegyverraktárból voltak felszerelve, részben saját, főleg vadászpuskákkal rendelkeztek. A harmadik lépcsőt pedig a lándzsával, kaszával, vasvillával felfegyverzett népfelkelők alkották.⁵⁶ Ekkora tömeg élelmezése azonban

---

⁵¹ Vay, 1994. Vay levele Mikes Kelemen ezredeshez. Kolozsvár. 1848. november 7. A tordai összpontosítást Vay a székely tábor vereségével indokolta. Vay, 2040. Mikes Kelemen levele. Torda, 1848. november 9.; Vay, 2061.

⁵² Vay, 2062. Rendelet Mikes Kelemen ezredeshez. Kolozsvár, 1848. november 10.; Berde, 149/Sz.K.B. Berde levele Ugron István tordai kormánybiztosnak. Nagyszeben, 1849. április 26.

⁵³ A gyűlés összehívásának kezdeményezője Berzenczey László kormánybiztos volt, aki már szeptember 20-án javasolta a miniszterelnöknek a 30 ezer fős székely had felállítását. Vay, 1291. Székelyudvarhely, 1848. szeptember 20.; Uo. 76/848. Berzenczey Batthyányhoz. Marosvásárhely, 1848. szeptember 28. A gyűlés határozatait először ismertette: Vay, 1479. Mikó Imre gr. levele Vayhoz. Agyagfalva, 1848. október 16.

⁵⁴ Kovács, 1979. 19. o.; Egyed, 1997. I. 196–203. o.

⁵⁵ A 14–15. határőrezredek egy-egy zászlóalja és a székely huszárezred egy osztálya a magyarországi hadszíntereken állomásozott. Erről bővebben: Székely határőrök, 2008. A 12. honvédzászlóalj marosvásárhelyi székhelyű volt, a honvédek mintegy 80%-a korszerű puskákkal rendelkezett. Süli, 2004. 59–61. o.; Pál-Antal, 2001. 145. o.

⁵⁶ A székelyföldi nemzetőrsegek részére ismereteink szerint 1100 kovás puskát utaltak ki Gyulafehérvárról. E mellett feltehetőleg sokan jutottak fegyverekhez a három határőrezred fegyverraktáraiból is. Ez azonban csak töredéke volt az igényeknek, a többség nem rendelkezett lőfegyverrel. Süli, 2000. 619–624. o. Vay kért az Országos Honvédelmi Bizottmánytól 5000 fegyvert a székelyek, illetve 1000 darabot a szabad lovas sereg részére, azonban az igényt teljesíteni nem lehetett. Vay, 1373. Nyáry Pál levele. Pest, 1848. október 10. Közl.: KLÖM XIII/1. 156. sz. irat. A hadügyminisztérium közölte, hogy csak 2300 lőfegyver van a raktárakban, ame-

komoly gondot okozott, pénz alig állt rendelkezésre, így az egyes alakulatok sokszor rekvi-rálásra kényszerültek, ami több esetben fosztogatássá fajult.⁵⁷

A székely tábor vezetése a népfelkelőkből nemzetőr-zászlóaljakat kívánt szervezni, melynek létszáma legalább 800, legfeljebb 1200 fő lehetett. Parancsnoknak – ahol kinevezett őrnagy nem volt – egy „tanult” tisztet kellett kinevezni. A nemzetőrök tisztjeiket századosig maguk választhatták, csak megerősítés végett kellett felterjeszteni a személyeket a főparancsnoksághoz. A megválasztott altiszteket a zászlóaljparancsnok erősítette meg. Minden zászlóaljhoz egy hadügyészt, 3 alorvost és egy zászlóvivőt is biztosítani kellett.⁵⁸ Tekintettel arra, hogy a dandárok létszáma az állandó szökések miatt folyamatosan csökkent, a szép elképzelés papíron maradt.

Puchner – fentebb már többször idézett – október 18-án kelt proklamációja után számítani lehetett a császári királyi csapatok koncentrált támadására. Legfenyegetettebb helyzetben a lázadás egyik bázisának számító, 17. (2. román) határőrezreddel közvetlenül határos Marosszék és Marosvásárhely volt. Ennek megbízott parancsnoka, Karl Urban alezredes két gyengén felszerelt határőr-zászlóaljjal, fél század Max-svalizsérrel és két háromfontos ágyúval október 14-én Szászrégenhez vonult, ami Marosvásárhelyen nagy rémületet keltett. Hadoszlopát nagyszámú román és szász népfelkelő kísérte. Marosvásárhelyen ebben az időszakban csak a helyi nemzetőrség, a 12. honvédzászlóalj és a Mátyás-huszárok helyi osztálya állomásozott. Emellett augusztusban gr. Tholdalagi Ferenc főkirálybíró felhatalmazása alapján Tolnay Gábor a Gyulafehérvárról kiutalt 400 db kovás fegyverrel egy mozgó nemzetőr-zászlóalj szervezését kezdte el, amely október elején már harckész állapotban volt.⁵⁹

Urban közeledtének hírére a Mátyás-huszárok, nemzetőrök és a honvédek parancsnokai rögtönzött haditanácsot tartottak, amelyen kijelentették, hogy képtelenek megvédeni a várost. A csapatok ezután Jéd, Koronka és Szered falvakba vonultak vissza, egyesülve a széki mozgó nemzetőrséggel. Időközben azonban Marosvásárhelyre érkezett Urban követe, aki kijelentette, hogy az alezredes nem kívánja megtámadni a várost. Urban passzivitásának az lehetett a magyarázata, hogy a rendelkezésére álló erőket nem érezte elégségesnek ahhoz, hogy a mozgósított székelységgel szembeszálljon, így mindenképpen be kívánta várni a Bukovinából érkező erősítéseket.⁶⁰

Az október 19-én Agyagfalváról kiinduló székelyek hadműveleteiket három irányba kezdték meg.⁶¹ Az udvarhelyszéki dandár Küküllővár felé a román felkelők ellen operált, míg a marosszéki Radnót irányában. Az utóbbinak a célja a Kolozsvár és Marosvásár-

---

lyekre az új honvédzászlóaljaknak szüksége van. Erre vonatkozólag: Vay, 1375. A HM levele az OHB-hez. Pest, 1848. október 9.

⁵⁷ Erre a legkirívóbb példa Szászrégen felprédálása és felgyújtása volt. A veszélyre Mikó Imre gr. már október 21-én felhívta az Országos Honvédelmi Bizottmány vezetését. MOL H 2 1834. Marosvásárhely, 1848. október 21.

⁵⁸ MOL SÁL A székely tábor parancskönyve. Ismerteti: Németh, 2008. 140–141. o. A javaslat kidolgozója Gál Sándor százados volt.

⁵⁹ Heydte, 1863. 138. o. Tolnayra: Bona, 2000. 682. o. A marosszéki véderőre: Vay, szn. gr. Tholdalagi Ferenc jelentése. Marosvásárhely. 1848. október. 14.

⁶⁰ Vay, szn. gr. Tholdalagi Ferenc jelentése. Marosvásárhely. 1848. október 14. és Vay, 1439.; Heydte, 1863. 138. o.

⁶¹ A székely tábor harcairól számos kortárs tudósítás, visszaemlékezés jelent meg 1849-ben a kolozsvári kiadású *Ellenőrben* és *Honvédban*. Ezek többségét közli: Zepeczner, 1999. 149–163., 173–183. o.

hely közötti összekötetés létrehozása volt. A háromszéki és csíkszéki dandárok célja Szászrégen elfoglalása és a lázadó Urban alezredes legyőzése volt.⁶² Lényegében néhány napig csak kisebb csatározások és rajtaütések történtek, mivel a császári királyi csapatok még nem álltak készen a koncentrált támadásra. Ennek keretében a háromszéki dandár egyik egységét, a gr. Kálnoky Dénes által vezetett vadászcsapatot, amelyet Erdővidéken alakítottak, október 25-én császári csapatok, román és szász felkelők Magyarsárosnál meglepték és szétverték. A csúfos kudarc után a dandárvezért, Donáth György alezredest felmentették, helyébe Josef Betzman alezredest nevezték ki, akinek udvarhelyszéki dandárja a nagyszámú hazaszökés következtében erősen megfogyatkozott.⁶³

Radnót elfoglalása után a marosszéki dandár elérte hadművelleti célját, így egy biztosító helyőrség hátrahagyása után a gr. Lázár Dénes vezette csapatok is csatlakoztak a székely tábor Urban elleni hadműveleteihez.

Október végén Urban küldöttei a gyergyói románságot is fellázították. Azok a csíkiak, akik táborba nem szállottak, Gyergyószentmiklóson gyűltek össze. Ezek között voltak a még alakulóban lévő Mátyás-huszárok is. A Ditrón keresztül Toplicára menetelő tábor elől a román felkelők egyszerűen szétfutottak.

Október 31-én a Betzman vezette dandár Sárpataknál szétverte Urban főleg népfelkelőkből álló előhadát. A székely erők egy zászlóalj háromszéki határőrből, a 12. honvédzászlóalj néhány századából és 30–40 Mátyás-huszárból álltak. Az egyik oldalról a határőrök, másik oldalról pedig a honvédek által szorongatott felkelők közül a Mátyás-huszárok sokat lekasaboltak, de legalább olyan sokan voltak azok, akik a Marosba fulladtak. Nem jártak szerencsésebben azok sem, akiknek sikerült a folyót átúszni, mivel időközben megérkezett Berzenczey a maros- és udvarhelyszéki nemzetőrökkel, és szörnyű mészárlást vitt közöttük végbe. Jakab Elek szerint csak a folyóba több mint négyszázan fulladtak bele.⁶⁴ A menekülőket üldözve a székelyek Vajdaszentivánnál érték el Urban főerőit.⁶⁵ Időközben ideérkezett Dorsner⁶⁶ dandárja. Betzman dandárja egy század csíki határőrből, két század honvédből (12. honvédzászlóalj), egy zászlóalj háromszéki határőrből (315 fő) és kettő zászlóalj lándzsás nemzetőrből állt. Ezen erőket a parancsnok a falutól északnyugatra állíttatta fel. Ettől mintegy 150 lépés távolságra helyezkedett el Dorsner dandárja és két század honvéd a 12. honvédzászlóaljból. A háromszéki határőr zászlóaljától balra állt fel gr. Kálnoky Dénes vadászcsapata (80 fő) és 38 Mátyás-husár. Az ütközet kezdetén a Betzman parancsára a faluba vonuló két zászlóalj lándzsás nemzetőrt a házakba elrejtőzött felkelők heves tüzelése fogadta, akik csak a segítségükre

---

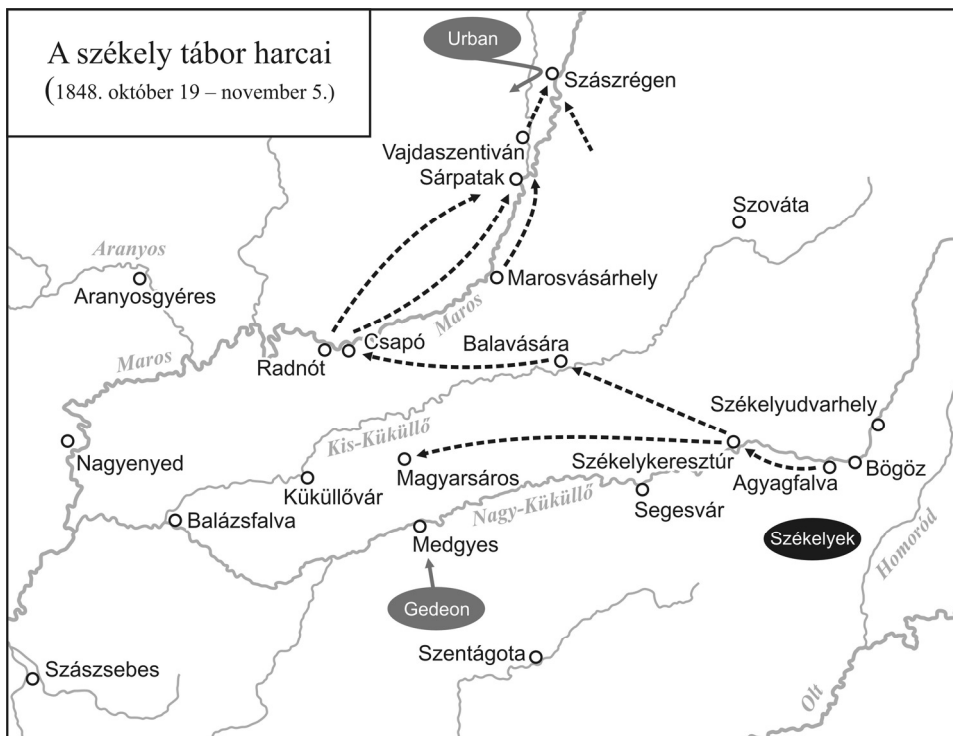
⁶² A dandárok működési irányából látható, hogy a székely tábor csak Maros- és Udvarhelyszék számára nyújtott védelmet, míg Csík- és Háromszék oltalom nélkül maradt. A veszélyre Berde Mózes kormánybiztos hívta fel Vay figyelmét, aki egyben kérte a háromszékiek hazarendelését a táborból. Vay, 1942. Sepsiszentgyörgy, 1848, október 24. Közli: *Egyed*, 2008. 285–286. o.; Vay, 1832. Sepsiszentgyörgy, 1848. október 27. Közli: *Egyed*, 2008. 287–288. o. A problémát a székely tábor vezetése egy népfelkelőkből létrehozott védelmi vonal kiépítésével akarta megoldani. Ennek a főbb pontjai az alábbi települések voltak: Remete–Szépvíz–Csíkszentmárton–Bereczk–Uzon–Hídvég. Vay, 1831. Marosvásárhely, 1848. október 26.

⁶³ *Kővári*, 1861. 103. o. Donáthra: *Bona*, 2000. 311. o. Betzmanra: *Bona*, 2000. 249–250. o.

⁶⁴ *Jakab*, 1880. 402–403. o.; *Orbán*, II. 402. o.; *K. Horváth*, 2003. 17. o.

⁶⁵ Urban parancsnoksága alatt 2 zászlóalj román határőr, 2 század bukovinai határvasár és egy század dragonyos (5. Savoyai Jenő dragonyosezred) állt.

⁶⁶ A dandár parancsnoka Franz Dorsner ezredes, a 14. (1. székely) határőrezred parancsnoka volt.

küldött Kálnoky vadászok segítségével tudtak úrrá lenni az ellenségén. Ezzel párhuzamosan a dragonyosok is rohamot intéztek Dorsner erői ellen, akinek két század székely huszára tétlenül szemlélte az eseményeket, a nehézlovasokat csak a székely határőrök messze hordó puskáinak sortüze állította meg.⁶⁷ A lovasroham megtörése után a honvédek szuronyrohamot intéztek a bukovinai határ vadászok ellen, melynek eredményeképpen Urban elrendelte az általános visszavonulást. A retirálókát üldöző székelyek másnap érték el az ellenség által kiürített Szászrégent. A város ugyan behódolt, de nem teljesítette Berzenczey követeléseit, vagyis nem fizetett hadisarcot, és nem látta el élelemmel a székely tábor. Ennek következtében a székelyek a várost kirabolták és felgyújtották. Ezzel lényegében a székely tábor sorsa beteljesedett. A fegyelem felbomlott, sokan a frissen szerzett zsákmánnyal megrakottan egyszerűen hazatértek. Akik még a táborban maradtak, azok Marosvásárhelyre vonultak vissza.⁶⁸ Itt azonban nem sokáig volt részük nyugalomban, mivel Gedeon József császári tábornok november elején 4000 fővel és 12 ágyúval Marosvásárhely ellen indult.⁶⁹ Támadásának célja a Felvinc–Nyárádtó vonal elfoglalása, az Urban alezredes alatt harcoló csapatokkal való összekötés megteremtése, valamint a Maros-völgy pacifikálása volt.⁷⁰

⁶⁷ A sortűz következtében két tiszt és tizennyolc közlegény esett el. *Jakab*, 1880. 403. o.

⁶⁸ *Berzenczey*, 1873. 22. o.

⁶⁹ Gedeon tábornok dandárja a következő alakulatokból állt: 120 nagyszebeni nemzetőr, 4 század Uracca gránátos, 4 század gyalogos, 2 század svalsíser, 12 ágyú, valamint román népfelkelők. *Heydte*, 1863. 143. o.

⁷⁰ *Dragomir*, I. 18–20. o. Puchner főhadparancsnok levele Gedeon tábornokhoz. Szeben. 1848. november 1.

Az ütközet a székelyek kudarcával végződött.⁷¹ Gedeon tábornoknak elég volt az ágyúival egyetlen egy ösztüzet vezényelnie, mire a székely népfelkelők szétfutottak, és magukkal rántották a reguláris alakulatokat is. Csak a háromszéki határőr zászlóalj és a 12. honvédzászlóalj rohamozta meg az ágyúkat, ezeket azonban elfoglalniuk nem sikerült. A székely tábor maradéka katasztrofális vereséget szenvedett.

A szerencsétlen kimenetelű ütközet után a honvédek és a Mátyás-huszárok tekintélyes része hazaszökött, akik nem hagyták el egységeiket, azok Háromszék felé vették útjukat.

A marosvásárhelyi győzelmük után a császári csapatok meglepték és lefegyverezték a radnóti várkastélyt őrző székelyeket. Maros- és Udvarhelyszéket rövidesen megszállták a császári csapatok és a román népfelkelők, míg Csíkszéket Franz Dorsner ezredes, a 14. (1. székely) határőrezred parancsnoka pacifikálta.⁷² Az önvédelmi harcot csak Háromszék folytatta.

A székely tábor tehát egy rövid, mindössze két hétig tartó időszak után összeomlott. A vereség okait nem lehet egyetlen tényezőre visszavezetni. Már az agyagfalvi gyűlésen is két irányzat létezett: az egyik az azonnali kimozdulásé, melyet Berzenczey képviselt, a másik irányzatot Berde Mózes háromszéki és Mikó Mihály csíkszéki kormánybiztosok képviselték. Az utóbbiak két hét felkészülési időt javasoltak, amelyet hadszervezésre, kiképzésre, az ellátás megszervezésére kívántak fordítani. A gyűlésen Berzenczey, meglovgalva a feszült néphangulatot, kierőszakolta elképzelése keresztültvitelét. Pedig Berde érvei racionálisak voltak, ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a Háromszékre hazatérő kormánybiztos azonnal nekilátott a szék védelmének megszervezéséhez, és erőfeszítéseit novemberben és decemberben siker koronázta. Az a nézet sem fogadható el, hogy a vereség legfontosabb oka az ágyúk hiánya lett volna. Kétségtelen tény, hogy a jól működő tüzérség – mint például a pákozdi csatában – nagyban elősegítheti a győzelem kivívását, de a vereség kizárólagos oka nem a tüzérség hiánya volt. A székelyek nem azért nem rendelkeztek lövegekkel, mert Vay nem adott, hiszen ágyúkkal november elejéig a királyi biztos sem rendelkezett.⁷³ Azonban ahogy megérkezett a hatfontos üteg Pestről, Vay azonnal a székely tábor kötelékébe akarta rendelni, csak hogy ekkor már késő volt.⁷⁴

---

⁷¹ Kovács, 1979. 20. o. A székely csapatok száma ugyan felülmúlta a császári csapatokét, de a soralakulatok tekintetében a császáriak voltak kétszeres túlerőben, tüzérséggel pedig a székelyek egyáltalán nem rendelkeztek. Heydte, 1863. 144–145. o.

⁷² Zepezsaner, 1999. 173–178. o.; Jakab, 1880. 411. o.; Kővári, 1861. 105. o.; K. Horváth, 2003. 24–26. o.; Egyed, 1997. I. 311–327. o.

⁷³ Egyed Ákos azzal vádolja Vayt, hogy szabotálta Berzenczey működését és ezáltal a székely haderő megszervezését. Egyed, 1997. I. 186. o. Hivatkozik Vay Batthyány miniszterelnökhöz írt levelére, amelyben a királyi biztos kijelentette, hogy Berzenczey részére nem ad ágyút. (Deák, 1943. 181. sz. irat. Kolozsvár, 1848. szeptember 30.) Csak hogy Egyed Ákos figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a levél írásakor Vay sem lövegekkel, sem löfegyverrel nem rendelkezett, így érdemben nem tudta támogatni a székelyföldi szervezést. Vay Berzenczey iránti ellenszenva a székelyföldi kormánybiztos túlkapásaiból táplálkozott, az utóbbi ugyanis rendszeresen túllépte a hatáskörét, és beleavatkozott a polgári hatalom ügyeibe. Vay, 1250. Vay levele a Guberniumhoz. Kolozsvár, 1848. október 3. Mellette: A királyi biztos levele a miniszterelnökhöz. Kolozsvár, 1848. október 3. Ebben kifejtette, hogy álláspontja szerint Berzenczey lépése még jobban ingerli a románokat, így találkozni kíván vele, hogy rábírja felhívásának visszavonására.

⁷⁴ Vay, 1929. Vay levele a székely tábor főparancsnokságához. Kolozsvár, 1848. november 5. Emellett Vay október 30-án ruházatot is küldött. Vay, 1786. Válasz ifj. Bethlen János kormánybiztosnak. Kolozsvár, 1848. október 30.

A székely tábor összeomlásának fő okait az alábbiakban lehet megjelölni: kevés reguláris haderő, a népfelkelők és nemzetőrök többsége fegyvertelen és kiképzetlen, ellátásuk nem megoldott.⁷⁵ Ezeket a problémákat pedig azonnal orvosolni nem lehetett.

A lázadás zászlajának kibontása: Karl Urban alezredes tevékenysége

Az erdélyi román lázadás fészkeinek számító Belső-Szolnok megyében a magyar országgyűlés által elrendelt újonccsözeírást még 1848. szeptember elején kezdték el a tisztviselők. Ezt azonban nem kísérte túlzott lelkesedés, mert a román lakosság, amelyet a naszódai ezredkormány is bujtogatott, nyíltan szembefordult az intézkedéssel. Mintegy 34 helység szegült ellene az összeírásnak. A szeptember 13-án Naszódra érkező Karl Urban alezredes, megbízott ezredparancsnok a Bécsből kapott titkos utasítások értelmében megkezdte a román felkelés szervezését. Ezen a napon Urban ezredgyűlést tartott, ahol nyíltan felmondták az engedelmisséget a magyar kormánynak, elrendelték az ezred 3. zászlóaljának kiállítását és a magyar nemzetőrök lefegyverzését.⁷⁶ Az eseményeket Weér Farkas főispán szeptember 15-én jelentette a főkormányzónak.⁷⁷ Ettől az időszaktól kezdve Kővár-vidék, Doboka és Belső-Szolnok megyék román lakossága a nyílt lázadás útjára lépett.

Október elejétől kezdve a főispán a dési nemzetőrséget készülségbe helyezte, a megye magyar nemzetőrségeit pedig a székhely körül kívánták összevonni. Emellett Désen állomásozott a 11. honvédszászlóalj egy százada Zeyk Ferenc hadnagy vezetésével. Az egységet Weér Farkas főispán a román lakosság elleneszenve miatt rövidesen átvezényeltette Szamosújvárra.⁷⁸

---

⁷⁵ Berzenczey működésének kortárs kritikája: Vay, 1789. ifj. Bethlen János kormánybiztos levele. Marosvásárhely, 1848. október 27. Bethlen szerint a székely tábor minden előkészület nélkül lett felállítva. Nagy a fegyverzetlenség, hiányzik a ruházat és a pénz. Pálffy, 1939. 79. o. Keller János udvarhelyszéki képviselő és kormánybiztos a visszaemlékezésében így jellemezte Berzenczeyt: „egy ésnélküli büszke, felette ambiciózus számár, fiatal bolond ember.” MOL R 31 I. tétel. Keller János naplója. Kivonatolva közli: Szószék és csatátér. Politikusi naplók és visszaemlékezések. 1848–1849. (S. a. r. Hermann Róbert.) Budapest, 2000. 277–284. o. Ezzel szemben a szakirodalomban Egyed Ákos Berzenczey politikai nagyságát hangoztatja, kiemelve azt, hogy csak Berzenczey volt képes összefogni és mozgósítani a székelységet. Egyed, 1998. I. 215. o. Berzenczey politikai érdemeit kétségbe vonni nem lehet, azt azonban nagyon nehéz megmagyarázni, hogy miért küldözgetett a magyar kormányszerveknek olyan jelentéseket, hogy ő szerez annyit fegyvert amennyi kell, ugyanakkor a székely tábor megalakulása után jelentős fegyverigénnyel lépett fel az Országos Honvédelmi Bizottmány felé. MOL H 21 Berzenczey levele. Marosvásárhely, 1848. szeptember 29.; Berzenczey László tájékoztatója Kosuth Lajosnak a Székely Nemzeti Gyűlés utáni helyzetről. Agyagfalva, 1848. október 20. Közli: Egyed Ákos: 1848 erdélyi magyar vezéralakjai. Marosvásárhely. 2004. 201–202. o. Az ellátási nehézségekre: Vay, 1492. Tholdalagi főkirálybíró levele. Marosvásárhely, 1848. október 16. és Vay, 1696. „Székely Tábor Fő Parancsnokságától” Vezérkari állomás, 1848. október 24. (Berzenczey László és Sombory Sándor ezredes) Pénzt, minél több fegyvert és lőszert, illetve 24 ágyút kértek. Vay válaszában kifejtette, hogy csak pénzt tud küldeni. (Kolozsvár, 1848. október 27.)

⁷⁶ Urban minden 100 fő után két újoncot szedett a „császárnak”. Jakab, 1880. 362. o.; Dragomir, III. 9/1. sz. irat. Koncz János levele a Guberniumhoz. Beszterce, 1848. szeptember 13.; Egyed, 1998. I. 158–162. o.

⁷⁷ Jakab, 1880. 362–363. o. Weér a magyar kormánytól kért segítséget a birtokosok és a magyar lakosság védelmére, mivel a lázadás elfojtásához semmilyen eszközzel nem rendelkezett. Kádár, 1890. 68–71. o.; Miskolczy, 1988. 1392. o.

⁷⁸ Zeyk Ferencre: Bona, 2009. II. 577. o.; Ellenőr, 88. sz. 1848. október 5.; Kádár, 1890. 75. és 88–90. o.; ONHT 4020/nő. Dobay ezredes levele. Kolozsvár, 1848. szeptember 16.

A dési nemzetőrséget október 11-én újjá kellett szervezni, mert az alakulat tagjai közül sokan beálltak honvédnak és Mátyás-huszárnak. A város 1100 fős nemzetőrsége 600 vadászpuskával, 300 kurtálllyal és 200 lándzsával rendelkezett. A nemzetőrök a város környéki utakat eltorlaszolták, a csomópontokon őrzőpostákat állítottak fel. A védelmi feladatok összehangolására a városban héttagú honvédelmi bizottmány alakult.⁷⁹ A román felkelők a birtokosokat megkötözve Urban alezredeshez hurcolták. A lázadók felöltötték Mikes Benedek gr. debreci udvarházát, a gazdatisztjét és cselédeit pedig meggyilkolták. A dési nemzetőrség egy része (108 fő) és a 45 közbiztostól és 8 tizedesből álló Turszky-különítmény indult ellenük.⁸⁰ A csapatot a román felkelők és határőrök bekerítették és megadásra kényszerítették.⁸¹ A főispáni rendelet következtében a bálványos-váraljai, rettegi, örményfüzesi, némai, alsó-ilosvai nemzetőrségek, illetve 100 szamosújvári nemzetőr Désre érkezett, így a helyi véderő létszáma 1600 főre nőtt.⁸² A feszült helyzetben a megye Vay királyi biztostól kért segítséget, ő azonban Kalotaszeg fenyegetett helyzete miatt képtelen volt csapatokat küldeni. Végül a királyi biztos a bonchidai nemzetőröket indította a megyébe.⁸³

Urban csapataival november 9-én közelítette meg Dést, és a várost megadásra szólította. A város vezetői – külső segítség hiányában – elfogadták a kapitulációt és 10 ezer forint hadisarc megfizetését. A fegyverek letételére a város piacán került sor, amelyet követően a vidéki nemzetőrök hazatértek.⁸⁴ Urban lázadása miatt Szamosújvár 500 fős nemzetőrsége ugyanennyi fegyver kiutalását sürgette a kormánytól.⁸⁵ A város a nemzetőr alakulatát készenlétebe helyezte, a település körül pedig őrzőpostákat állítottak fel. A város november 11-én kapitulált Urban soralakulatai és felkelői előtt, hadisarc megfizetése mellett.⁸⁶

A román felkelés kezdete és kibontakozása a Partiumban 1848 októberében

A Belső-Szolnok megyéből induló lázadás futótűzként terjedt át Kővár-vidékre, Közép-Szolnok, Kraszna, Bihar, Szatmár és Máramaros megyékre. Mivel az ország fegyveres ereje a horvátok és szerbek ellen harcolt, a román mozgalmak megfékezésénél csak a

⁷⁹ A lovas nemzetőrség létszáma 40 fő volt. Kovács, 1887. 130. o.; Kádár, 1890. 106. o.

⁸⁰ Vay, 1542. Zeyk József kormánybiztos jelentése. 1848. október közepe.; MOL H 2 66. d. szn. Forró József képviselő levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Dés, 1848. október 19. Más forrás szerint 40 fő a Turszky és 25 fő a Sivkovich sorgealozzerekből. MOL H 21834.; Ellenőr, 98. sz. 1848. október 22.

⁸¹ MOL H 2 1834. Vay Miklós jelentése. Kolozsvár, 1848. 10. 22.; Egyed, 1998. I. 175. o. A lefegyverzés következtében a dési nemzetőrség 50 szuronyos és 60 vadászpuskát veszített. Ellenőr, 102. sz. 1848. október 29.; Csernátóni Sámuel, 12. o.; Kádár, 1890. 97. o.; Kovács, 1887. 125–128. o.

⁸² 25 bálványos-váraljai nemzetőr otthon maradt, őket október végén fegyverezték le a román felkelők. Közlöny, 152. sz. 1848. november 9.; Kádár, 1890. 107. o.

⁸³ Vay, 2015. Válasz Belső-Szolnok megye főispánjának. Kolozsvár, 1848. november 8.; Vay, 2051. A szamosújvári oltalmi bizottmány levele. Szamosújvár, 1848. november 8. Mellette Weér Farkas főispán jelentése, melyben összefogást ajánl a városnak a Bethlen környékén táborba szállt román felkelők ellenében. Dés, 1848. november 8. Kádár József szerint Vay azzal hátrította el a láposvidéki magyarság segítségkérését, hogy minden bevethető erőt Nagyenyed környékén összpontosítottak. Kádár, 1890. 104. o.; Vay, 2056.

⁸⁴ Kovács, 1887. 131–132. o.; Kádár, 1890. 107. o.

⁸⁵ MOL H 2 1681. Novák Márton főbíró levele. Szamosújvár, 1848. október 25.

⁸⁶ Kádár, 1890. 99. és 107. o.

helyi nemzetőrsegekre, a magyar lakosság népfelkelésére és a frissen alakuló honvédszászlóaljakra lehetett támaszkodni. Közép-Szolnok megyének négy nemzetőri zászlóalja volt július végén, ezek parancsnoka Egloffstein Albert br., őrnagy volt.⁸⁷ A megyében összesen 3224 nemzetőrt írtak össze, akikből 24 századot szerveztek, részükre a miniszterelnök szeptember 21-én 500 db kovás puskát utalt ki. A román többségű falvakban azonban erős volt a bujtogatás az összeírás ellen, de a kiszálló biztosokat számos esetben a magyar lakosság sem fogadta nagy rokonszenvvel.⁸⁸ Hasonló problémák jelentkeztek Kraszna megyében is,⁸⁹ ahol szeptember végén 2400 fős nemzetőri zászlóaljat állítottak fel hat századba szervezve. Az alakulat, amely tisztjeit szeptember 27-én választotta meg, zömmel magyarokból állt. A szervezés csak a magyar többségű városokban járt nagyobb sikerrel, Szilágysolymón például már április 9-én megalakult a nemzetőrség. A megyéből önként jelentkező ifjakkól, illetve a helyi Turszky gyalogság átlépő sorkatonáiból egy 200 fős századot szerveztek, tisztjeiket és altisztjeiket maguk választották.⁹⁰ Zilah nemzetőrsége 480 fős volt, tagjai saját tulajdonú kovás vadászpuskákkal, lándzsával és karddal látták el a szolgálatukat. A város 87 önkéntest toborzott, akiket Debrecenbe indítottak.⁹¹ Nagybánya városa az augusztusban kiutalt 100 lőfegyver mellé újabb 400 db biztosítását sürgette.⁹² Máramarosban 400 honvéd önkéntes volt, akiknek felruházásáról a törvényhatóság gondoskodott. A honvédek a tisztjeiket megválasztották, felfegyverzésükről a megye vásárlás útján kívánt gondoskodni.⁹³

Szatmárnémeti városának nemzetőrsége lovas, gyalog- és vadászszázadokra tagozódott, az utóbbinak tagjai saját költségükön fegyverezték és szerelték fel magukat. A városba október elején 300 szuronyos puska, 3 ágyú és 10 ezer gyutacs érkezett a központi készletekből.⁹⁴ Nagykároly városa szeptember 4-én kérte az ONHT-től, hogy 75 fős önkéntes nemzetőri csapata otthon maradjon a bujtogatások miatt.⁹⁵ A megye önkéntes

⁸⁷ Egloffsteinre: *Bona*, 2000. 317–318. o.; ONHT 2038/nő. Wesselényi Miklós br. főispán jelentése. Pest, 1848. július 24. A román lakosok a nemzetőri szolgálatot úgy értelmezték, hogy az urak a király ellen akarnak harcolni, és ők kellenek katonának. *Deák*, 1943. 96. sz. irat. Ion Dragos képviselő a miniszterelnökhöz. Váradoslaszi, 1848. június 7. A megye lovas nemzetőrségének az ONHT egyelőre nem tudott fegyvert biztosítani. ONHT 957/nő. Georg Marziani ezredes levele. Budapest, 1848. július 17. A tisztek kinevezésére a főispán tett javaslatot. ONHT 1853/nő.

⁸⁸ *Urbán*, 1973. 68. o.; *Urbán*, 1999. II. 1409. sz. irat. Rendelet a Hadügyminisztériumhoz; ONHT 1632/nő. Bálint Elek alispán levele. Zilah, 1848. július 24. Válasz: ONHT 2978/nő. Budapest, 1848. augusztus 26. Azt javasolták, hogy a népet ne erőszakkal, hanem felvilágosítással és meggyőzéssel bírják rá a nemzetőri szolgálatra. *Urbán*, 1973. 62–63. o.

⁸⁹ ONHT 1705. és 1750/nő.

⁹⁰ ONHT 4373/nő. A megyei nemzetőr-zászlóalj levele. Szilágysolymó, 1848. szeptember 25. Parancsnoknak Huszár Lajos br. őrnagyot választották. ONHT 2588/nő. A város levele. 1848. augusztus 5.; ONHT 4683/nő. Bogdánfi Antal kormánybiztos és százados levele. Szilágysolymó, 1848. szeptember 28.

⁹¹ ONHT 2914/nő. Wesselényi főispán levele. Pest, 1848. augusztus 28. Tartalmazza a helységek szerinti nemzetőri létszámot. *Urbán*, 1973. 101. o.; ONHT 4767/nő. A város levele. Zilah, 1848. szeptember 27.

⁹² ONHT 4691/nő.

⁹³ ONHT 4753/nő. A megye levele a miniszterelnökhöz. Sziget, 1848. szeptember 27. A honvédeket Debrecenbe indították.

⁹⁴ ONHT 1008/nő. A város levele. 1848. június 20.; *Közlöny*, 119. sz. 1848. október 7.

⁹⁵ ONHT 3468/nő. Végül az Országos Honvédelmi Bizottmány engedélyezte, hogy Szatmár megye önkéntes nemzetőrsége otthon maradjon. *Urbán*, 1999. II. 1152. sz. irat. Szemere Bertalan levele. Pest, 1848. szeptember 7. Hasonló engedményt kapott Máramaros megye is. *Urbán*, 1999. II. 1463. sz. irat. A miniszterelnök a megyéhez. Pest, 1848. szeptember 23.

nemzetőrsége, amelynek tagjai a „műveltebb” osztályhoz tartoztak, kiváló lövészek voltak, számukra Eötvös Mihály alispán 300 db vont csövű kurtályt kért. A megyének négy ágyúja is volt, amelyek a felszerelését megkezdték, illetve két ifjút küldtek Pestre, ahol tűzér kiképzést kaptak. Végül Eötvös közölte, hogy a román mozgalmak letörésére két század nagykarolyi nemzetőrt rendelt ki.⁹⁶

A ruszin és a román lakosság körében tapasztalható bujtogatások meggátolására István főherceg nádor és Szemere Bertalan belügyminiszter augusztus 24-én Mihályi Gábort királyi biztosnak nevezte ki Máramaros, Ugocsa, Bereg, Ung, Szatmár, Kraszna, Közép-Szolnok megyék, Kővár-vidék és a 17. (2. román) határőrezred területére. A ki-nevezés azt bizonyítja, hogy a magyar kormányzat tisztában volt azzal a ténnyel, hogy a partiumi lázítás száalai Naszódon gyökereznek.⁹⁷ Mihályi Erdélyben Vay tudta nélkül nem kívánt semmilyen lépést tenni, csak a népet felvilágosítani.⁹⁸ Ennek szellemében szeptember 17-én Mihályi nyilatkozatra szólította fel a naszódi ezredkormányt, hogy ismerik-e a magyar minisztérium és Vay királyi biztos hatáskörét.⁹⁹ A válasz nem sok jóval kecsegtetett, mivel az ezred vezetésének álláspontja szerint a 42 ezres határőri lakosság véleményét az unióról nem kérdezték meg, így a magyar kormányt sem ismerik el. A nép kész harcolni a császárért. Ugyanakkor az 1846-os galíciai eseményeket el akarják kerülni, a személy és vagyonbiztonságot garantálják.

Urban lázadásáról Mihályi Gábor és Teleki Sándor gr., Kővár-vidéki főkapitány értesítette a miniszterelnöket. Kővár-vidék román lakossága ellenszegült az újoncozásnak, a papok megtagadták az anyakönyvek kiadását. Mihályi az újoncozást a további feszültségek mérséklése érdekében felfüggesztette, csak a toborzást folytatták. A törvényhatóságban teljes volt az anarchia, a kevés számú magyar nemzetőr fegyvertelen és kiképzetlen volt.¹⁰⁰ A vadászpuskával, lándzsával és kaszával felszerelt felkelők Remetén és Somkúton összpontosultak, el akarták pusztítani Koltó és Telek magyar településeket.

Batthyány azonnal intézkedett; Vaynak kifejtette, hogy Bécsből fegyvereket vár, amelyből rövidesen küldeni fog Erdélybe, s az addigi négy kormánybiztos mellé még kettőt küldött, akiknek a feladata az általános felkelés megszervezése volt. Puchnernek elrendelte a gyulafehérvári készletek átadását, valamint székely katonaság küldését Ko-

⁹⁶ ONHT 3974. Nagykároly, 1848. szeptember 18. Pontosabban 400 gyalogos, 100 lovas önkéntes nemzetőrt és 7 ágyút. *Közlöny*, 122. sz. 1848. október 10. Az Országos Honvédelmi Bizottmány október 9-én 500 db löfegyvert utalt ki részükre. KLÖM XIII/1. 79/h. sz. irat.

⁹⁷ *Közlöny*, 83. 1848. augusztus 31.

⁹⁸ *Szőcs*, 1972. 174–176. o.; *Solymosi*, 2009. 53. o.

⁹⁹ *Dragomir*, I. 1. Sziget, 1848. szeptember 17. Hasonló megbízatást kapott a miniszterelnöktől Buda Sándor Kővár-vidéki képviselő is, aki azonban kormánybiztosként nem tevékenykedett. *Urban*, 1999. II. 1254. sz. irat. Pest, 1848. szeptember 16. A román nemzetiségű képviselő a továbbiakban Décsey kormánybiztost segítette. ONHT 7598.

¹⁰⁰ *Dragomir*, I. 3. sz. irat. Naszód, 1848. szeptember 20.; *Heydte*, 1863. 60–61. o.; HL 2/177. Mihályi Gábor jelentése a miniszterelnökhöz. Nagybánya, 1848. szeptember 30. A Kővár-vidéki nemzetőrség létszáma augusztus elején 372 fő volt. *Közlöny*, 54. sz. 1848. augusztus 2.; *Dragomir*, I. 4. sz. irat. Mihályi Gábor Szatmár megyéhez. Nagybánya, 1848. szeptember 29.; *Dragomir*, I. 5. sz. irat. Urban a főhadparancsnoksághoz. Naszód, 1848. október 2.; *Csermátoni Sámuel*, 9–10. o.; *Jakab*, 1880. 360. o.; *Csetri*, 1992. 198. o.; *Égyed*, 1998. I. 168. o. Csak érdekességgént jegyzem meg, hogy Petőfi Sándor a partiumi és Kővár-vidéki lázadás miatt a térségbe érkezett, és népfelkelésre szólította fel Eötvös Mihály kormánybiztost. Tapasztalatairól október 1-jén Erdődről számolt be a *Pesti Hírlap*nak. Ismertette Urban lázító tevékenységét és a megyei közigazgatás felbomlását, illetve Teleki Sándor menekülését a román felkelők dühe elől. *Kedves-Ratzky*, 2009. 55–56. o.

lozsvára és Gyulafehérvára. A korábban Debrecenbe rendelt Mátyás-huszárokat a megváltozott helyzetben a helyükön hagyta, illetve 50 ezer forintot küldött a királyi biztosnak a seregszervezésre.¹⁰¹ Mivel Bécsből kevés fegyver érkezett, szeptember 26-án Batthyány arra utasította Vayt, hogy jusson birtokába a gyulafehérvári raktárnak, gyűjtse be a magánszemélyeknél lévő lőfegyvereket, illetve készíttessen lándzsákat.¹⁰²

Október elején Mihályi Gábor jelentette, hogy a Kővár-vidéki lázadás Belső-Szolnok megyéből indul ki, így Vayt megkérte annak leverésére. A szatmári nemzetőrséget Mihályi alá rendelték.¹⁰³ Súlyosbította a helyzetet, hogy Urban Binder nevű századosa beütött Máramarosba, így Mihályi Gábor a falvakat hadi készültségbe helyezte. Egyben székely katonaságot kért Vaytól.¹⁰⁴ Binder rövidesen elfoglalta Borsát, az aggasztó helyzet miatt Mihályi Gábor Szigetre tette át a székhelyét, helyettesítésével pedig Eötvös Mihály szatmári alispánt bízta meg. Nehezítette a munkáját, hogy a Máramaros megyében állomásozó 9. (Hartmann) sorgyalogezred századai ellenségesen viszonyultak a magyar kormányzathoz. Mihályi a beregi és ugocsai nemzetőri erőket Szigetre rendelte. Végül a megye nemzetőrsége és egy század Hartmann-gyalogság indult Borsa ellen. A nemzetőrség többsége azonban csákánnyal, vasvillával és kaszával volt felfegyverezve. A kiszállól szolgabírónak a falusiak ellentmondtak, kijelentették, hogy csak Urbannak hajlandók engedelmeskedni. Ugyanakkor a sorgyalogság nem nyomult be a faluba, így az expedíció sikertelen volt. A megye sorkatonaságot és lövegeket igényelt az Országos Honvédelmi Bizottmánytól. Javította a helyzetet, hogy a megyébe 47 Vilmos-husár érkezett Galíciából, akiket Mihályi Gábor Szigetre rendelt. A kormánybiztos lengyel területekről újabb huszárok hazaszökését remélte. Emellett Szabolcsból is érkezett 300 nemzetőr október közepén.¹⁰⁵ Eötvös az eseményekről október 14-én jelentett Vaynak, kifejezésre jutatva azt a félelmét, hogy a Kővár-vidéki lázadás Szatmár megyére is áttérjedhet.

A lázadás elfojtására rendelkezésre álló erők

<i>Törvényhatóság</i>	<i>Rendelkezésre álló erő</i>
Szatmár	Két század gyalogos nemzetőr, 80 lovas nemzetőr, egy 3 és két 6 fontos ágyú
Szabolcs	3000 nemzetőr, ha szükséges a teljes népfelkelést is elrendelik

¹⁰¹ *Kolozsvári Híradó*, 73. sz. 1848. október 5.; Vay, 1213. A miniszterelnök levele. Budapest, 1848. szeptember 21. Mellette a Puchnerhez szóló rendelet. Közli: *Urbán*, 1999. II. 1392. sz. irat. A miniszterelnök korábbi rendelete a főhadparancsnoksághoz: *Urbán*, 1999. II. 1315. sz. irat. Pest, 1848. szeptember 18.

¹⁰² Vay, 1204. Közli: *Urbán*, 1999. II. 1499. sz. irat.

¹⁰³ Kővár-vidéken október közepére a közigazgatás felbomlott, ennek ellenére a helyzet nyugodt volt, mivel a román lakosság a Naszódra érkező segítséget várta. Vay, 1633. Mihályi Gábor levele. Sziget, 1848. október 16. Válasz; Vay, 1376. Kemény Dénes br., belügyi államtitkár levele. Budapest, 1848. október 9.

¹⁰⁴ Vay, 1633.; *Jakab*, 1880. 364. o.; Vay, 1402. Mihályi Gábor levele. Nagybánya, 1848. október 10. Vay az erdélyi román lázadás miatt nem tudott segítséget küldeni. Szabolcs vármegye, 263/e. sz. irat. Vay Miklós Mihályi Gábornak. Kolozsvár, 1848. október 24.

¹⁰⁵ MOL KPA 129. Máramaros megye bizottmánya. Sziget, 1848. október 6.; Vay, 1325. Mihályi Gábor levele. Nagybánya, 1848. október 8. Közli: *Deák*, 1943. 190. sz. irat.; *Dragomir*, III. 27. sz. irat. Mihályi Gábor jelentése a miniszterelnökhöz. Nagybánya, 1848. október 11.; MOL H 2 1454. Mihályi Gábor levele. Sziget, 1848. október 16.; ONHT 6504/nő. A megye alispánjának levele. Sziget, 1848. október 23. A máramarosi eseményekről részletesebben: *Solymosi*, 2009. 60–61. o.

<i>Törvényhatóság</i>	<i>Rendelkezésre álló erő</i>
Bereg	1 század kiképzett gyalogság, 200 kaszás nemzetőr
Ugocsa	300 önkéntes

A fenti erők közül a szatmári nemzetőrséget¹⁰⁶ és a felső- és nagybányai nemzetőrséget a Kővár-vidéki, míg a szabolcsi nemzetőrséget a máramarosi lázadás ellenében kívánta bevetni Mihályi Gábor kormánybiztos.¹⁰⁷

Emellett Halasi Béla szabolcsi nemzetőr százados – Teleki Sándor támogatásával – Szabolcs megye alsó részein egy 600 fős alakulat szervezésébe kezdett a Kővár-vidéki lázadás elnyomására. A szervező a toborzásra és a tisztek napidíjára pénzt kért az Országos Honvédelmi Bizottmánytól, ugyanakkor a fegyverről és a felszerelésről maga kívánt gondoskodni. A leendő önkéntesek két hónapra szerződtek, és a tiszteket – Teleki jóváhagyása mellett – az utóbbiak választották. Halasi 600 fős zászlóaljával október végén Nagybányára indult.¹⁰⁸ Mivel a Biharban szerveződő 27. honvédszászlóaljat a nagybecskereki táborba indította az Országos Honvédelmi Bizottmány, az alakulat felesleges készleteit is Teleki Sándor rendelkezésére bocsátották.¹⁰⁹

Közép-Szolnokban is kitört a lázadás, Zsibó magyar református lelkészét Naszódra akarták hurcolni. A falvak fegyverkeztek, a román nemzetiségű fiatalok sok helyen Naszódra akartak vonulni, példájukat számos magyar község is követte. A megye vezetése javasolta az érmelléki nemesség felfegyverzését és a nemzetőrség megerősítését.¹¹⁰ A felkelés központja Zsibó volt, ahova a megye vezetése leküldte a bakót. A faluban azonban 3000 felkelő gyűlt össze, a bakó személyzetét elfogták és megkötözve Naszódra szállították. Zilah is veszélyben volt a környező falvak lakosságától, emellett Kővár-

¹⁰⁶ A megye nemzetőrsége össze volt írva, de az egyes alakulatok fegyvertelenek és kiképzetlenek voltak. Eötvös Mihály alispán fegyvert, pénzt és kiképzőt igényelt az OHB-től, igényét azonban elutasították. *Dragomir*, III. 29. sz. irat. Levél Pázmándy Déneshez. Nagybánya, 1848. október 12. Válasz: *Dragomir*, III. 29/I. sz. irat. Pest, 1848. október 15. és KLÖM XIII/1. 116. A megyei nemzetőrség készenlétbe helyezéséről: KLÖM XIII/1. Rendelet Eötvös Mihály kormánybiztoshoz. Budapest, 1848. október 18. A megye önkéntes nemzetőrségének a Kővár-vidéki lázadás ellen történő vezényléséről: *Bartha*, 1981. 29. o.; A megyei önkéntes nemzetőrség első gyalogos századának parancsnoka Jeney Dániel százados. *Kőnya*, 1999. 23. o.

¹⁰⁷ *Vay*, 1633.; Szabolcs vármegye, 245/a. számú irat. Megyegyűlés. Nagykálló, 1848. október 14. Mihályi Gábor kérésére az önként jelentkezők és a rendes nemzetőrség egy részét indították Máramarosba a borsai lázadás elfojtására. Uo. 245/b. sz. irat. Mihályi Gábor segítségkérése. Nagybánya, 1848. október 12.; 245/c-d. sz. irat. A máramarosi hatóságok jelentései a borsai mozgalmakról. A megyétől segítséget kért Bereg (Szabolcs vármegye, 246 a-c. sz. irat) és Kolozs megye (Szabolcs vármegye, 261/a. sz. irat).

¹⁰⁸ MOL H 2 1618. Halasi Béla levele. Pest, 1848. október 24.

¹⁰⁹ KLÖM XIII/1. 167. sz. irat. Levél Teleki Sándorhoz. Budapest, 1848. október 22.

¹¹⁰ *Vay*, 1633.; *Egyed*, 1998. I. 170–172. o.; MOL H 2 924. Bálint Elek alispán Batthyány Lajoshoz. Zilah, 1848. október 6. Közl.: *Dragomir*, III. 17. sz. irat.; ONHT 5047. Décsey László kormánybiztos levele. Zilah, 1848. október 4. Ismerteti a lázadást, illetve a sorkatonaság várható elvonulását, ami szerinte katasztrofális lesz a megye számára, mivel a lakosság $\frac{3}{4}$ része román. Kérte, hogy a megye 250 honvéd önkéntese maradjon a törvényhatóságban, illetve pénzt, 1000 lőfegyvert és egy ágyúüteget igényelt. A 31. honvédszászlóalj megyében tartását október 13-án Décsey ismételten kérte. ONHT 5512. Az OHB először 500 db gyutacsos fegyvert (*Dragomir*, III. 23. sz. irat. Rendelet Láhner őrnagyhoz. Budapest, 1848. október 9.), majd 200 szuronyos puskát és 100 pár pisztolyt utalt ki a Közép-Szolnok megyei nemzetőrség részére. ONHT 8030/nő. Bálint Elek alispán levele. Zilah, 1848. november 9. Rendelet a kiutalásról: Pest, 1848. november 18.

vidék és a Szatmár megyei Dobra román lakossága az érmelléki magyar falvakat fenyegette, így az itteni nemzetőrséget készenlétbe helyezték. A megye vezetése továbbra is segítséget sürgetett.¹¹¹ Október közepén rendelte el az erdélyi főhadparancsnokság a Közép-Szolnok megyében állomásozó két század Turszky-sorgyalogság, Hannover-husárok Dél-Erdélybe vonulását, illetve a raktári készletek elszállítását.¹¹² Az utóbbiak fedezésére két századot rendeltek ki az 51. Károly Ferdinánd sorgyalogezredből és 54 Max-svalizsért. A sorkatonák azonban „naszódi szellemben” bujtogatták a román népet a földesurak ellen,¹¹³ a Kraszna megyei nemzetőrséget pedig le akarták fegyverezni. A törvényhatóság teljes román lakossága és néhány vegyes etnikumú község felmondta az engedelmisséget. Mivel a felkelők megrohanták az Erdéllyel határos magyar falvakat, a főispán kénytelen volt a nemzetőrséget bevetni ellenük és a rögtönítélő bíraskodást bevezetni. Bár ekkor már úton volt az 1000 fős bihari nemzetőri erő, a megye vezetése elsősorban sorkatonai segítséget igényelt.¹¹⁴ Október végén Közép-Szolnok megye román lakosai Urban felszólítására kaszával, vasvillával, fejszével, lándzsával felfegyverezve vonultak Kisnyíresre Dimbul vezérhez. Az utóbbi egy nyugalmazott határőr hadnagy volt, aki Urban megbízásából szervezte a felkelést Kővár-vidéken. A megye vezetése megkezdte a bujtogatók elfogását. Október 26-án a bogdánházi határban összegyűlt több ezer román felkelőt a krasznai és bihari nemzetőrök megtámadták és szétverték. A nemzetőrök a román lakosságtól 928 fegyvert szedtek be.¹¹⁵

Az események aggodalommal töltötték el Ugocsa megye vezetését, ezért az alispán kérte, hogy a törvényhatóságban kiállított 300 honvédet ne vezényeljék az aradi táborba.¹¹⁶

A fenti mozgalom letörésére Décsy kormánybiztos 3000 fős seregével táborba szállt. Célja a három román felkelő tábor (Szamosudvarhely, Győrtelek és Zsibó) felszámolása

¹¹¹ MOL KPA 178. Bálint Elek jelentése. Zilah, 1848. október 8. Közli: *Deák*, 1943. 191. sz. irat. és *Dragomir*, III. 20. sz. irat; *Dragomir*, III. 16. sz. irat. Bálint Elek jelentése a belügyminisztériumhoz. Zilah, 1848. október 9.; MOL H 2 1593. Jelentés Zsibóról. 1848. október 12. A megye vezetése a zsidói mozgalmat nem román–magyar ellentétként, hanem „kommunistikus” mozgalomként jellemezte. MOL H 2 1393. Zilah, 1848. október 13. Jelentés a kormánybiztosnak. A felkelők a Wesselényi uradalom majorságát felprédálták. MOL H 9 1593/eln. Bálint Elek a Belügyminisztériumnak. Zilah, 1848. október 14. Közli: *Dragomir*, III. 33. sz. irat; *Dragomir*, III. 30., 30/I. sz. irat. A dobrai románok lázadásáról: MOL H 106 Gáspár János főbíró levele Hodossy Miklóshoz. Margita, 1848. október 7.; *Kónya*, 1999. 15. o.

¹¹² MOL KPA 174. Bálint Elek jelentése. Zilah, 1848. október 5.; *Dragomir*, III. 22. sz. irat. Bálint Elek alispán jelentése. Zilah, 1848. október 9.; *Kővári*, 1861. 92. o.

¹¹³ *Vay*, 1533. Bálint Elek alispán levele. Zilah, 1848. október 17. Bálint 100 Mátyás-huszárt kért segítségül, illetve készenlétbe helyezte a megye nemzetőrségét. Egyben bevezették a rögtönítélő bíraskodást. Az eseményekről beszámolt még: *Vay*, 1548. Décsy László kormánybiztos levele. Zsibó, 1848. október 18. és *Vay*, 1549. Wesselényi Miklós br., főispán levele. 1848. október 9.; *Vay*, 1573. Kossuth Lajos levele. Budapest, 1848. október 17. Felszólította, hogy lépjen fel a sorkatonaság hasonló jellegű akciói ellen; *Kolozsvári Híradó*, 78. sz. 1848. október 13. Az Országos Honvédelmi Bizottmány október 10-én utasította Puchnernt a csapatok visszavonására. KLÖM XIII/1. 86/f. sz. irat; *Bauer*, 1870. 35. o.

¹¹⁴ Az előbbieket a megye margitai, diószegi és székelyházi járásainak mozgósított nemzetőrei voltak. MOL H 106 701. Dobozy István főszolgabíró levele. 1848. november eleje; MOL H 2 szn. Kabos József főispán levele. Szilágysolymó, 1848. október 25.; ONHT 7430/nő. A megyei nemzetőrség levele. Szilágysolymó, 1848. november 3.

¹¹⁵ MOL KPA 1028. Bálint Elek jelentése. Zilah, 1848. október 28.; Dimbul szerepéről: *Csetri*, 1992. 201. o.; ONHT 7430/nő.; MOL H 106 701. Dobazy István főszolgabíró jelentése. 1848. november eleje; *Hegyesi*, 2000. 87. o.; Partium, 2000. 38. o. és 50. o.

¹¹⁶ MOL KPA 129. Nagyszöllös, 1848. október 6.

volt, hosszabb távú célkitűzése pedig a Kővár-vidéki táborral és a bihari nemzetőrökkel történő egyesülés és a kolozsvári magyar erőkkel együtt egy Naszód elleni támadás. Décsey tábora heterogén volt: 530 fegyveres honvéd (31. honvédszászlóalj),¹¹⁷ 1000 lőfegyverrel ellátott nemzetőr (400 szuronyos, a többi vadász), 1400, lándzsával, vasvillával, kaszával felszerelt nemzetőr. A sereg október 29-én indult meg Tasnádról Alsó-Szaponba. Október 30-án Hadadra érkeztek, ahol 207 honvéd csatlakozott hozzájuk, akiket Tóth Ágoston őrnagy felszerelt és kiképzett.¹¹⁸ Kővár-vidék ellen pedig Katona Miklós működött az alárendelt szatmári nemzetőrséggel, aki október 22-én érkezett meg Nagybányára. A városban „egyebet nem lehet látni a piacon és utcákon, mint magyar gatyás önkéntes katonákat”.¹¹⁹ Ezzel szemben reményre adott okot, hogy Munkács várát a Hartmann-gyalogság elhagyta, helyüket a beregi nemzetőrök vették át.

Október végén Máramarosban a helyzetet sikerült stabilizálni,¹²⁰ így az itt felszabaduló erőket Katona Miklós alá rendelték, aki kidolgozta a Kővár-vidék elleni támadás tervét. Mihályi Gábor egyeztetett Décsey Lászlóval, és elhatározták, hogy az utóbbi a zsigibói, Katona Miklós pedig a Kővár-vidéki lázadás ellen fog működni. Az Erdélynek nyújtandó segítséget csak a fenti hadműveletek befejezése után tartották lehetségesnek.¹²¹ A fenti erőkön kívül az Országos Honvédelmi Bizottmány még a Miskolc környékén felállított tartaléksereget kívánta a partiumi és erdélyi harcokban bevetni. Az Országos Honvédelmi Bizottmány az utóbbi esetben 6 ezer fővel és 8 löveggel számolt, a tényleges létszám azonban a folyamatos elvezénylések miatt ennek csak töredékét tette ki. A csoportosítás parancsnoka Károlyi Ede gr. volt.¹²²

Október 25-én az Országos Honvédelmi Bizottmány új kormánybiztosokat nevezett ki, illetve Mihályi Gábor működési területét Máramarosra korlátozta. Az új vezetők az alábbi személyek voltak: Eötvös Mihály: Szatmár megye, Teleki Sándor gr.: Kővár-vidék, Décsey László: Közép-Szolnok, Kraszna megyék. Az új biztosok rendelkezése alá 1500 fegyvert és 7 löveget ígértek.¹²³

¹¹⁷ MOL H 2 Ad. XIII. 352/g. Décsey jelentése. Hadad, 1848. október 30. A 31. honvédszászlóalj Közép-Szolnok megyében alakult, székhelye Szilágysolymó volt. *Irmédi-Molnár*, 1938. 70–71. o.

¹¹⁸ Tóth Ágostonra: *Bona*, 2000. 684–685. o.; ONHT 8036/nő. Tóth Ágoston őrnagy levele. Zsigibó, 1848. november 22.

¹¹⁹ Czetz János történeti munkája szerint Katona Miklós elsődleges feladata már októbertől az lett volna, hogy az észak-erdélyi magyar erőkkel együttműködve vegyen részt Erdély megtartásában. A terv kidolgozója Teleki Sándor volt. *Czetz*, 1850. 59–60. o. Megítélésem szerint Czetz túloz, hiszen Katona október végéig mindössze a szatmári önkéntes nemzetőrséggel rendelkezett. Csak november 10-től – a beérkező erősítések után – gondolhatott az Erdélybe való benyomulásra. Ismereteim szerint Czetz állítását korabeli forrás sem támasztja alá. Ugyanakkor Vay Katona Miklóst csak november 15-én kelt levelében szólította fel, hogy a rendelkezésére álló csapatokkal induljon meg Kolozsvár segítségére. *Deák*, 1943. 215. sz. irat. A szatmári nemzetőrök mozgósításáról: *Bartha Mór*, 1981. 29. o.; *Nagybánya és vidéke*, 12. sz. 1888. március 18.

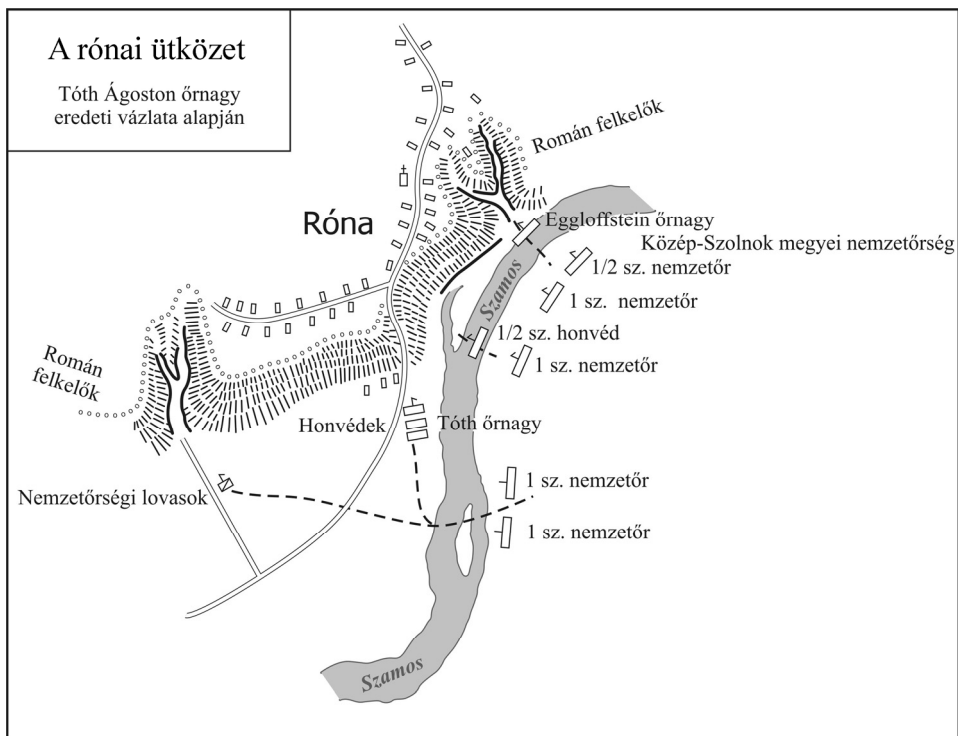
¹²⁰ Vay, 1768. Décsey jelentése. Zilah, 1848. október 28.; Vay, 1878. Mihályi Gábor levele. Sziget, 1848. október 31. Ehhez az is hozzájárult, hogy az ellenséges Hartmann-gyalogság elhagyta a megyét. MOL H 2 1454. A szabolcsi nemzetőrök elvezényléséről: Szabolcs vármegye, 263/a-c.; *Egyed*, 1998. I. 175. o.

¹²¹ Vay, 1796. Mihályi Gábor levele. Nagybánya, 1848. október 27.; Vay, 1799. Mihályi Gábor levele. Nagybánya, 1848. október 24.; Vay, 1833. Décsey levele. Hadad, 1848. október 30. Vay ezt tudomásul vette. Vay, 1886. Kolozsvár, 1848. november 2.

¹²² Károlyi Edére: *Bona*, 2000. 428. o.; Vay, 1889. Nyáry Pál levele. Pest, 1848. október 29. Közli: KLÖM XIII/1. 307–308. o.; Vay, 2093. Nyáry Pál levele. Pest, 1848. november 1.; KLÖM XIII/1. 217/d. sz. irat. Levél Eötvös Mihályhoz. Budapest, 1848. november 1.; KLÖM XIII/1. 231/a. sz. irat.

¹²³ *Dragomir*, III. 17/1. sz. irat; Vay, 1738.

A fentiek szellemében Décsey a rendelkezésre álló erőkkel november 2-án megtámadta a lázadás fészkeinek számító Zsibót. A települést két irányból rohanták meg: Az egyik csapatot Tóth Ágoston, míg a másikat Egloffstein nemzetőr őrnagy vezette. A falu gyorsan megadta magát, azonban a Szamos túlszárnyán, Róna falunál több ezer román felkelő gyűlt össze. A folyón a 31. honvédszászlóalj, 24 lovas és 18 szabolcsi gyalogos nemzetőr kelt át, a többszöri sortűzben sok felkelő elesett, Róna falut felgyújtották, a tűz eloltása után a hamuban 47 holttestet találtak. Décsey a győzelem kivívását Tóth Ágoston őrnagy érdemeinek tulajdonította, emellett a harcokban kitűntek Balási Pál és Varjú Pál hadnagyok. Bár „e egyszerű demonstrációnak” köszönhetően sok falu megadta magát, Décsey helyzetét továbbra is súlyosnak tartotta, így Erdély számára segítséget küldeni nem tudott. A Zilah környéki román falvak állandóan gyűléseket tartottak, a városban csak négy század honvéd és négy század nemzetőr állomásozott. Emellett Tóth Ágoston őrnagy két század honvéddel és két század nemzetőrrel a bükkaljai románok lecsendesítésére indult, ezért Décsey fenti érveit megalapozottnak tarthatjuk.¹²⁴

¹²⁴ ONHT 7598. Décsey jelentése az OHB-hez. Zsibó, 1848. november 4. A kormánybiztos két felkelővezér felakasztatott. Vay, 1943. Décsey levele. Zsibó, 1848. november 5. Vay, 2128. Tóth Ágoston őrnagy levele. Zilah, 1848. november 11.; Vay, 2137. Közép-Szolnok megye oltalmi bizottmányának levele. 1848. november eleje. ONHT 8036/nő. A harcokról tudósított: *Ellenőr*, 111. sz. 1848. november 14., *Közlöny*, 159. sz. 1848. november 16.; *Szatmár*, 1884. 59. o.; *Irmédi-Molnár*, 1938. 72–74. o.; MOL H 2 3222. Tóth Ágoston őrnagy levele. Hadad, 1848. november 15. Tóth a Katona Miklós táborával való egyesülést csak a megye konszolidálása után tartotta lehetségesnek.

Ennek ellenére a székely tábor veresége következtében előállt helyzet miatt Vay az összes Partiumban lévő katonai erőt Kolozsvárra rendelte november 6-án.¹²⁵

Október végén a szatmári nemzetőrszázadok Kővár-vidéket bekerítették, így november elején Katona Miklós őrnagy megindíthatta hadműveleteit a Kővár-vidéki lázadás leverése érdekében. Katona hadművelési bázisa Nagybánya volt. A rendelkezésére álló erőkkel november 2-án megvédte a katalinfalusi hidat Dimbul felkelőitől, majd megakadályozta a magyar lakosú Koltó felpredálását.¹²⁶ A román felkelők 68 halottat, 100 sebesültet és 17 foglyot veszítettek. Katona jelentése szerint a futó felkelők Szakállas falut felgyújtották. A döntő támadást november 5-én vagy 6-án tervezte. A máramarosi helyzet konszolidációja után Mihályi Gábor 120 Vilmos huszárt és 160 szabolcsi lovas nemzetőrt, illetve az ugocsa és szabolcsi önkénteseket küldte Katona Miklós segítségére. Ezen felül Debrecen városa – az OHB rendeletére – ágyúit Katona Miklós rendelkezésére bocsátotta.¹²⁷ Táborának hadrendjét az alábbi táblázat mutatja:¹²⁸

<i>Elhelyezés</i>	<i>Parancsok</i>	<i>Alakulat</i>	<i>Fegyverzet</i>
Jobbszárny	Becsky József százados	2027 gyalog nemzetőr	28 szuronyos, 661 vadászpuska, 1287 lándzsa, kasza stb.
Közép	Pongrácz László őrnagy	2269 gyalog, 131 lovas nemzetőr	451 szuronyos, 257 vadászpuska, 262 pisztoly, 1426 lándzsa, kasza stb., 4 hatfontos és 4 háromfontos löveg

¹²⁵ Vay, 1958. Décsey válasza: Vay, 2049. Szilágycseh, 1848. november 7. A kormánybiztos a régió nehéz helyzete miatt ismételten megtagadta a segítségküldést. Vay, 2137. Közép-Szolnok megye honvédelmi bizottmányának levele. 1848. november eleje; MOL KPA 1035. Bálint Elek alispán jelentése. Zsibó, 1848. november 2. Ismerteti: *Ellenőr*, 111. sz. 1848. november 14.; *Irmédi-Molnár*, 1938. 76. o.

¹²⁶ Katona Miklós őrnagyot a 27. honvédszázalaj parancsnokává nevezték ki november 2-án, azonban az Országos Honvédelmi Bizottmány a Szatmár megyében, a Kővár-vidéki lázadás leverésére létrehozandó nemzetőri sereg vezetésével bízta meg. A választásban szerepet játszhatott, hogy Katona Kővár-vidéki birtokos volt, tehát helyismerettel rendelkezett. Emellett kilépett tiszt lévén katonai ismeretekkel is bírt. ONHT 7361/nő. Budapest, 1848. november 2.; KLÖM XIII/1. 217/d. sz. irat. Koltót Maróthy János lovas nemzetőrei mentették meg. *Kónya*, 1999. 26. o.

¹²⁷ MOL KPA szn. Katona Miklós jelentése. Nagybánya, 1848. november 3. Az eseményekről tudósít: MOL R 110 2. tétel. Nagybánya, 1848. november 3.; *Nagybánya és vidéke*, 12. sz. 1888. március 18.; Nagybánya és környéke, 1894. 64. o.; *Kónya*, 1999. 26. o.; Partium, 2000. 73–83. o.; KLÖM XIII/1. 241/f. sz. irat. Levél Mihályi Gábornak. Budapest, 1848. november 7.; ONHT 8110/nő. Mihályi Gábor levele az OHB-hoz. Sziget, 1848. november 10.; *Bene*, 1998. 21. o.; Vay, 2048. A város levele. Debrecen, 1848. november 2.

¹²⁸ *Dragomir*, III. 192. o. Nagybánya, 1848. november 3. Csetri Elek szerint Katona erőinek létszáma már ekkor 15 ezer fő volt, és 16 ágyúval rendelkezett. A sereg felszereltsége, fegyelme és kiképzettsége gyenge volt. A tisztek megyei tisztviselők voltak, akiket a kaland és zsákmányolási vágy hajtott. Katona Miklós fő hibájának a hadi tapasztalat hiányát tartja. *Csetri*, 1992. 201. o. A sereg létszámára vonatkozó állításának Katona Miklós alábbi jelentése ellentmond. A megyei nemzetőr tisztekről tett sablonos megállapításának Pongrácz László őrnagy esete szintén ellentmond. Az tény, hogy Katona Miklós harcéri tapasztalatokkal nem rendelkezett, de ez az állítás a szabadságharc számos tehetséges tábornokára is alkalmazható, mivel első harcéri tapasztalataikat ők is az önvédelmi harc folyamán szerezték meg. Katona Miklós kilépett tiszt lévén, katonai ismeretekkel, Kővár-vidéki birtokosként pedig helyismerettel rendelkezett. Katona parancsnoki hiányosságait hangsúlyozta Bartha Mór is a visszaemlékezésében: „rokonszenves, törültszett magyar, de óvatosság tekintetében s nem lehetetlen, hogy a katonai kiképzettségben is nagyon fogyatékos volt.” (*Bartha Mór*, 1981. 30. o.) és Palmer Kálmán a Nagybánya történetét feldolgozó művében. Nagybánya és környéke, 1894. 66. o. Vö. *Kalmár*, 1896. 760. o.

<i>Elhelyezés</i>	<i>Parancsok</i>	<i>Alakulat</i>	<i>Fegyverzet</i>
Balszárnny	Andics Tádé őrnagy	2792 gyalog nemzetőr	129 szuronyos, 829 vadászpuska, 20 pisztoly, 1727 lándzsa, kasza stb.
Tartalék	Péchy Károly ¹²⁹ őrnagy	431 lovas nemzetőr	400 pisztoly, 350 lándzsa, kard
Összesen		7088 gyalog, 562 lovas nemzetőr	608 szuronyos, 1747 vadászpuska, 682 pisztoly, 4785 kasza, lándzsa, kard stb., 4 hatfontos és 4 háromfontos ágyú

A Nagybánya ellen irányuló román támadás visszaverése után Katona benyomult a Kővár-vidékre, és megszállta Berkeszt. Seregének balszárnnya visszafoglalta Urbantól Oláhlápost és Domokost,¹³⁰ míg a jobbszárnnya Kővár-vidéken 32 falut fegyverzett le és 92 lázadót elfogott, akiket Katona haditörvényszék elé állított. A seregvezér szerint „a polgári vér lehetőleg kíméltetett”. Más források szerint azonban számos túlkapás, törvénytelenység történt. Buda Sándor képviselő feljelentése szerint Katona a rendelkezése alatt lévő csapatokat Kővár-vidéken felhatalmazta a szabad rablásra és gyűjtögetésre. Amíg Buda híveivel Zsibón harcolt a román felkelők ellen, addig a Remete faluban lévő otthonát a nemzetőrök feldúlták, két testvérét úgy megkínózták, hogy az egyik a fájdalomba beleőrült. A rögtönítélő bíróság ítélete alapján 17 személyt kivégeztek, ezzel akarva elejét venni a további lázadásnak. A seregvezér eljárásával Pongrácz László nemzetőr őrnagy nem értett egyet, mivel vitatta a katonai törvénykezés illetékességét a polgári személyek felett. Pongráczot Teleki Sándor kormánybiztos maga elé idézte, azonban az őrnagy hajthatatlan maradt és beadta a lemondását.¹³¹ A beszedett fegyvereket és harangokat Katona őrnagy Eötvös Mihály rendelkezésére küldte Nagybányára, a vadász-fegyvereket a törvényhatóság 800 fős nemzetőrségének adták át, míg a kaszákat és lándzsákat raktárban helyezték el. A sikerek elérésében a főérdem a szatmári nemzetőröké volt, akiknek tisztjei – Katona jelentése szerint – nem mindig álltak a helyzet magaslatán.¹³² Egyben megkezdték az előkészületeket a 17. (2. román) határőrezred területére

¹²⁹ Pongráczra: Bona, 2000. 576–577. o. Andicsra: Bona, 2000. 201. o. Péchyre: Bona, 2000. 568–569. o.

¹³⁰ Itt Andics Tádé őrnagy szatmári nemzetőrei harcoltak. Kónya, 1999. 26. o.

¹³¹ MOL H 2 AD. XIV. 355–356. Buda Sándor Kossuth Lajosnak. Debrecen, 1849. február 5. Buda és Katona személyesen is jól ismerték egymást, mivel mindketten tagjai voltak Kővár-vidék választmányának. Csetri, 1992. 196. o. Szatmáry Károly szerint Katona Miklós Kisnyírest is felgyűjtotta. P. Szatmáry, 1884. 61. o. Katonát a Kossuth Hírlapjának tudósítója is értelmetlen pusztítással vádolta. MOL R 110 Kossuth Hírlapja 3. tétele. Tudósítás a dési vereségről. A Katona által elpusztított román falvakról: Dercsényi, 43. o.; ONHT 8136/nő. Katona Miklós jelentése. Berkesz, 1848. november 12. Mellette Pongrácz lemondása: Berkesz, 1848. november 10. A kérés teljesítését az OHB jóváhagyta. (Pest, 1848. november 17. Kossuth Lajos a hadügyminiszternek.)

¹³² MOL H 2 szn. Katona Miklós jelentése. Berkesz, 1848. november 10. A jelentést közli: Közlöny, 161. sz. 1848. november 18. Elsősorban Jeney Dániel, Gyene Károly és Haray Viktor századosokra gondolt. MOL H 2 286/1848. Katona Miklós jelentése. Kisnyíres, 1848. november 16.; Ellenőr, 111. sz. 1848. november 14.; Kádár, 1890. 120–123. o.; Csetri, 1992. 201. o. Belső-Szolnok megye monografikusa. Kádár József történeti művében azt állítja, hogy Katona már ekkor rendelkezett a 21., 22., 27., 28. honvédszázláljakkal, sőt az utóbbi

történő benyomulásra, illetve a polgári tisztség támogatására „tartáléksereget” hagytak hátra. Az előbbire november 12-én került sor, Katona Erdély határát öt század gyalogsággal, egy század lovassal és két háromfontos löveggel lépte át. Seregéhez a Közép-Szolnok megyei nemzetőrség egy része és a 31. honvédszászlóalj – Katona külön kérésére – Szamosudvarhelyen szándékozott csatlakozni. Emellett segítségére indult a miskolci tartálékseregből Szatmáry Károly százados a hevesi nemzetőrökkel, a zempléni lovas nemzetőrökkel, a bécsi légióval és lövegekkel. Szatmáry a hevesi nemzetőrök szellemiségét nem tartotta megfelelőnek, mivel az utóbbiak azzal érveltek, hogy ők csak öt hétre indultak ki. A tüzérek kiképzettségét sem tartotta kielégítőnek. Az erősítés feltehetőleg november 21. körül érte el Erdélyt.¹³³ November 23-én érkezett Déshez Újhelyi Sándor őrnagy vezetésével hét század ugoccai önkéntes nemzetőr.¹³⁴ Emellett Bihar megyében népfelkelést rendeltek el, melynek koordinálásával Bernáth Zsigmond képviselőt bízta meg az Országos Honvédelmi Bizottmány.¹³⁵ Ugyanakkor Urban megtámadását veszélyesnek ítélte meg Eötvös Mihály kormánybiztos az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz november 14-én intézett jelentésében, mivel a nemzetőrök kilenczted része újonc, többnyire csak kaszával és lándzsával van felszerelve. Így ütközetet vállalni kockázatos, mert vereség esetén az eddigi eredmények semmivé foszlanak.¹³⁶ A veszély elhárítására Urban alezredes Désnél vonta össze a rendelkezésére álló soralakulatokat és román felkelőket. Táborának létszáma – egy korabeli jelentés szerint – elérte a 10 ezer főt.

1848. november elejére az Erdéllyel határos megyék román lázadásán a helyi erők mindenhol felülkerekedtek. A román népfelkelők szervezetlenek voltak, sorkatonai támogatást nem kaptak, tüzérséggel nem rendelkeztek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a helyzet rendkívül bizonytalan volt, mivel a magyar hatóságok képtelenek voltak minden településre rendfenntartó erőt küldeni. A lázadás lángjának újjáélesztéséhez elegendő volt egy kis szikra, amit Naszódon mindig készenlétben tartottak. Így nem véletlen, hogy a helyi vezetők (Eötvös Mihály, Décsy László) kockázatosnak tartották az Erdélybe való benyomulást, és mindvégig ellenezték azt.

Az észak-erdélyi hadszíntér eseményei Kolozsvár feladásáig

Urban lázadása a régiót közvetlenül érintette, mivel a lakosság többsége itt is a román nemzetiséghez tartozott. A magyar kormányzat, amelynek központja Kolozsvár volt, elsősorban csak a 11. honvédszászlóaljra és a Mátyás-huszárok egy osztályára támaszkod-

---

kettő részt vett a Kővár-vidéki harcokban. *Kádár*, 1890. 120. o. Ennek ellentmond Katona fenti létszámjelentése, amely szerint csak nemzetőrökkel rendelkezett, ráadásul ezek többsége is csak mozgósított nemzetőr volt és nem önkéntes. A rendelkezésemre álló források valószínűsítik, hogy a fenti honvédszászlóaljak biztosan nem vettek részt Katona Miklós hadműveleteiben. (Hermann Róbert szíves közlése.) A sereg nagy része rosszul felszerelt és kiképzetlen volt, a ruházat és az élelmezés pedig gyenge. Emellett soraikat a kolera is tizedelte. *Kádár*, 1890. 125. o.

¹³³ MOL H 2 3386. Bálint Elek jelentése. Zilah, 1848. november 16.; KLÖM XIII/1. 231/g. sz. irat. Levél Décsy Lászlóhoz. Budapest, 1848. november 4.; ONHT 8962/nő. Szatmáry százados jelentése. Nagykároly, 1848. november 7.

¹³⁴ Újhelyire: *Bona*, 2000. 692. o.; ONHT 9429/nő.

¹³⁵ KLÖM XIII/1. 209/d. sz. irat. Rendelet Bernáth Zsigmondhoz. Budapest, 1848. október 30.; *Vay*, 2091. Bernáth Zsigmond levele Hodossy Miklóshoz. Nagyvárad, 1848. november 7.; *Hegyesi*, 2000. 83. o.

¹³⁶ MOL H 2 3112. Nagybánya, 1848. november 14.

hatott. Mindkét alakulat újoncnak számított, felszereltségük és kiképzésük azonban megfelelő volt. A kolozsvári nemzetőrség 10 gyalog, 1 lovas és 1 vadászszázadból állt, s mint utaltunk már rá, az országrész legfejlettebb ilyen jellegű alakulata volt. Október végén egy darab három-, november elején pedig egy darab hatfontos üteg érkezett Pestről. Az előbbi azonban nem volt felszerelve, ráadásul mindkét ütegehez tüzereket kellett tobozozni. November elején vonultak vissza Kolozsvárra az Alsó-Fehér megyei, Torda megyei és aranyosszéki nemzetőrsegek, illetve a bágyoni székely huszárszázad három szakasza és a marosszéki mozgó nemzetőri zászlóalj Tolnay Gábor őrnagy vezetésével. Emellett még Szabolcs, Bihar megyék, illetve a Hajdú-kerület küldött nemzetőri segítséget. Bár november elején Kolozsvár körül jelentős létszámú magyar csoportosítást hoztak létre, a sorkatonaság ellen csak a honvédeket és a huszárokat tudták bevetni. A nemzetőrök a császári sorkatonasággal szemben nem képviseltek komoly harcértéket.¹³⁷

Október közepétől a Kolozsváron állomásozó sorkatonasággal megromlott a magyar alakulatok viszonya. A hónap végén a 3. Ferdinánd Miksa könnyűlovas ezred 2. őrnagyai osztályának 2. százada – a Puchnertől kapott parancs értelmében – Nagyszebenhez akart nyomulni. A kolozsvári nemzetőrség, a 11. honvédzászlóalj és a Mátyás-huszárok a kasszárnya elé vonultak, a meglepett századot ebédelés közben lefegyverezték.¹³⁸ A veszélyes helyzet miatt a főbíró megkezdte a magánszemélyeknél lévő fegyverek begyűjtését a nemzetőrség számára. Egy kereskedő tulajdonában például 25 szuronyos puská és 10 kétsövényű csappantyús vadászpuská volt, amelyeket 675 ezüst forintért vásárolt. A fegyvertelen nemzetőrök számára a város 150 db lándzsa készítését rendelte meg.¹³⁹ A nemzetőrség és a városban állomásozó Károly Ferdinánd zászlóalj közötti bizalomvesztést jelezte, hogy a főbíró október 30-án javasolta Vaynak, hogy a lőporkészletek őrzését vegyék át a nemzetőrök és a honvédek. A Kolozs megye alsó kerületében jelentkező román felkelés elfojtására a kolozsvári nemzetőrség néhány századát rendelték ki október közepén. Mivel a városban sok menekült tartózkodott, felszólították őket a nemzetőrségbe való belépésre.¹⁴⁰

Ettől az időszaktól kezdve a kolozsvári védsereg a románok lázadása miatt állandó készenlétben volt. A rendszeres őrzések során a Mátyás-huszárok sok menekültet kísérték be a városba,¹⁴¹ egyre sűrűbben összecsapva a román felkelőkkel. Kolozs megye alsó kerületében és a Mezőségben Alexandru Batraneanu prefektus szervezkedése következtében a közigazgatás lényegében megszűnt, ami a Guberniumot is cselekvésre készítette. Október 11-én a 11. honvédzászlóalj két százada (Alsó Sándor százados) és 50

¹³⁷ A kolozsvári védseregből rendes katonaságnak csak az alábbi alakulatok tekinthetők: 11. honvédzászlóalj (1000 fő), Mátyás-huszárok osztálya (300 fő), székely huszárszázad (100 fő), tüzerek (120 fő). Összesen: 1000 gyalogos, 400 lovas és egy hatfontos üteg. Vay, 2140. gr. Karacsay Sándor élelmezési biztos jelentése. Kolozsvár, 1848. november 12.

¹³⁸ *Imreh*, 48. o. Pontosabban a Cukorgyár épületéhez, amely a Mátyás-huszárok és a sivalizserek közös szálláshelye volt. Vay, 1825.; *Dercsényi*, 23.; *Dercsényi L.*

¹³⁹ Vay, 1593. A főbíró levele. Kolozsvár, 1848. október 17. A fegyverek felvásárlását Vay november 5-én ismét utasításba adta a főbírónak. Vay, 1953.; Vay, 1649. A város levele. Kolozsvár, 1848. október 24.

¹⁴⁰ Vay, 1791.; Vay, 1596. A főbíró levele. 1848. október 19.; Vay, 1953. Vay a kolozsvári főbíróhoz. Kolozsvár, 1848, november 5.

¹⁴¹ *Imreh*, 2003. 50–51. o.; uo. 57. o. Vö. A város határában lévő fogadóhoz fél század honvédet és 12 Mátyás-huszárt rendelték ki őrszolgálatra. Vay, 1993. Rendelet Cserey Ignác alezredeshez és Kolozs vármegye főispánjához.

Mátyás-huszár (Bethlen Gergely kapitány) szállt ki Baré és Katona községekbe a lázadás elfojtására. A felkelőket lefegyverezték, összesen 110 lándzsát, pisztolyokat és egyéb fegyvereket zsákmányoltak. A környező falvakból harangzúgásra összefutó felkelőkkel Bethlen lovasai összecsaptak, amelynek következtében nyolc fő életét vesztette. A Batra-neanu mellett elfogott Vasile Simonis prefektet Kolozsvárra kísérték, ahol másnap rögtönítélő bíróság elé kellett állniuk, amelynek ítélete alapján 13-án délelőtt kivégezték őket.¹⁴²

A Kolozs megyei nemzetőrség tényleges létszáma október közepére 1300 főre nőtt, melynek élére a törvényhatóság Berzenczey Antalt javasolta őrnagynak, segédtsíztjének pedig Gyarmati Sándort főhadnagyi rangban.¹⁴³ Karacsay Sándor¹⁴⁴ gr., a megyei nemzetőrség szervezésével megbízott főbiztos október 22-én jelentette az Országos Honvédelmi Bizottmánynak, hogy a törvényhatóságban a magyar ajkú lakosokból 4000 fős nemzetőrséget szervezett. A belépőkből három zászlóaljat hozott létre, melyeket tisztekkel és altisztekkel látott el. A nemzetőrök, akik a Kolozsvártól Feketetőig fekvő falvakban laktak, „fiatal, izmos férfiak”, akik szerint még a gránátosokkal is felérnek. Sürgett 2000 db fegyvert is, amelynek a hiányában a lelkesedés folyamatosan csökken. A szervező szerint a székelységen kívül nincs ilyen erő Erdélyben.¹⁴⁵

A megyei nemzetőrség október elején az alábbiak szerint épült fel:

<i>Század</i>	<i>Helység</i>
1.	Bánffyhunyard
2.	
3.	Kalotaszentkirály, Zentelke, Damos
4.	Körösfő
5.	Valkó, Monostor
6.	Bikal, Ketesd

A megyei nemzetőrség legnagyobb gyengesége a fegyverhiányon kívül az volt, hogy az alkotmányhoz hű magyar települések szétszórtn helyezkedtek el.¹⁴⁶ A főispán az erők koncentrálását javasolta Vaynak, egyben kérte, hogy Karacsay Sándort nevezzék ki pa-

¹⁴² A kísérő honvédek és a polgárok állandóan inzultálták őket, ennek következtében a prefektusok megsérültek. *Egyed*, 1998. I. 184–186. o.; *Kádár*, 1890. 99–100. o.; *Szalai*, 1993. 151–552. o.; *Imreh*, 2003. 46. o.; *Dercsényi*, 20. o.; *Koós*, 1890. 179–180. o.; *Varga János – Miskolczy Ambrus*: Egy prefekt halála. *Levéltári Közlemények*, 1988/1.

¹⁴³ Vay, 1501. A megye csendőri bizottmányának jelentése. Kolozsvár, 1848. október 16.

¹⁴⁴ Berzenczeyre: *Bona*, 2000. 245. o. Karacsayra: *Bona*, 2000. 418. o.

¹⁴⁵ *Kolozsvári Híradó*, 74. sz. 1848. október 6.; MOL H 2 KPA Karacsay Sándor Kolozs megyei nemzetőrségi főbiztos levele. Kolozsvár, 1848. október 22.

¹⁴⁶ A megye közgyűlése október 27-én kimondta, hogy a nemzetőrséget csak az alkotmányhoz hű polgárokból fogják kiállítani, ami lényegében egyet jelentett a román lakosság kizárásával. MOL Kolozs megye közgyűlési jegyzőkönyvei.

rancsnoknak ezredesi rangban, segédtisztjéül pedig Jékei Lajost, a kolozsvári nemzetőrség főhadnagyát javasolta. Az 1200 fős megyei nemzetőrszázláljon kívül Nagy- és Kiskapuson, Gyalun, Bánffyhunyadi, Magyarmonostoron, Szászfenesen, Kajántón, Bogártelkén, Középlakon, Petri-Egresen, alakult még összesen 1700 fős nemzetőrség. Körösfőn a szervezet még alakulóban volt, emellett a többi községben is akartak szervezni nyolc század nemzetőrséget. A teljes megyei nemzetőrség létszáma már meghaladta a 4000 főt, fegyverrel azonban csak a bánffyhunyadi és kiskapusi rendelkezett.¹⁴⁷ A megyei nemzetőrség szervezésével párhuzamosan Kolozs városa október végén 150 db lándzsa készítéséről döntött nemzetőrsége számára. A nemzetőrök az álladalmi pénztárt őrző 7 sorkatonát, ellenséges magatartásuk miatt lefegyverezték, őket fogolyként Kolozsvárra kísérték. A várossal határos Szovát nemzetőrsége, amely egy századot képviselt november elején egyesült a kolozsi alakulattal.¹⁴⁸

A térség védelmi erejét gyengítette, hogy a 11. honvédszázlálj Bánffyhunyadi különített százada visszatért Kolozsvárra, a honvédek őrhelyeit a nemzetőrök vették át. A megye felső kerületében élő fellázadt nagymási románság lefegyverzésére a főispán a nemzetőrséget vetette be. Az Urban által életre hívott román népfelkelés miatt pedig Vay királyi biztostól löfegyvert, lőszert és lövegeket igényelt. A megye szorongatott helyzetében nem tudott eleget tenni a székely tábor parancsnoksága azon felhívásának, hogy a teljes nemzetőri erőt küldjék a Torda és Egerbegy körül szerveződő táborba. Döntésüket azzal indokolták, hogy a megyei magyarság szétszórta él, egy falut sok román lakta település vesz körül. A megye felső részében van ugyan 18 egymással határos település, melynek magyarsága hú a kormányzathoz, de ha az erőket innen elvonják, akkor a Kalotaszeg és a Mezőség védtelen marad. A megye birtokosainak többsége pedig Kolozsvárra menekült.¹⁴⁹ Időközben a havasok felől román felkelők gyülekeztek, akiknek a segítségére egy század sorkatonaság érkezett. A felkelőtábor parancsnoka Avram Iancu topánfalvi prefekt volt, aki november 5-én indult meg csapataival Gyulafehérvárról a Kalotaszeg felé.¹⁵⁰ A helyi nemzetőri erők kevés löfegyverrel rendelkeztek, lőszerrel pedig egyáltalán nem, ezért Berzenczey őrnagy segítséget kért Vay királyi biztostól. Vay fél mázsa lőpor és másfél mázsa ólomgolyó kiutalására intézkedett.¹⁵¹ A támadás

¹⁴⁷ Vay, 1750. Matskási Pál főispán levele. Kolozsvár, 1848. október 26.; Mellette: Karacsay levele a megyéhez. Kolozsvár, 1848. október 26.; *Egyed*, 1997. I. 212–215. o.

¹⁴⁸ Vay, 1649. A város levele. Kolozs, 1848. október 21.; Vay, 1771. ; *Közlöny*, 167. sz. 1848. november 24.; Vay, 2054. Kolozs levele. Kolozs, 1848. november 8. A zsákmányolt 7 gyutacsos fegyvert a nemzetőrök Vay rendeletére Kolozsvárra vitték és átadták a honvédeknek. Vay, 2057.; TL 1893/I. 5. o.; Vay, 1803. Houchard József levele. Kolozs, 1848. november 2.

¹⁴⁹ Vay, 1350. Baldacci vezérőrnagy levele. Kolozsvár, 1848. október 11.; Vay, 1883. Matskási Pál főispán levele. Kolozsvár, 1848. november 1. Mellette: Székely tábor parancsnokságának rendelete. (Másolat); Vay, 1608. Matskási főispán levele. Kolozsvár, 1848. október 21.; Vay, 1639. Matskási főispán levele. Kolozsvár, 1848. október 21.

¹⁵⁰ Vay, 1930. Berzenczey őrnagy jelentése. Erősítésképpen két század kolozsvári nemzetőrt kért. Bánffyhunyadi, 1848. november 5.; Vay, 1926. Vay levele Berzenczey Antal őrnagyhoz. Kolozsvár, 1848. november 5. A székely tábor marosvásárhelyi döntő veresége után elrendelték a megyében a teljes népfelkelést, és a nemzetőrséget készenléti helyre állították. A katonai vezetés az összes rendelkezésre álló erőt Kolozsvár körül kívánta összpontosítani. Ezt a rendelkezést azonban Iancu készülő támadása miatt végrehajtani nem lehetett. Vay, 1958. Ezzel szemben a kolozsi nemzetőrség a város eleste után Kolozsvárra vonult. Vay, 2108. Houchard József őrnagy levele. Kolozsvár, 1848. november 12.

¹⁵¹ Vay, 1892. Berzenczey Antal őrnagy levele. Bánffyhunyadi, 1848. november 2.; Vay, 1912. Matskási főispán levele. Kolozsvár, 1848. november 2.

elhárítására Berzenczey az erőket az alábbiak szerint állította fel: egy századot Magyarmonostorra rendelt, ennek feladata Valkó fedezése volt. A kalotaszentkirályi századot a segítségükre küldte. Maga Berzenczey három századdal indult meg Kalotaszentkirályra, itt azonban semmi veszélyt sem tapasztalt, így tábort ütött és előőrseket állított. Időközben a havasok felől 9000 fős román felkelőtábor rohanta meg a környéket, Zentelkét és Kalotaszentkirályt felgyújtották, a menekülő lakosok egy részét pedig legyilkolták, Berzenczey pedig újból erősítéseket kért.¹⁵² Először a bihari nemzetőr-zászlóalj érkezett Bánffyhunadra, amelynek parancsnoka, Haller Sándor őrnagy november 9-én tájékoztatta Vay királyi biztost a kalotaszegi harcokról. A 400 fős bihari zászlóalj november 8-án érkezett Feketetőről ide, a tisztjeik által elhagyott városi nemzetőrséget a legnagyobb rendetlenségben találta. Haller őrnagy a helyi erőkkel egyesülve ellentámadást indított, amely során a két felégetett falut visszafoglalták. A havasokba visszahúzódó és onnan rajtaütéseket szervező román népfelkelőkkel szemben a három lázadó román falut felégető Haller tehetetlen volt, így megyéjétől további erősítéseket kért.¹⁵³ A kalotaszegi harcokban 36 román ajkú nemzetőr kitüntette magát, akiket Cserey Ignác alezredes jutalomra terjesztett fel. A térségben zajló harcok eredményességét jelzi, hogy a román települések sorra keresték fel fehér zászlóval Haller őrnagyot, aki Kraszna megyéből is kapott 300 fős nemzetőri segítséget. Az utóbbiak vadászpuskával voltak felfegyverezve, tölténnyel azonban nem rendelkeztek, így Haller Vaytól kért segítséget.¹⁵⁴

Október 24-én a román felkelők megtámadták a Doboka megyei Szék városát és összecsaptak a helyi és a segítségükre érkező bonchidai nemzetőrökkel. Az összecsapásban 9 felkelő életét vesztette, 345 fogságba esett. Erre a román felkelés helyi vezetői a város felgyújtásával fenyegetőztek. A rémült település katonai segítségért könyörgött Vay királyi biztostól. A város 800 fős nemzetőrsége 40 lőfegyverrel rendelkezett, a többi lándzsával és vasvillával volt felfegyverkezve. A megye szorongatott helyzete miatt a királyi biztos a kolozsvári nemzetőrség egy századát rendelte ki Bonchidára.¹⁵⁵

A Marosvásárhelyt elfoglaló császári királyi csapatok szemmel tartására egy szakasz Mátyás-huszárt vezényeltek Csánra, akiknek a környéken cirkálva kellett információt szerezni az ellenséges alakulatok mozgásáról.¹⁵⁶

Urban előnyomulása miatt a kolozsvári oltalmi bizottmány október 16-án általános felkelést rendelt el. A város nemzetőreinek harckésztségét Vay egyébként kiválóan ítél-

¹⁵² Vay, 2020. Berzenczey őrnagy levele. Bánffyhunad, 1848. november 7.; Vay, 2021.; *Kővári*, 1861. 116. o.; *Márki*, 1898. 166. o.; TL 1893/23. 219–220. o.

¹⁵³ A segítség küldését október végén határozta el Bihar megye. MOL H 106 358. Vay Miklós levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1848. október 24.; ONHT 8030. Bálint Elek alispán jelentése. Zilah, 1848. november 9.; MOL H 2 2864. Haller Sándor őrnagy levele. Bánffyhunad, 1848. november 9.; MOL H 2 Vay jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1848. november 10.; MOL H 106 Mikó Imre gr. levele Hodossy Miklós kormánybiztoshoz. Kolozsvár, 1848. november 12. Haller Sándorra: *Bona*, 2000. 371. o.

¹⁵⁴ Vay, 2249. Cserey levele. Bánffyhunad, 1848. november 16.; Vay, 2118. Haller őrnagy levele. Bánffyhunad, 1848. november 11.; KLÖM XIII/1. 270/f. sz. irat. Az OHB Vay Miklósnak Budapest, 1848. november 12. Felszólították, hogy biztosítsa az Erdély és Magyarország közötti összeköttetést. *Egyed*, 1997. I. 212. o.; *Egyed*, 1998. I. 232. o.

¹⁵⁵ *Kossuth Hírlapja*, 117. sz. 1848. november 14.; Vay, 1654. A város levele. Szék, 1848. október 24.; Vay, 1723. A város levele. Szék, 1848. október 27. Egyben 100 lőfegyvert és 100 nemzetőrből álló segítséget kértek a királyi biztostól.; MOL H 2 1893. Vay jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1848. október 26.

¹⁵⁶ Vay, 1960. Rendelet a Mátyás-huszárok kolozsvári parancsnokához. Kolozsvár. 1848. november 6.

te. Egy november 11-én kelt levelében Haller Sándor őrnagynak kifejtette: „Mi Kolozsvár szellemét illeti, e részben biztosíthatom őrnagy urat, hogy itt oly nagy a lelkesültség, miszerint készek a legnagyobb számú ellennel is szembeszállni, s a törvényes szabadságokért utolsó csepp vérig vívni.”¹⁵⁷ Erre a megítélésre az elkövetkező események azonban rácsáfoltak.

November elején császári hadoszlopok közeledtek Kolozsvár irányába. Az úgynevezett „északi hadcsoport”, amelynek parancsnoka August Wardener vezérőrnagy volt, 3800 sorgyalogossal, 180 lovassal és 5 hatfontos és 2 háromfontos löveggel rendelkezett. A dandár november 9-én szállta meg Dést. Emellett Balázsfalva felől román felkelők tömegei nyomultak Észak-Erdély felé. A népfelkelő tábornok Losenau alezredes vezetésével egy három gyalogos, egy lovas századból, illetve 3 háromfontos lövegből álló különítményt támogatta.¹⁵⁸

A kolozsvári magyar csapatoknak csak abban az esetben volt esélyük a sikerre, ha a több oszlopban támadó császári csapatokra külön-külön mérnek csapást. Először Urban dandárjára ellen kívántak fellépni, mivel ez volt a legközelebb lévő ellenséges csoportosítás, a támadás tervét a Kolozsváron tartott haditanácson határozták el. Ezen jelen volt Baldaccin kívül gr. Mikes Kelemen ezredes, a Mátyás-huszárezred frissen kinevezett parancsnoka, Czetz János őrnagy az észak-erdélyi csapatok vezérkari főnöke és a hatfontos ágyúút tüzérek kiképzője,¹⁵⁹ Tolnay Gábor nemzetőr őrnagy,¹⁶⁰ gr. Bethlen Gergely és Makray László. A magyar csapatok november 12-én indultak el Szamosújvár felé Baldacci tábornok vezetésével.¹⁶¹ A kis sereg a 11. honvédszászlóalj öt századából, egy osztály Mátyás-huszárból, a kolozsvári nemzetőrségből, 250 aranyoszéki nemzetőrből, fél század aranyoszéki székely huszárból és egy hatfontos ütegből állt. Ehhez csatlakoztak Szamosújvárnál a kolozsi, bonchidai, szováti és széki nemzetőrségek. A különítményt Válaszútnál Baldacci a következőképpen osztotta fel: balszárnynon Makray kapitány vezetésével fél század Mátyás-husár és kevés gyalogság, középen Baldacci vezetésével másfél század husár és a nemzetőrség a hat ágyúval, jobb szárnynon a 11. honvédszászlóalj. Először Baldacci három vak töltést lövetett az ellenséges csapatokra, erre azonban válasz nem érkezett. Ezek után a lövegeket lemozdonyozták, és ettől kezdve lényegében tétlenségre voltak kárthatóak.¹⁶² Makray kapitány hiába kérte a tábornokot, hogy legalább három ágyút indítson előre a Mátyás-husárok fedezete alatt, Baldacci nem engedett. Így a tüzérségi fedezet nélkül rohamozó nemzetőrökre és honvédekre Urban heves ágyútűzvet zúdított, mire azok szétfutottak. Ezután Baldacci a mene-

---

¹⁵⁷ Vay rendelete: MOL R 32 10. cs. szn.; Vay, 2118. Kolozsvár, 1848. november 11.

¹⁵⁸ A császári hadoszlopokat több ezer román felkelő támogatta. *Heydte*, 1863. 164–167. o.

¹⁵⁹ Az erdélyi csapatok első tüzérsége, a háromfontos üteg, amely egy felszerelt és öt felszeretlen lövegből állt, október 25–26-án érkezett Kolozsvárra. November elején pedig Czetz János őrnagy vezetésével a hatfontos üteg. A városból jelentkező tüzéreket Czetz képezte ki, de az idő rövidsége miatt nem magas határfokkal. *Czetz*, 1850. 52–53. o.; Vay, 1777. Az OHB levele. Pest. 1848. október 22. A Nagyváradról Kolozsvárra szállítandó ágyúkat és löport biztosítsa.

¹⁶⁰ Tolnay Gábor őrnagy a marosszéki mozgó nemzetőr-zászlóalj parancsnoka volt, amely a székely tábor bukása után Kolozsvárra szorult vissza. TL 1895/1. 2–3. o. Életrajza: *Bona*, 2000. 682. o.

¹⁶¹ *Bauer*, 42. o.; Vay, 2130. Baldacci jelentése. Kolozsvár. 1848. november 12.

¹⁶² Természetesen az is problémát jelentett, hogy az újdonsült tüzérek az ágyúkat nem tudták kezelni. *Szigethy*, 1868. 17–19. o.

külők után indult Kolozsvárra, a vezérletet pedig Mikesnek adta át. A vereség után Urban könnyűlovas járőrei cirkálásaikkal már a város határát is megközelítették.¹⁶³

Időközben a városba nemzetőri erősítések érkeztek. Szabolcs megye nemzetőri zászlóalj november 14-én érkezett Kolozsvárra, Eötvös György őrnagy vezetésével. Az alakulat lándzsával lett felszerelve, így Eötvös rögtön fegyvert kért Vaytól, aki azonban csak 70 szuronyos puskát, 25 karabélyt és 150 lándzsát tudott adni.¹⁶⁴ Emellett Bihar megyéből 500 honvéd¹⁶⁵ és 10 mázsa puskapor küldését helyezték kilátásba, amelyből az utóbbi rövidesen megérkezett. A honvédek november 7-én indultak el Nagyváradról, ellátásukról Vay gondoskodott. Kolozsvárig azonban nem jutottak el, hanem a kalotaszegi harcokba kapcsolódtak be a helyi nemzetőrség oldalán, amelyet már fentebb ismertettünk.¹⁶⁶ Végül Kolozsvárra november 15-én a Kraszna megyében harcoló bihari nemzetőr-zászlóalj érkezett, amely 700 gyalogosból állt. Hadrafoghatóságukat azonban nehezítette, hogy tölténnyel nem rendelkeztek.¹⁶⁷ Szabolcs és Bihar megyéken kívül még a Hajdú-kerület küldött segítséget. Vámspércsre 630 fegyveres önkéntes nemzetőrt gyűjtöttek össze, amelyből 30 fő lovas nemzetőr volt, tisztikaruk 3 századosból, öt főhadnagyból és hét alhadnagyból állt, parancsnoka Kovács Sámuel százados volt. A nemzetőrök november 7-én indultak, fegyverzetük belga lökupaos puskákból állt, amelyhez azonban lökupaosokkal nem rendelkeztek, így a zászlóalj parancsnokságát Szilágysolymón átvevő Eötvös György őrnagy ötvenezer lökupaost kért Vaytól. Az utóbbi azonban lökupaosokkal nem rendelkezett, így a kérést az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz továbbította.¹⁶⁸ Emellett az Országos Honvédelmi Bizottmány közölte Vayval, hogy az erdélyi román lázadás leverésére sereget szerveznek, melynek élén Katona Miklós és Károlyi Ede őrnagyok, illetve Eötvös Mihály kormánybiztos áll. Felszólították, hogy hadi műveleteit hangolja velük össze. Ennek tényét Vay november 12-én kelt levelében ismertette Baldaccival.¹⁶⁹

November 15-én Urban csapataival Apahidára érkezett. Ellene Baldacci 5 század honvédet, a Mátyás-huszárok osztályát, fél század aranyosszéki székely huszárt és a ko-

---

¹⁶³ Imreh, 2003. 59–68. o.; Dercsényi, 28. o.; Kovács, 1979. 23. o.; Kádár, 1890. 112–119. o. Dercsényi László szerint Urban ágyúit egy székely huszár lovát ellőtték, mire a kolozsvári nemzetőrök gyáván szétfutottak. A menekülőket hiába próbálta 6 huszárral feltartoztatni. Dercsényi L. 6. í.v.; Vay, 2142.; Bauer, 1870. 18. o.

¹⁶⁴ Eötvös Györgyre: Bona, 2000. 321. o.; Vay, 2121. Eötvös György őrnagy levele. Szilágysolymó, 1848. november 10.; ONHT 9547. Eötvös György őrnagy jelentése. Nyíregyháza, 1848. december 2. Közli: Szabolcs vármegye, 291/e. sz. irat; Bene, 1998. 21. o.

¹⁶⁵ Az alakulat két századra tagozódott, tisztikaruk két századosból, két főhadnagyból és négy alhadnagyból állt. Vay, 2018. Rendelet Baldaccihoz. Kolozsvár, 1848. november 7.

¹⁶⁶ Vay, 1893. Hodossy Miklós levele. Váradolaszi, 1848. november 1.; Vay, 1944. Csanády Sándor főszolgabíró levele. Váradolaszi, 1848. november 4.; Vay, 1947.; Vay, 2026. Rendelet a kolozsvári főbíróhoz. Kolozsvár, 1848. november 9. A bihari honvédek november 8-án érkeztek Bánffyhunadra. Részükre Vay ruházatot és töltényt utalványozott. Vö. Vay, 2188. Rendelet a kolozsvári főbíróhoz. Kolozsvár, 1848. november 15.

¹⁶⁷ Vay, 2155. Levél Baldaccihoz. Kolozsvár, 1848. november 13.; MOL H 106 872. Dobozy István Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1848. november 15.

¹⁶⁸ Vay, 2190. A zászlóalj jelentése. Kolozsvár, 1848. november 15.; Vay, 2018. Péli Gábor főkapitány levele. Hadház, 1848. november 6.; KLÖM XIII/1. 241/c. sz. irat. Péli Gábor levele. Hadház, 1848. november 7.; Vay, 2119. Tóth Samu futár jelentése. Szilágysolymó, 1848. november 10.; Vay, 2121., 2155., 2165, 2186. A hajdú és a szabolcsi nemzetőrök november 10-án Szilágysolymón egyesültek.

¹⁶⁹ Vay, 2093. Nyáry Pál levele. Pest, 1848. november 1.; Vay, 2126. Nyáry ismételt levele a tárgyban. Pest, 1848. november 5.; Vay, 2126.

lozsvári nemzetőrség egy részét, valamint a hatfontos ágyúüteget vezényelte ki. A városban a Károly Ferdinánd zászlóalj, a bihari és a hajdú nemzetőrök maradtak. A szabolcsi lándzsás nemzetőröket a hatfontos üteg biztosítására rendelték ki, Az utóbbiak azonban rövidesen szétfutottak, példájukat a tüzérek villámgyorsan követték.¹⁷⁰ A Szamosfalváiig kivonuló csapatok ellen Urban tüzésége és gyalogsága erős tüzelést intézett, melynek hatására a magyar csapatok visszavonultak egy mezőre, ahol Baldacci a huszároknak pihenést és abrakolást rendelt el, mintha nem is egy ütközet kellős közepén lennének.¹⁷¹ Makray kapitány azonban lóra vezényelte a huszárokat, ami azért is indokolt volt, mert Urban ugyan visszavonulást színelte, azonban más egységei oldalba támadták a táborozó magyar egységeket. Az előrenyomuló császári csapatokra a szamosfalvi kertekben meghúzódó honvédek sortüzet adtak, mire a román határőrök fegyvereiket és borjúikat eldobálva fejvesztetten menekültek. A gyalogsági tüzelés hatására a falu házai kigyulladtak, és a lángok megvilágították a csatateret, így a rohamozó svalszíresek jól kivehetők lettek. Ellenük Makray azonnal rohamot vezényelt. Noha az ellenség visszavonult, a városból visszatérő Baldacci közölte a csapatokkal, hogy a város vezetőivel elhatározták Kolozsvár feladását, és a magyar alakulatok Bánffyhungyadig történő retirálását.¹⁷² A Kolozsvárra történő visszavonulás nagy rendetlenségben történt. A lövegeket a honvédek és a Mátyás-huszárok fedezték, azonban az éjszakai tüzelés sok kiképzetlen huszárlóvat megvadított, s ezek lovasaikat a mocsárba vitték, a lovakat gazdáik csak sok vesződés után tudták újból befogni. Látva a zűrzavart, az ellenség megtámadta az ágyúkat, de a honvédek sortüze ismételtelen elűzte őket.

Kolozsváron a város feladása miatt elkeseredett polgárok Vay királyi biztost és Baldaccit fogságra vetették. Ez az eljárás mind a honvédek, mind a Mátyás-huszárok körében ellenérzést szült, így Mikes Kelemen vezetésével kiszabadították a fogva tartottakat. Ezt követően a magyar csapatok Bánffyhungyadra, majd Csucsára vonultak vissza.¹⁷³

A visszavonulás alatt az alakulatok fegyelme meglazult, ezért Bánffy őrnagy javasolta a 11. honvédszászlóalj feloszlását. Erről Szigethy Miklós akkori főhadnagy így emlékezett: „Zászlóaljunkkal a Kolozsvárról Gyalu felé vezető országútra kiérve elszomorító látvány lepett meg. Mind azon különböző apróbb testületek, melyek a várost előttünk hagyták el, minden rend nélkül, tökéletes feloszlásban, a mennyire csak a szem elláthatott, ellepték az utat.” A rendezetlenséghez rövidesen fegyelmetlenség is párosult. Komáromi Sándor közlegényt például Lukerevics őrmester lőtte agyon a fenti vétségért. November 19-én mind Baldacci, mind Bánffy őrnagy napiparancsot adott ki az engedetlenkedők ellen. A fosztogatások miatt pedig rögtönítélő törvényszéket állítottak fel, amelynek az elnöke Kemény Farkas őrnagy volt. Bár az OHB tervezte a feloszlást, a lépésre mégsem került sor. Ehhez az is hozzájárulhatott, hogy Cserey alezredes – kiemelve a zászlóalj korábbi bátor helytállását – a feloszlást ellen nyilatkozott.¹⁷⁴

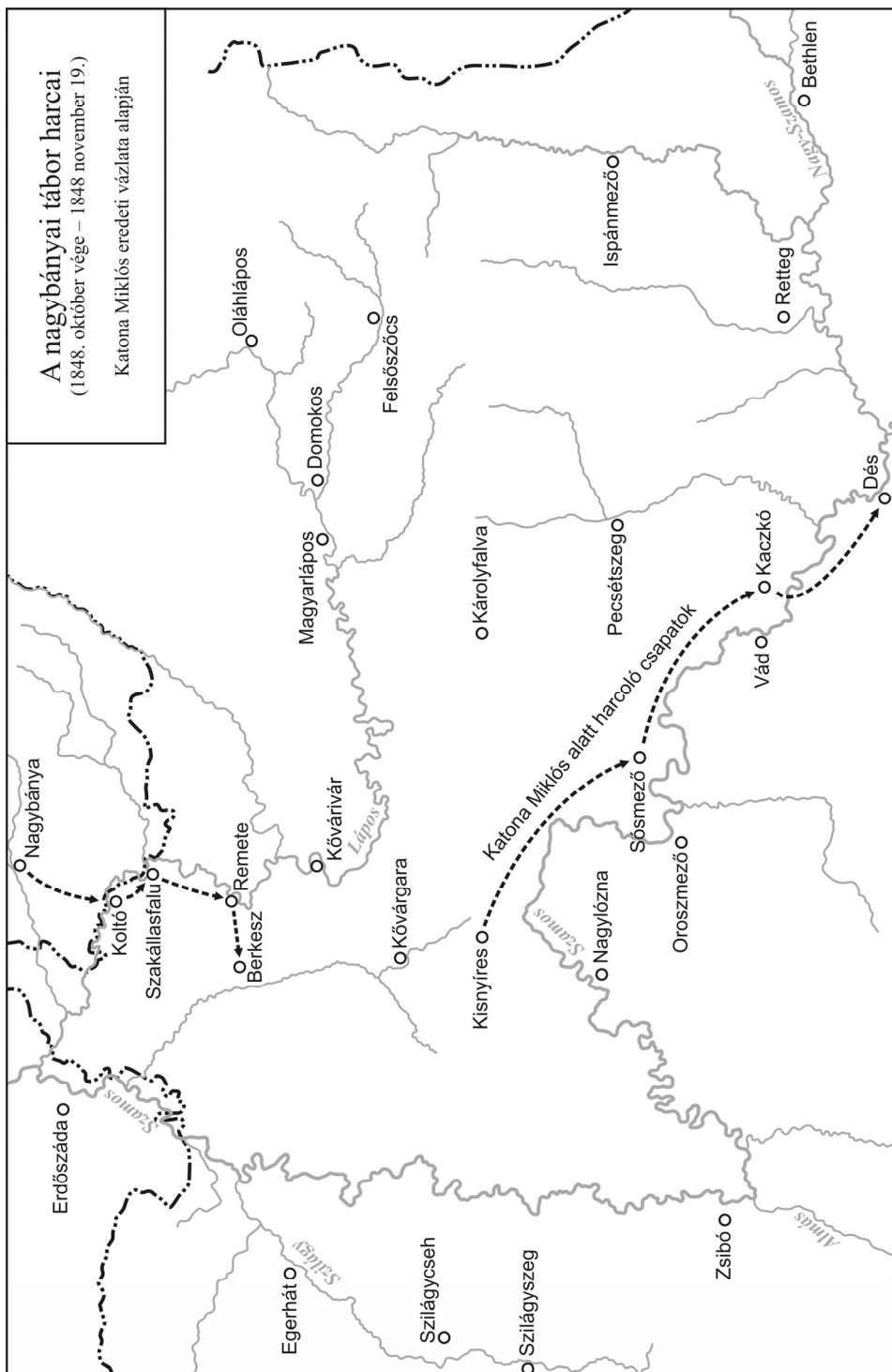
¹⁷⁰ Imreh, 2003. 62. o.; Bauer, 1870. 55. o.; ONHT 9517/nő.

¹⁷¹ A nemzetőrök többsége már ekkor elfutott. Bauer, 1870. 18. o.

¹⁷² Imreh, 2003. 62–65. o.; Dercsényi L. 7. ív.; Kovács, 1887. 133. o.

¹⁷³ Szigethy, 1868. 25. o. Czetz János honvéd tábornok visszaemlékezése szerint a visszavonuló csapatokat a széteséstől Mikes Kelemen erélyessége mentette meg. Czetz, 1850. 374–375. o.

¹⁷⁴ Szigethy, 1868. 26. o.; MOL R 106 1848. november 19.; KLÖM. XIII. 398. sz. irat. Kossuth levele Bánffy őrnagynak. Pest, 1848. december 2.; MOL H 75 11572. Cserey levele. 1848. december 16.

A város feladásáról Minorich Károly nemzetőr százados készített jelentést az Országos Honvédelmi Bizottmány számára 1848. november 19-én. Eszerint a szamosfalvi vereség után mind Vay, mind Baldacci reménytelennek ítélték meg az ellenállást, álláspontjukat osztotta Groisz Gusztáv főbíró és Mikes János nemzetőr főparancsnok is. A román felkelők bosszújától rettegő polgárok Baldaccit és Vayt fogságba vetették, azonban Mikes Kelemen ezredes a honvédek és Mátyás-huszárok támogatásával kiszabadította őket. Az ellenállást egyébként a rendelkezésre álló reguláris katonaság elégtelensége miatt Mikes Kelemen is céltalannak vélte, ugyanakkor a nemzetőrséget a harcéri tapasztalatok alapján teljesen használhatatlannak tartotta. Minorich javasolta Baldacci, a két Mikes és a főbíró szigorú megbüntetését a város feladása miatt. Minorich vádjai miatt Mikes János parlamenti vizsgálatot kért maga ellen. Minorich megvádolta a Kolozsvárra vezényelt bihari nemzetőröket is, akik szerint a visszavonulás során a kolozsvári nemzetőrök fegyvereit erőszakkal vették el.¹⁷⁵ Czetz János tábornoki őrnagy jelentése szerint Baldacci a sereg vezérletét csak a nép nyomására vette át. A város feladását Baldacci és Mikes Kelemen szorgalmazták. A sereg gyengeségeit az alábbiakban látta: a honvédek és a Mátyás-huszárok újoncok, a nemzetőröket a harcteren alkalmazni nem lehet. Baldacci fő hibájának tartotta, hogy nem engedte a városban állomásozó Károly Ferdinánd sorzászlóaljat lefegyverezni, illetve nem működött együtt Katona Miklóssal. A visszavonulás a legnagyobb rendetlenségben történt, így Czetz szerint az erdélyi magyar haderőt újjá kell szervezni.¹⁷⁶ Czetz jelentése szerint november 21-én Wardener dandárja Dés felé vonult Katona Miklós ellen, de helyette Tordáról Gedeon dandárja érkezett, így Kolozsvárt csak rendes haderővel lehet visszafoglalni, a jelenleg rendelkezésre álló erőkkkel csak a csucsai pozíciót lehetett tartani. Czetz löszert és kiképzett tüzéreket kért, mert az utóbbiak hiányában a hatfontos üteget nem tudja használni. November 25-én Czetz egy erélyes és tapasztalt fővezér kinevezését sürgette, egyben kérte, hogy Nagyváradon hozzanak létre tüzértartalékok, küldjenek néhány honvéddzászlóalj erősítést, mivel Csucsán csak egy honvéddzászlóalj, egy osztály huszár, egy három- és egy hatfontos üteg állomásozik. Az utóbbiakat azonban bevetni nem tudja, mivel a tüzérek képzetlenek. Az erősítés küldése azért is indokolt, mivel az ellenség nagyszámú rendes gyalogsággal és begyakorlott tüzérséggel rendelkezik. Kijelentette, hogy szükség esetén hajlandó Nagyváradig, sőt Debrecenig is visszavonulni, hogy ott olyan sereget alakítson, amellyel képes Magyarországot megvédeni és Erdélyt visszafoglalni.¹⁷⁷

Az észak-erdélyi magyar csapatok vezetői november 22-én tettek jelentést az eseményekről. A vereség okát elsősorban abban látták, hogy a nemzetőrök – a tordai-aranyosszéki zászlóalj kivételével – gyáván megfutottak. A sort az ágyúk fedezetére rendelt szabolcsi nemzetőrök nyitották meg, őket követték a tüzérek, így a lövegek kezelők nélkül maradtak. Amikor Urban ágyúi eldőrdültek, a kolozsvári nemzetőrök is hazafutot-

¹⁷⁵ MOL H 2 3426.; MOL H 2 Mikes János levele Bernáth József kormánybiztoshoz. Nagyvárad, 1848. november 19.; MOL H 106 2. d. 668–670. f.

¹⁷⁶ Ez a vád figyelhető meg Dobozi István főszolgabíró levelében is, aki már ekkor javasolta Baldacci felelősségre vonását. Vay, 2287. Szilágysolymó, 1848. november 20.; MOL H 2 3523. Bánffyhunad, 1848. november 22.; MOL H 75 9950/3850. Baldacci a minisztériumnak. Bánffyhunad, 1848. november 23.

¹⁷⁷ MOL H 75 3913. Czetz őrnagy levele. Bánffyhunad, 1848. november 23.; MOL H 2 3978/e. Czetz Jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Csucs, 1848. november 25.; MOL H 2 4411. Czetz jelentése. Kraszna, 1848. november 30.

tak. Urban Szamosfalvánál nem volt fölényben, de a magyar csapatok közül csak a honvédek és a Mátyás-huszárok mutattak készséget a harcra. Szintén kiállt Baldacci mellett Vay királyi biztos, aki kiemelte a tábornok által tanúsított bátorságot a szamosújvári ütközetben.¹⁷⁸

Ezzel szemben Baldacci eltávolítását javasolta a rónai ütközetben érdemeket szerzett Tóth Ágoston őrnagy, aki szerint a seregnek nincs bizodalma a tábornokban. Hasonló álláspontot képviselt Kraszna megye védelmi bizottmánya is.¹⁷⁹

A sereg állapotáról Baldacci november 19-én küldött jelentést Bánffyhunadról az Országos Honvédelmi Bizottmánynak. Ebben közölte, hogy megpróbálja a sereg gyenge fegyelmét helyreállítani és a kiképzést folytatni. Várja az erősítést, mert eltökélt célja Kolozsvár visszafoglalása. A gyenge fegyelemre való tekintettel – Czetzhez hasonlóan – ő is javasolta, hogy Debrecenig vonuljanak vissza. Baldacci a rossz közlekedés miatt Katona Miklós seregéről nem rendelkezett információval. Kolozsvár elvesztésének okát egy november 20-án kelt levelében abban látta, hogy a vele szemben álló erők (4000 sorkatona, több ezer felkelő) lényegesen erősebbek voltak az övéinél (egy újonc honvéddzázlólaj, kevés lovasság, nemzetőrök). Baldacci a császári csapatok támadása esetén Csucsáig akart visszavonulni és ott védelemre berendezkedni.¹⁸⁰

A kolozsvári nemzetőrség gyáva magatartásával indokolja a szamosújvári vereséget August Heydte 1863-ban megjelent munkájában. Kádár József, Belső-Szolnok megye monografikusa szerint a nemzetőrök gyávasága és a tűzérség rossz működése okozta a vereséget, ugyanakkor Urban nem volt fölényben.¹⁸¹

A szabolcsi nemzetőrszázlólaj megfutamodása miatt Eötvös György őrnagy ellen vizsgálat indult. Eötvös védekezésében kifejtette, hogy a nemzetőröket gyorsan mozgósították, századokra bontásuk és a tisztek megválasztása az úton történt. Lőfegyverrel nem rendelkeztek, csak kaszával, lándzsával és bottal, de voltak fegyvertelen nemzetőrök is.¹⁸²

Az utolsó felvonás: Dés, 1848. november 24.

A partiumi harcokat felvázoló fejezetben már utaltunk arra, hogy a Kövár-vidéki lázadást leverő Katona Miklós őrnagy november 12-én nyomult be Erdélybe. Hadműveletének célja az volt, hogy a Kolozsvár központtal harcoló erdélyi magyar erőknek támogatást nyújtson, illetve megakadályozza Erdély elvesztését. A Dés felé vonulás rossz időjárás mellett történt, a nemzetőrök az ellenséges román falvakon kívül táboroztak.

---

¹⁷⁸ Vay, 2290. Mikes Kelemen, Baumgarten József, Bethlen Gergely, Kemény Farkas, Bánffy János levele. Bánffyhunad, 1848. november 22.; *Dék*, 226. Vay Miklós Kossuth Lajoshoz. 1848. november 22.

¹⁷⁹ Tóth Ágoston jelentése: MOL KPA 431. Szilágysolymó, 1848. november 22.; MOL KPA 428. Szilágysolymó, 1848. november 23. Kraszna megye védelmi bizottmánya lényegében Czetz vádjait ismételte meg.

¹⁸⁰ MOL H 75 9813.; *Bauer*, 1870. 55–56. o. Bauer szerint Baldacci nem tudott Katona Miklós tevékenységéről, az információ birtokában nem adták volna fel Kolozsvárt. MOL KPA 428. Baldacci a Kraszna megyei honvédelmi bizottmányhoz. Bánffyhunad, 1848. november 20.

¹⁸¹ *Heydte*, 1863. 169. o.; *Kádár*, 1890. 114–115. o.

¹⁸² MOL H 75 10034/1848. Debrecen, 1848. november 25.

A magyar támadásról az osztrák katonai vezetés november 16-án értesült, annak elhárítására Urban vezetésével 2300 sorgyalogos, 150 Max-svalízsér indult 5 löveggel. Emellett több ezer román felkelő állt még a rendelkezésére. Ez a hadoszlop november 23-án Szamosújváron volt, majd 24-én Déshez érkeztek.

Katona november 19-én támadta meg Dést, amelyet a benne állomásozó „csekély” katonaság 5 ágyúval védett.¹⁸³ Jeney Dániel százados önkéntes nemzetőri százada előre nyomult, majd a Szamos hídját felszedve visszavonult. Ezután a tábor előőrsét 2000 román felkelő támadta meg, mire az minden parancs ellenére szétfutott. Egy idősebb tüzér azonban hátramaradt, Teleki Sándor biztatta a futókat, hogy mentse ki, a menekülők azonban erre nem voltak hajlandók. Végül a hátramaradtat Teleki maga mentette ki. Katona – minden elővigyázatosság megtétele után – 21-én kívánt benyomulni a városba, egységeinek minden kihágást megtiltott. A támadás előtt Jeney Dániel századost 12 Vilmos-huszárral kémszemlére küldte. Emellett Haray Viktor őrnagyot szintén 12 Vilmos-husár kíséretében Urban táborába küldte, akit megadásra szólított fel. Dés városától pedig 20 ezer adag kenyeret és 7 ezer icce pálinkát kért csapatai élelmezésére, nyugta ellenében.¹⁸⁴ Mivel Urban Katona felszólítását elutasította, az utóbbi elrendelte Dés ágyúzását, melynek hatására Formacher őrnagy térparancsnok kiűrtette a települést. Ezt követően Katona bevonult Désre, és magához rendelte a város főhadnagyát. Egy szemtanú visszaemlékezés szerint serege „Számban nagy tömeg, de jó része fegyvertelen, s koros emberek nemzetőri cím alatt”. A nemzetőrök a város piacán telepedtek le, ahol négy nagy tábornőt raktak, Dést csak az időjárás mentette meg a tűzvészől.¹⁸⁵ Katona a főhadiszállását a Haller-háznál rendezte be, s rögtön haditanácsot tartott tisztjeivel. Ezen a seregevezér javasolta Kolozsvár megtámadását, amelyet a nemzetőr tisztek kisebb része és Teleki Sándor kormánybiztos támogatott, míg a tisztek jelentős része ellenezte azt. Az utóbbiak arra hivatkoztak, hogy ők családos nemzetőrök, akik csak a Kővár-vidéki lázadás leverésére lettek kimozdítva, így most már teljesítették kötelességüket. Végül abban egyeztek meg, hogy aki el akar távozni, az hazamehet. Katona a városból kivezető utakra nemzetőrszázadokat rendelt, akik előőrsi szolgálatokat láttak el. A sereg harckészültségének ellenőrzésére pedig az éj folyamán próbariadókat rendelt el. Másnap megérkezett a miskolci tartalékseregéből a 75 fős bécsi légio, a 73 fős zempléni lovas, a 440 fős hevesi mozgó nemzetőrség,¹⁸⁶ egy század Vilmos-husár és egy hatfontos üteg. Kovács Samu szemtanú visszaemlékezése szerint „Az egész inkább egy szüreti készülődést tüntetett fel, mint egy komoly, vért és életet követelhető hadjáratot, bárha az Óvár fokán felállított tizennyolc ágyú komoly eshetőségre engedett következtetni.”¹⁸⁷

¹⁸³ Bartha Mór, 1981. 29. o.; Heydte, 1863. 177. o. Urban erői: 2 zászlóalj román határőr (17. határőrezred), a 28. (Parma) sorgyalogezred 3 zászlóalja, az 51. (Károly Ferdinánd) sorgyalogezred 2. zászlóalja, 2 század bukovinai határvasdász, egy osztály Max-svalízsér és 5 ágyú. Csernátóni Sámuel, 14. o. Ugyanakkor a reguláris katonaság tekintetében Urban volt fölényben. Bartha Mór, 1981. 30. o.

¹⁸⁴ MOL KPA 483. Katona Miklós jelentése. Kaczko, 1848. november 20.; Heydte, 1863. 179. o.; MOL H 75 13912/1849. Jeney Dániel Haray Viktornak. Nagybánya, 1849. március 22.; Kádár, 1890. 125. o. A kérést a város az osztrák megszállás miatt teljesíteni nem tudta.

¹⁸⁵ Kovács, 1887. 135. o.; Kádár, 1890. 127. o.; Nagybánya és környéke, 1894. 66. o. A nemzetőrök gyenge felszereltségére és kiképzettségére: Kalmár, 1896. 760. o.

¹⁸⁶ Kádár, 1890. 129. o. A hevesi zászlóalj összetétele az alábbi volt: 150 egri, 56 tiszafüredi és 136 gyöngyösi mozgósított nemzetőr. 1848-as nemzetőrök Heves és Külső-Szolnok vármegyében. (Összeállította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Kovács Melinda, Kozma György Bertalan, Szabó Jolán.) Eger, 1999. XIII. 52. o.

¹⁸⁷ KLÖM XIII/1. 324. sz. irat. Levél Vay Miklóshoz. Pest, 1848. november 11.; Csernátóni Sámuel, 16–

A zempléni lovas nemzetőrség Vay Ferenc őrnagy vezetésével november 23-án Somkútról Dés felé indult lövegekkel. November 24-én a Retteg felé vezető úton állította fel a csapatait, ahonnan azonban rövidesen visszarendelték őket a somkúti töltésekre. Az itt lévő alakulatokra Urban heves ágyútűzet zúdított, majd ezt követte a svalzsérek rohama, mire a gyalogság többsége szétfutott. A menekülést az ugoccai önkéntes nemzetőrök kezdték meg.¹⁸⁸ Az utóbbiak parancsnoka a fejvesztett menekülést Katona Miklós ellentétes parancsaival indokolta. A menekülők a városban feltorlódtak, ami a káoszt csak erősítette, ráadásul a Szamos hídját Urban a svalzsérekkel elzárta. Ennek következtében sokan a folyó jéghideg vizén gázoltak át. A hóolvadás következtében az utak feláztak, így a sár is nehezítette a menekülők haladását. Vay Ferenc a zempléni lovas nemzetőrökkel és egy szakasz Vilmos-huszárral, illetve a bécsi légió kis csapatával (75 fő) a hídnál lévő ágyúkat fedezte. Ekkor azonban a tűzerek hadnagya alól kilőtték a lovat, amire a tűzerek elhagyták a lövegeiket. Más források szerint a tűzerek a svalzsérek rohama miatt futottak szét.¹⁸⁹ A futókat megállítani nem lehetett, a sereg Alőr felé vonult. Kosálynál Katona Miklós megpróbálta az alakulatokat rendezni. A visszavonulók a Kisyíres–Nagyilosva–Sósmező–Kaczkó vonalon át november 25-én Nagybányára érkeztek. A Dést elfoglaló császári csapatok és román felkelők a települést kifosztották, a háramaradt nemzetőröket legyilkolták. Hasonló sors várt a Désaknára menekült nemzetőrökre is, akiknek a hullái több napig temetetlenül heverték.¹⁹⁰ Katona seregének élelmi-szer és lőszer készletei zömében az ellenség birtokába kerültek. Nagybányán általános rémület uralkodott, amelyet csak tetézett Katona eltávozása. Vay próbálta a nemzetőreit a városban tartani, az utóbbiak azonban erre semmi hajlandóságot sem mutattak. A tisztek többsége lemondott.

November végére Katona serege 16 ezerről 2500 főre apadt.¹⁹¹ Ugyanakkor a Laposvidékre Eötvös Mihály kormánybiztos vezetésével nemzetőrök vonultak be, akik előtt Oláhláposbánya és Sztrimbul román felkelői kapituláltak.¹⁹² Végül Urban előre-nyomulása miatt Katona november 29-én feladta Nagybányát, a helyi nemzetőrség fegyvereit begyűjtötte, melyet a bányapénztárral és a nemesfémkészletekkel Szatmár felé in-

---

17. o.; Kovács, 1887. 135. o.; Kádár, 1890. 131–132. o.; Nagybánya és környéke, 1894. 65. o.; Kónya, 1999. 29. o.

¹⁸⁸ Vay Ferencre: Bona, 2000. 698. o. Az eseményt ábrázolja az Armee Bulletin sorozat VII. lapja. Litográfia. Kincses, 2010. 88. o.

¹⁸⁹ ONHT 9430/nő. Újhelyi Sándor őrnagy levele. Halmi, 1848. november 30.; Kovács, 1887. 137. o.; Bartha Mór, 1981. 33–34. o.; Csernátoni Sámuel, 18–19. o.; Heydte, 1863. 180. o.

¹⁹⁰ Kovács, 1887. 137–139. o.; Kádár, 1890. 131. o. Kalmár Elek szerint a visszavonulás fedezésében és az ágyúk megmentésében a szatmári nemzetőrök is résztvettek. Kalmár, 1896. 760. o. Ennek azonban az egykorú források ellentmondanak; Kovács Gyárfás: Désakna 1848–49-ben. TL 1897/3–4. 18–19. o.

¹⁹¹ ONHT 9429/nő. Vay Ferenc őrnagy jelentése. Nagybánya, 1848. november 26.; MOL H 2 5150. Vay Mihály gr., nemzetőr őrnagy levele. Berkesz, 1848. december 3.; ONHT 9429/nő. Vay Ferenc zempléni és Újhelyi Sándor ugoccai nemzetőr őrnagyok jelentése. Vay javasolta, hogy a megfutamodókat töröljék a nemzetőrök „díszes” sorából, ellenben a bátrán helytállókat jutalmazza meg. Ezt tegyék közhírré. Ez meg is történt. KLÖM XIII/1. 458/a. sz. irat. Budapest, 1848. december 15. Közlemény a Désnél gyáván megfutott nemzetőrök elleni vizsgálatról. Nagybánya és környéke, 1894. 66. o.; Bartha Mór, 1981. 34–36. o.; Kónya, 1999. 30–31. o.; Heydte, 1863. 181. o.; Csetri, 1992. 201. o.

¹⁹² MOL H 2 4341/e. Szakmáry Sámuel főigazgató jelentése a pénzügyminisztériumhoz. Nagybánya, 1848. november 29.; MOL H 2 4278. Katona Miklós jelentése. Nagybánya, 1848. november 27.; MOL H 2 4650. Karl Urban alezredes jelentése a dési ütközetről. Nagysóskút, 1848. november 30.; MOL H 2 4650. Nagybánya, 1848. november 27. Katona Miklós őrnagy Nagybányát a haditörvények alá helyezett.

díttott.¹⁹³ Az ugocsai nemzetőröket Mihályi Gábor kérésére Máramaros védelmére küldte. A város elhagyásakor a polgárok rátámadtak Katonára, aki a parancsnokságot Zsurmai Lipót századosnak adta át és Pestre indult. Zsurmai a töredék sereget rövidesen Szatmárnémetire vezette.¹⁹⁴ Nagybánya városa a személy és vagyonbiztonság garantálása mellett november 30-án hajlandónak mutatkozott kapitulálni Urban előtt, aki azonban erre nem tartott igényt, mivel csapataival december elsején Dés felé vonult.¹⁹⁵ A dési vereség után Szatmárnémeti városa honvédelmi bizottmányt alakított, és segítséget kért a szomszédos megyéktől. Szabolcs vármegye a kérés nyomán a nyírbátori és nádudvari járásában 1200 nemzetőrt mozgósított, illetve a Máramarosból hazatérő 600 nemzetőrt Nyírbátorba összpontosította. Egyben elrendelték 4000 lándzsa készítését. Emellett elhatározták egy 200 fős lovas csapat felállítását.¹⁹⁶ Egy következő levelében Katona a nemzetőrök gyávasága mellett a tisztjeik engedetlenségére hivatkozott, akiknek a felelőségre vonását javasolta.¹⁹⁷ A hazatérő megyei nemzetőrök beszámolóí alapján az ugocsai alispán erősítést küldését javasolta Nagybanára. Felhívta az Országos Honvédelmi Bizottmányt, hogy a szatmári nemzetőrtisztek zsákmánnyal megrakottan tértek haza, ami szerinte „hazafias” bűn. Ugyanilyen vádakkal illette a szabolcsiakat is, amelynek hatására a megye vizsgálatot rendelt el.¹⁹⁸

A dési vereségről Eötvös Mihály november 25-én Nagybanáról tudósította az Országos Honvédelmi Bizottmányt. Eötvös ismertette a Partium fenyegetett helyzetét, illetve a szétzilált sereg rendbe szedésére tett intézkedéseit. Közölte, hogy a lövegek mind megvannak, egyben sorkatonaságot kért.¹⁹⁹ Katona Miklós beszámoló jelentése szerint a november 22-én Désre vonult tábor az engedelmességet lényegében felmondta, a nemzetőrök sürgették a hazabocsátásukat. A tiszti gyűlésen döntöttek a visszavonulásról. A harcok folyamán 23 halottat vesztett, 12 fő könnyebben megsérült, ő az összes ágyúval a sorkatonaság fedezete mellett visszavonult Nagybanára. Az ellenség veszteségét Katona 60 főben határozta meg. Osztrák források szerint a magyar fél vesztesége 100 halott, 2 lőszeres kocsi és számos élelmiszerral megrakott szekér volt.²⁰⁰ Nagybanán 805 fő maradt a lövegekkel, a várost Katona védelmezni kívánta, de csak az ágyúk veszélyeztetése nélkül. A nemzetőrök folyamatosan vonultak haza. Végül a seregvezér kifejtette, hogy ő a döntéseit minden esetben egy hattagú haditanáccsal egyetemben hozta

¹⁹³ MOL H 2 4650. Jelentés az OHB-hoz. Nagybánya, 1848. november 29.

¹⁹⁴ Zsurmaira: *Bona*, 2000. 735–736. o.; MOL H 2 Katona Miklós levele. Ittola, 1848. november 29.; MOL H 2 4934.

¹⁹⁵ MOL H 2 4650. A város levele. Nagybánya, 1848. december 2.; Nagybánya és vidéke. 12. sz. 1888. március 18.; *Kádár*, 1890. 147. o. Urban visszavonulásának oka az volt, hogy Wardenertől parancsot kapott erre. Csapatait a csucsai magyar tábor elleni hadműveletben akarták bevetni.

¹⁹⁶ MOL H 2 4578. Szatmárnémeti Debrecennek. 1848. december 2.; Szabolcs vármegye, 291/a. sz. irat. Nagykálló, 1848. december 4. A dési vereség következményeiről Szabolcs és Szatmár megyékben: *Kónya*, 1999. 34–36. o.

¹⁹⁷ ONHT 9492/nő. Nagybánya, 1848. november 28. A levelet a hadbíróági vizsgálat miatt december 8-án továbbították a HM-hez.

¹⁹⁸ MOL H 2 4205. 1848. november 28.; Szabolcs vármegye, 303/a. sz. irat. Nagykálló, 1848. december 4.; uo. 303/b. sz. irat. Katona Miklós levele a tárgyban a megyéhez. Nagybánya, 1848. november 27.

¹⁹⁹ MOL KPA 491. A jelentés nyomán az Országos Honvédelmi Bizottmány intézkedett a szatmári nemzetőrség újjászervezéséről, meghatározva annak a szempontjait. MOL H 2 4224. Pest, 1848. november 27.

²⁰⁰ *Heydte*, 1863. 181. o. Az Armeé Bulletin szerint 150 halott és 60 sebesült. *Kincses*, 2010. 88. o.

meg, így a felelős nem lehet. Sorkatonai segítséget kért, és fel szándékozott utazni Pestre, hogy a tetteiről beszámoljon. A vezetést addig Jeney és Szatmáry századosoknak kívánta átadni. Az ugocsai nemzetőrök körében elterjedt az a nézet, hogy Katona Miklós valójában áruló volt („kik hozzá a’ legnagyobb bizalommal csatlakoztunk, most a’ legnagyobb utálattal fordulunk el tőle”).²⁰¹ Katonát végül Márton József szatmári nemzetőr jelentette fel, amelynek nyomán a HM Igazságügyi Osztálya kérte az OHB-t, hogy a vizsgálatot –Katona tisztí becsülete – érdekében minél gyorsabban indítsa meg. A vád lényegében csak feljelentéseken és hírlapi cikkeken alapult, ráadásul a vádat Teleki Sándor kormánybiztos és Jeney Dániel százados hamisnak tartották. Az utóbbiak szerint az egykori seregvezér jó hazafi és képzett katona, aki ennek Désnél is tanújelét adta. A vereség igazi oka a nemzetőrök kiképzetlensége és a tisztjeik alkalmatlansága volt. Az ideiglenes parancsnoksággal megbízott Zsurmai százados is méltánytalannak tartotta a Katona Miklós elleni vádakat. Időközben Katona Miklóst letartóztatták, azonban az Országos Honvédelmi Bizottmány az egykori seregvezér igazoló jelentését elfogadta. Ennek nyomán Hodossy Miklós kormánybiztos intézkedett szabadon bocsátásáról.²⁰²

A nemzetőröket ért vádakra ismereteink szerint először Péchy László szatmári nemzetőr őrnagy reagált kemény hangnemben írt levelében. Péchy tagadta a rablás és a gyávaság vádjait, illetve ünnepélyes óvást emelt a gyanúsítások ellen. A vizsgálat folyamán kérdezték ki Boros Pál szolgabíró, aki Szatmár megye gombási századának parancsnoka volt, és a Katona Miklós által Kővár-vidéken hátrahagyott századával Somkúton állomásozott. Boros a dési ütközet után menekülő lovas nemzetőröket próbálta feltartóztatni sikertelenül. Találkozott Katona Miklóssal, aki az ágyúkat kísérte Nagybányára. Tőle Boros semmi utasítást nem kapott a továbbiakra nézve. Boros Katona Miklós hibájának tartotta, hogy nem intézkedett a menekülő sereg újjászervezésére, a katalinfalusi hidat, Kővár-vidék védelmének kulcsát fedezetlenül hagyta, lefegyverezte a szatmári nemzetőrséget, és nem gondoskodott Nagybánya védelméről. Javasolta, hogy Beöthy Ödön erdélyi teljhatalmú kormánybiztos indítson vizsgálatot, mert nehezményezik, hogy Katona az Országos Honvédelmi Bizottmánynál a nemzetőrök ellen nyilatkozott.²⁰³

A dési vereségről Eötvös Mihály kormánybiztos személyesen is tájékoztatta december elején, Budapesten az Országos Honvédelmi Bizottmányt. Eljárását Teleki Sándor, mint a táblabíró politika megnyilvánulását károsnak tartotta, mivel Eötvös a haditanácsban maga is támogatta Nagybánya feladását.

Décsey László kormánybiztos Katona Miklós fő hibájának azt tartotta, hogy nem működött együtt az erdélyi csapatokkal.²⁰⁴

---

²⁰¹ *Deák*, 1943. 228. sz. irat. Böszörményi Károly Böszörményi Eleknek. Szatmárnémeti, 1848. december 2.

²⁰² A vizsgálat elrendeléséről: ONHT 9429/nő. Levél az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Buda, 1848. december 4. és MOL H 2 Budapest, 1848. december 5.; MOL H 2 Debrecen, 1849. január 20. Mellette Teleki és Jeney közös levele. Szatmárnémeti, 1848. december 2.; MOL H 2 4934. Zsurmai százados levele. Szatmárnémeti, 1848. december 2.; ONHT 9466/nő.; MOL H 2 5236. A szatmári mozgó sereg haditanácsától. Szatmár, 1848. december 8.; KLÖM XIII/1. 430/h. sz. irat. Rendelet Dobozy Istvánhoz Katona Miklós szabadon bocsátásáról. Pest, 1848. december 9.; *Kádár*, 1890. 144. o.

²⁰³ ONHT 9639/nő. Péchy őrnagy levele. Nagykároly, 1848. december 24.; MOL H 2 49:753. Boros Pál szolgabíró levele Szatmár megye bizottmányának. Aranyosmeggyes, 1849. január 3. A nemzetőrök szerepét védi és helytállásukat hangsúlyozza: *Kalmár*, 1896. 760. o.

²⁰⁴ MOL H 2 6139. Teleki Sándor levele. Szatmár, 1848. december 11.; MOL H 2 5516. Décsey levele. Zilah, 1848. december 10.

A dési vereségről *Kossuth Hírlapja* tudósított. A cikkíró szerint a szatmári „kortes” nép, amely a vereség fő előidézője, csak örökös homályt hozhat. A vereség fő oka a vezér tapasztalatlanságában keresendő, aki ráadásul személyesen nem vett részt az ütközetben. „Katona és táblabíró közt lényeges a különbség.” Bár Katona 16 löveggel rendelkezett, a serege gyalázatosan szétfutott, jelenleg Nagybányán tanácskoznak a vezérek, mialatt Urban elfoglalta Magyarlápost. A tudósító azonban teljesen figyelmen kívül hagyta azt a szempontot, hogy a nemzetőrök többsége lándzsával volt felfegyverezve és kiképzetlenek voltak.²⁰⁵

Összegzés

Dolgozatomban Erdély hadszíntérré válásának folyamatát vázoltam fel, a két fél erőviszonyainak számbavételével, összehasonlításával, a hadi események bemutatásával. A szembenálló felek haderőinek vizsgálatánál egyértelművé vált, hogy a mérleg a császári oldal felé billen. A rendes haderő tekintetében Puchner háromszoros fölényben volt, a gyulafehérvári hadikészletek birtokában pedig lehetősége volt újabb alakulatok felszerelésére és a meglévők kiegészítésére. Erőit Nagyszeben környékén összpontosította, ami a támadó hadműveletek szervezésénél jelentős mozgásteret biztosított számára. A közel kétmillió szász és román lakosság népfelkelése pedig elősegítette Erdély régióinak tartós birtoklását.

Ezzel szemben a magyar fél kevés rendes alakulattal rendelkezett, központi segítségre nem számíthatott. A két honvéddzászlóalj és a Mátyás-huszárok kolozsvári osztálya még újonc volt, a székely határőrség fele az anyaországi hadszíntereken harcolt. A nemzetőrsegeket a román népfelkelés miatt – a Székelyföld kivételével – összpontosítani nem lehetett. Az utóbbi a sorkatonaság elleni harcra egyébként alkalmatlan volt. A magyar erők két nagyobb csoportosítást hoztak létre: az egyiket Kolozsvár központtal. A másik a székely tábor.

Véleményem szerint nagyobb lehetőségekkel a székely tábor rendelkezett, mert itt rendelkezésre állt 2500-3000 fő rendes haderő. Megfelelő szervezés mellett a Mátyás-huszárok alakuló századaiból és a nemzetőrség löfegyverrel rendelkező egységeiből szintén több zászlóalj bevethető erő létrehozására volt mód. A székely határőrezredek fegyverraktáraiból²⁰⁶ ki lehetett volna állítani a 3. zászlóaljkat és a tartalék huszárszázadot. Az így nyerhető haderő létszáma megközelíthette volna akár a tízezer főt is, amelyet az egyes települések népfelkelései támogathattak. A székely tábor legfőbb gyengesége a tűzérés hiánya volt, mert a határőr alakulatok képzett tűzerekkel rendelkeztek.²⁰⁷ Megfelelő szervezés mellett – Háromszék példájára – a helyi ágyú-, fegyver- és lőszergyártás beindításával ki lehetett volna elégíteni az igényeket. Ugyancsak Háromszék későbbi példájára a székely tábor logisztikai hátterét (élelmezés, ruházat) meg lehetett volna oldani. Az így kiállított haderő alkalmas lett volna a négy szék területének megvédésére,

²⁰⁵ MOL R 110. *Kossuth Hírlapja* 3. tétel. Tudósítás a dési vereségről; Bartha Mór, 1981. 30. o.

²⁰⁶ Pl. a kézdivásárhelyi fegyvertárban 417 kovás és 82 gyutacsos puská volt. Vay, 1729. Pap Mihály őrnagy, ideiglenes ezredparancsnok jelentése. Kézdivásárhely, 1848. október 22.

²⁰⁷ Minden határőrezred századonként 4 tüzérrel rendelkezett. Vay, 971.

lekötve ezzel jelentős császári erőket. A szervezéshez azonban idő kellett, márpedig Berzenczey László fellépése erre nem adott lehetőséget. A székelység nagy tömegben, hadművelleti bázis nélkül folytatott hadműveleteket, több esetben ellenséges területen. A népfelkelő és rendes alakulatokat vegyesen alkalmazták, bár az előbbieket folyamatosan szökdöstek. A vereség elkerülhetetlenné vált.

A kolozsvári csoportosítás mindössze 1000-1200 fő rendes alakulattal rendelkezett, amelynek tagjai kivétel nélkül újoncok voltak. A két tüzerűteg csak november elején érkezett meg tüzerek nélkül, a gyorsan toborzott tüzerek kiképzésére sem idő, sem szakember nem állt rendelkezésre. Ennek következtében a hatfontos üteget a kolozsvári harcokban nem lehetett bevetni. A kolozsvári nemzetőrség nagy száma ellenére a harctéren minden esetben megfutott. A Magyarországról jövő nemzetőri erősítések pedig egyrészt későn érkeztek, másrészt még a kolozsvárinál is gyengébbek voltak. November 15-én Baldacci az egyetlen lehetséges döntést hozta meg, amikor Kolozsvárt feladta.

A magyar erőeknek a Partiumban, Kalotaszegen és Alsó-Fehér megyében sikerült úrrá lenni a román lázadáson, de a császári sorkatonasággal szemben már tehetetlenek voltak. A vereség oka Marosvásárhelynél, Kolozsvárnál és Désnél nem az ellenség létszámfölénye volt, az erőviszonyok kiegyenlítették voltak, de a rendszeren kiképzett és felszerelt alakulatok vonatkozásában a császári fél fölénybe került. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az Erdélyben történtek a szabadságharc történetében nem képviseltek egyedi esetet. A magyar kormányzat a koncentráltan támadó császári hadoszlopok ellen 1848 végén többnyire csak a mozgósított nemzetőröket tudta kiküldeni. Az utóbbiak több esetben sikeresen harcoltak a másodvonalbeli egységekkel szemben, de amint elsővonalas császári alakulatokkal szembe kerültek, a legtöbb esetben alulmaradtak.²⁰⁸ Arról azonban nem szabad megfeledkeznünk, hogy a XXII. törvénycikk megfogalmazásai szerint a nemzetőrség egy belbiztonságot garantáló fegyveres erő volt, márpedig a reguláris alakulatokkal való harc nem rendfenntartó, hanem háborús feladat. Décsey László és Katona Miklós mozgósított nemzetőrei sikeresen állították helyre a törvényes rendet a Partiumban, de Katona serege Désnél a rendes katonasággal szemben vereséget szenvedett. Hasonlóképpen mint a Pulszky Sándor alezredes vezette újonc honvédzászlóalj és nemzetőrök Budamérnél 1848. december 11-én. Az utóbbiak Franz Schlik gróf, altábornagy tüzéségének első ágyúlövésére szétfutottak, ugyanúgy mint a többi nemzetőr alakulat Kosztolnánál, Schwechatnál, Kolozsvárnál, Désnél.²⁰⁹ A mozgósított és önkéntes nemzetőr-zászlóalj a legfeljebb négy hónapra vállalt szolgálati idejük letelte után többnyire hazatértek, függetlenül a hadi helyzet alakulásától. Ez még akkor is igaz volt, ha némelyik zászlóalj átalakult honvédzászlóaljjá, mert még ebben az esetekben is hazatért a legénységi állomány jelentős része.²¹⁰

---

²⁰⁸ Erre példaként hozható fel Perczel Mór hadteste, amely a Muraközben sikeresen harcolt a horvát határőrezredek 4. és 5. zászlóaljaival, de Mórnál dacára a kiegyenlített erőviszonyoknak súlyos vereséget szenvedett Jellasics harcedzett csapataitól. Hermann Róbert szíves közlése.

²⁰⁹ Hermann, 2001. 196–197. o.

²¹⁰ A problémára Görgey Artúr vezérőrnagy nyomatékosan felhívta az Országos Honvédelmi Bizottmány figyelmét. *Görgey Artúr: Életem és működésem.* Budapest, 1988. I–II. (Görgey István fordítását átdolgozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: *Katona Tamás.*) Pro Memoria sorozat. I. k. 238. o.

A másik lényeges kérdés a csoportosítások élére állított parancsnokok szakmai alkalmasságának kérdése. 1848 októberében három császári-királyi főtiszt került a magyar kormányzat látókörébe, és nyert vezérőrnagyi kinevezést: Sombory Sándor ezredes a székely tábor parancsnoka, Dobay Károly ezredes az előbbi helyettese és Baldacci Manó ezredes az észak-erdélyi magyar erők vezetője. Mindhárom ezredest Vay Miklós királyi biztos terjesztette fel tábornoki előléptetésre. A kinevezéseket az OHB azzal a megfigyeléssel kézbesítette, hogy ezeket Vay csak akkor adja át, ha az illetők hazafiságáról meggyőződik és tetteikért a felelősséget vállalja. Kossuth Baldacci kinevezése ellen óvást emelt, mert az ezredes szeptember 22-én lemondott az Országos Nemzetőrségi Haditanács Elnökségéről, és hazatért Kolozsvárra ezrede parancsnokságát átvenni. Forradalmár egyikük sem volt, magatartásukat a császár iránti hűség és a magyar alkotmányossághoz való ragaszkodás közti örlődés határozta meg. Árulóvá azonban egyikük sem vált, a szabadságharc leverése után mindhárman rangfosztást és börtönbüntetést szenvedtek. Ráadásul Sombory és Dobay 1849 tavaszán kérték újbóli alkalmazásukat a honvéddhadsegrénél.²¹¹ Baldacci Manó ezredes a magyar kormány és az udvar közötti konfliktus kiéleződésekor átmenetileg visszavonult, de Kolozsvárra érkezve azonnal fellépett az ezrede tisztjeit bujtogató Gustav Jablonsky alezredes ellen, kifejezve ragaszkodását a magyar alkotmányhoz. Ezrede tisztjeit ismételtelen megeskette a magyar alkotmányra. Urban lázadását levélben jelentette Puchnernek, akitől szigorú fellépést kért a naszói ezredkormány ellen.²¹² Tettei alapján Vaynak nem volt oka kételkedni a hűségében. Az tény, hogy zászlóalj ellen nem lépett fel, így az utóbbi Kolozsvár elestekor csatlakozott a császári csapatokhoz. Pontosabban csak egy része, mivel egy százada Baldacci rendeletére Alsó-Fehér megyében harcolt a román felkelők ellen, majd a gyulafehérvári helyőrséghez csatlakozott. Másik századát Kemény Farkas Tordán lefegyverezte. A zászlóalj állományából 166 fő átlépett a 11. honvéddzászlóaljhoz.²¹³ Így mindössze három teljes század maradt, amely jelentősebb erőt nem képviselt. Baldacci a magyar oldalon vállalta a harcot Puchner október 18-án kelt proklamációja után, pedig az felszólította a tiszteket, hogy hagyják el a törvénytelennek titulált kormány szolgálatát. Két ízben szállt szembe a Wardener csapataival, noha a rendelkezésére álló alakulatok száma és minősége messze alatta volt az ellenséges erőknek. Ez még az öt intenzíven bíráló Czetz jelentéseiből is kiderült, aki csak néhány rendes zászlóalj és tüzérség átvezénylése esetén tartotta a magyar ellentámadást sikeresnek. Baldacci viselkedése és hezitálása sok emberben joggal keltette az alkalmatlan parancsnok benyomását,²¹⁴ de a Kolozsvárnál rendelkezésre álló erőkkel megítélésem szerint más vezető sem tudott volna érdemben többet tenni. Bem hadteste közel háromszorosa volt a Baldacci rendelkezésére álló erőknek. Az utóbbi az ellene felmerült vádakat megvetéssel fogadta, ő kért maga ellen vizsgálatot, és Pestre utazott.

²¹¹ Hermann, 2007. 70–71. o. A magyar oldalon harcoló ezredparancsnokok közül Vay Franz Dorsner tábornoki kinevezését nem javasolta. Bona, 2000. 311. o.; Hermann, 2007. 81. o.

²¹² Bauer, 1870. 32. o.

²¹³ Orbán, 1986. I. 519–520. o.; Vay, 2025. Vay Miklós levele a tordai honvédelmi bizottmányhoz. Kolozsvár, 1848. november 8.; Maendl, 1899. 301. o.; ONHT 6947/nő. Cserey jelentése. Kolozsvár, 1848. október 27. Az átlépések elleni Főkormányzékeni fellépésre: Vay, 1360. Kemény Ferenc br. levele. Kolozsvár, 1848. október 9.; Vay, 1532. Dobay ezredes levele. Kolozsvár, 1848. október 19.; Vay, 1538. Baldacci tiltakozása a sorozatos átlépések miatt. Kolozsvár, 1848. október 19.; Bauer, 1870. 40. o.; Heydte, 1863. 125. o.

²¹⁴ Czetz, 1850. 59–60. o.; Bauer, 1870. 49. o.; Irmédi-Molnár, 1938. 78–79. o.

Katona Miklós megítélésénél figyelembe kell vennünk, hogy eredeti feladatát, Kővár-vidék lecsendesítését sikerrel oldotta meg, a régióval a későbbiek folyamán több probléma nem volt. Tény, hogy a rendelkezésére álló nemzetőri erők felett megfelelő feyelmet tartani nem minden esetben tudott, de ez bizonyos esetben (a schwechati csatából menekülő nemzetőrök esetében) még Kossuth Lajosnak sem sikerült. A nemzetőr alakulatok nagyobb része már Désnél, a harcok megkezdése előtt nem volt hajlandó engedelmessé válni, a hazavonulást részben megkezdték. Hiába volt 15 ezer embere és három ágyúütege, ennyi népfelkelője Urbánnak is volt, de a császári parancsnok 4000 rendes katonával és kiképzett tüzérekkel is rendelkezett. Így az ütközet kimenetele nem lehetett kétséges. Katona Miklóst véleményem szerint annyiban terheli felelősség, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmánytól kapott utasítások ellenére, Décseyhez és Tóth Ágostonhoz hasonlóan meg kellett volna fontolnia az Erdélybe vonulást. A Kővár-vidéki sikereken felbuzduló Katona felderítés nélkül nyomult be Észak-Erdélybe, kockáztatva ezzel az eddig elért sikereket.

RÖVIDÍTÉSEK

<i>Bartha Mór</i> , 1981.	<i>Gacsányi Gábor</i> : Az 1848/49-es szabadságharc eseményei Bartha Mór naplója alapján. In: Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban. IX. Helytörténet. IX. Nyíregyháza, 1981. 3–124. o.
<i>Bauer</i> , 1870.	Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. (Közli <i>Makray László</i> képviselő és volt honvédezedes.) Pest, 1870.
<i>Bene</i> , 1998.	<i>Bene János</i> : Szabolcs a honvédelemért 1848–49-ben. In: Szabolcsi honvédek a szabadságharcban. (1848–1849.) Nyíregyháza, 1998. 9–31. o.
<i>Berde</i>	MOL Berde Mózes kormánybiztosi iratai. F 247
<i>Berzenczei</i> , 1873.	<i>Berzenczei László</i> : Rovás. Kolozsvár, 1873.
<i>Bona</i> , 2000.	<i>Bona Gábor</i> : Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban. Budapest, 2000.
<i>Bona</i> , 2008–2009.	<i>Bona Gábor</i> : Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2008–2009.
<i>Czetz</i> , 1850.	<i>Johann Czetz</i> : Bem's Feldzug in Siebenbürgen. Hamburg, 1850.
<i>Czetz</i> , 1868.	<i>Czetz János</i> : Bem erdélyi hadjárata 1848–49-ben. (Fordította <i>Komáromi Iván</i> .) Pest, 1868.
<i>Czetz</i> , 2001.	<i>Czetz János</i> : Emlékezéseim. (A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta <i>Dr. Kedves Gyula</i> .) Budapest, 2001. Magyar-Örmény Könyvtár I.
<i>Csernátoni Sámuel</i>	Csernátoni Sámuel naplója 1848–1849-ből. Kézirat. Lelőhely: Székely Nemzeti Múzeum Kézirattára, Sepsiszentgyörgy.

<i>Csetri</i> , 1992.	<i>Csetri Elek</i> : Teleki Sándor 1848–1849-ben. <i>Aetas</i> , 1992/1–2. 194–209. o.
<i>Deák</i> , 1943.	<i>Deák Imre</i> : 1848, a szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. Budapest, 1943.
<i>Dercsényi</i> <i>Dercsényi L.</i>	<i>Dercsényi Kálmán</i> : Bem tábornok erdélyi hadjárata. 1848–49. é. n. Dercsényi László visszaemlékezése. Dobák Géza magángyűjteménye, Budapest.
Documente, VII.	Documente privind Revoluția de la 1848. în Țările Române. C. Transilvania. Vol. VII. 17 iunie–26 iunie. (Volum întocmit de: <i>M. Bodor, E. Cosma, G. Neamțu.</i>) Cu cuvânt introductiv de Acad. Camil Mureșanu. București, 2005.
<i>Dragomir</i> , I.	<i>Silviu Dragomir</i> : Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49. Sibiu, 1944. I. k.
<i>Dragomir</i> , III.	<i>Silviu Dragomir</i> : Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49. Cluj, 1946. III. k.
<i>Egyed</i> , 1997.	<i>Egyed Ákos</i> : A korszerűsödő és hagyományörző Erdély. Csíkszereda, 1997. I–II.
<i>Egyed</i> , 1998–1999.	<i>Egyed Ákos</i> : Erdély 1848–1849. I–II. Csíkszereda, 1998–1999.
<i>Egyed</i> , 2001.	<i>Egyed Ákos</i> : A kolozsvári nemzetőrség megszervezése és szerepe 1848-ban. In: Erdélyi várostörténeti tanulmányok. (Szerk. <i>Pál Judit, Fleisz János.</i>) Csíkszereda, 2001. 146–156. o.
<i>Egyed</i> , 2008.	<i>Egyed Ákos</i> : Háromszék 1848–1849. Forradalom, szabadságharc. Harmadik, bővített kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2008.
<i>Ellenőr</i> <i>Gelich</i> , I–III.	<i>Ellenőr</i> . Kolozsvár, 1848. (Szerk. <i>Kővári László, Dózsa Dániel.</i>) <i>Gelich Rikárd</i> : Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. I–III. Pest, 1882–1889.
<i>Gyalókay</i> , 1931.	<i>Gyalókay Jenő</i> : Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása. 1849. január 31–március 28. Budapest, 1931.
<i>Hegyesi</i> , 2000.	<i>Hegyesi Márton</i> : Bihar vármegye 1848–1849-ben. (Sajtó alá rendezte <i>Ruszoly József.</i>) Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei. 24. Debrecen, 2000.
<i>Hermann</i> , 2001.	<i>Hermann Róbert</i> : 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Budapest, 2001.
<i>Hermann</i> , 2007.	<i>Hermann Róbert</i> : Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. Budapest, 2007. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára
MOL H 2	MOL Miniszterelnökség, OHB, Kormányzó-elnökség. Általános iratok. H 2
MOL H 9	MOL Belügyminisztérium. Elnöki iratok. H 9
MOL H 21	MOL Kossuth Lajos miniszteri iratai. H 21
MOL H 75	MOL Honvédelmi minisztérium. Általános iratok. H 75
MOL H 106	MOL. Hodossy Miklós kormánybiztosi iratai. H 106
HK	<i>Hadtörténelmi Közlemények</i> , Budapest
HL	Hadtörténelmi Levéltár. Budapest. Az 1848–49-i forradalom és szabadságharc katonai iratai.

HM	Hadügyminisztérium, Budapest
<i>Heydte</i> , 1863.	<i>August Heydte</i> : Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig, 1863. (2. kiadás)
<i>Horváth</i> , 1863.	<i>Horváth Mihály</i> : Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. Genf, 1863. I–III. k.
<i>Imreh</i> , 2003.	<i>Imreh Sándor</i> : Visszaemlékezés az 1848–49-ik évi szabadságharcra Erdélyben. (S. a. r. <i>Pásztai László</i> .) Budapest, 2003.
<i>Irmédi-Molnár</i> , 1938.	<i>Irmédi-Molnár László</i> : Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. A <i>Térképészeti Közlöny</i> 8. számú külömfüzete. Budapest, 1938.
<i>Issekutz</i> , 1905.	Issekutz Antal feljegyzései az 1848–49-ben Hunyad megyében történt eseményekről. I–II. közlemény. In: Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat XV-ik Évkönyve. Déva, 1904–1905.
<i>Jakab</i> , 1880.	<i>Jakab Elek</i> : Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések. Budapest, 1880.
<i>Kalmár</i> , 1896.	<i>Kalmár Elek</i> : A deézi csata történetéhez. <i>Századok</i> , 1896. 759–761. o.
<i>Kádár</i> , 1890.	<i>Kádár József</i> : Belső-Szolnok és Doboka vármegye története. 1848–49. Dész, 1890.
<i>K. Horváth</i> , 2003.	<i>K. Horváth Ignác</i> : Töredékek az 1848 és 1849-ki székely hadjáratokból. (S. a. r. <i>Demeter Lajos</i> .) In: Határvidék. I. Sepsiszentgyörgy, 2003. 7–52. o.
<i>Kedves–Ratzky</i> , 2009.	<i>Kedves Gyula–Ratzky Rita</i> : A csataterék Petőfije. Budapest, 2009. Timp-Militaria. XI.
<i>Kincses</i> , 2010.	<i>Kincses Katalin Mária</i> : Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc ábrázolásokon. Budapest, 2010.
<i>Koós</i> , 1890.	<i>Koós Ferenc</i> : Életem és emlékeim. 1828–1890. I. Brassó, 1890.
KLÖM XII.	Kossuth Lajos Összes Munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar minisztériumban. (S. a. r. <i>Sinkovics István</i> .) Budapest, 1952.
KLÖM XIII.	Kossuth Lajos Összes Munkái. XIII. Kossuth Lajos az OHB élén. I. rész. (S. a. r. <i>Barta István</i> .) Budapest, 1952.
<i>Kolozsvári Híradó</i>	Erdélyi, majd Kolozsvári Híradó. Kolozsvár, 1848.
<i>Kossuth Hírlapja</i>	<i>Kossuth Hírlapja</i> . Pest, 1848. (Szerk. <i>Bajza József</i> .)
<i>Kovács</i> , 1887.	<i>Kovács Samu</i> : Visszaemlékezések. 1830–1850. Dész, 1887.
<i>Kovács</i> , 1979.	<i>Kovács Endre</i> : Bem a magyar szabadságharcban. Budapest, 1979.
<i>Kónya</i> , 1999.	Szatmáriak a szabadságharcban. (Szerk. <i>Kónya László</i> .) Szatmárnémeti, 1999.
<i>Kővári</i> , 1861.	<i>Kővári László</i> : Erdély története 1848–49-ben. Pest, 1861.
<i>Kővári</i> , 1861/a.	Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez. (Szerk. <i>Kővári László</i> .) Pest, 1861.
<i>Közlöny</i>	<i>Közlöny</i> . 1848. (Szerk. <i>Gyurmán Adolf</i> .)
MOL KPA	MOL Kossuth-Polizei-Akten. 1848–1849. H 2

<i>Lévay</i> , 1889.	Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből. (<i>Lévay József</i> bevezetésével.) Budapest, 1889.
<i>Maendl</i> , 1899.	<i>Maendl, Maximilian</i> : Geschichte des K. und K. Infanterie-Regiments Nr. 51. Klausenburg, 1897–1899.
<i>Marczius Tizenötödike</i>	<i>Marczius Tizenötödike</i> . Pest. 1848.
<i>Márki</i> , 1898.	<i>Márki Sándor</i> : Az 1848–49-ik évi szabadságharcz története. In: A Magyar Nemzet Története. (Szerk. Szilágyi Sándor.) A modern Magyarország. (1848–1896.) Budapest, 1898. 10. k. 3–394. o.
<i>Miskolczy</i> , 1988.	<i>Miskolczy Ambrus</i> : Erdély a forradalomban és szabadságharcban. (1848–1849) In: Erdély története tárom kötetben. Budapest, 1988. III. k. 1346–1425. o.
MOL	Magyar Országos Levéltár. Budapest
<i>Moldovan</i> , 2007.	<i>Peter Moldovan</i> : Önkéntes lovasezred szervezése Erdélyben. „Kossuth-„ vagy „Mátyás-huszárok” 1848. őszén. In: „Hadi történet kútfeje minden hadtudománynak.” Tanulmányok Ács Tibor tiszteletére. (Szerk. Szabó János. Közreműködő: Hausner Gábor.) Budapest, 2007. 175–190. o.
Nagybánya és környéke	Nagybánya és környéke. (Szerkesztette <i>Palmer Kálmán</i> .) Nagybánya, 1994.
Nagybánya és vidéke	Nagybánya és vidéke. (Nagybánya)
<i>Németh</i> , 2008.	<i>Németh György</i> : Gál Sándor honvédezzredes 1848–1849-es tevékenysége. Csíkszereda, 2008.
OHB	Országos Honvédelmi Bizottmány
ONHT	MOL Országos Nemzetőrségi Haditanács. Közös en kezelt általános iratok. H 92
<i>Orbán</i> , I–VI.	<i>Orbán Balázs</i> : Székelyföld leírása. I–IV. Pest, 1868–1870.
<i>Orbán</i> , 1986.	<i>Orbán Balázs</i> : Torda város és környéke. I–II. (S. a. r. <i>Lászlóffy Aladár</i> .) Budapest, 1986. Pro Memoria
<i>Pál-Antal</i> , 2001.	<i>Pál-Antal Sándor</i> : Marosszék és Marosvásárhely az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. Székelyudvarhely, 2001.
<i>Pesti Hírlap</i>	<i>Pesti Hírlap</i> . Pest, 1848.
MOL R 31	MOL K Papp Miklós gyűjtemény. R 31
MOL R 32	MOL Az 1848–49-i forradalomra, szabadságharcra és emigrációra vonatkozó nyomtatványok. R 32
MOL R 110	MOL Kossuth Hírlapjára vonatkozó iratok. R 110
MOL R 306	A XI. honvédszászlóalj parancskönyve. MOL Katonai iratok. R 306
MOL SÁL	MOL Mikrofilmtár. 19170–19171. tekercs. Kovászna Megyei Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy.
<i>Solymosi</i> , 2009.	<i>Solymosi József</i> : A forradalom és szabadságharc Északkelet-Magyarországon 1848–1849-ben. Doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2009.
<i>Süli</i> , 2000.	<i>Süli Attila</i> : A nemzetőrség szervezése Erdélyben 1848 nyarán és őszén. HK 2000/3. 605–628. o.
<i>Süli</i> , 2004.	<i>Süli Attila</i> : A honvédség szervezése Erdélyben 1848 nyarán és őszén. <i>Fons</i> , 2004/1. 39–77. o.

- Süli, 2009. Süli Attila: Kossuth Lajos szabadcsapatának szervezése Erdélyben 1848 őszén. HK 2009/4. 993–1054. o.
- Szabolcs vármegye Szabolcs vármegye 1848/1849-ben. (Válogatta és szerkesztette László Géza.) Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai. II. Közlemények. 22. Nyíregyháza, 2000.
- Szalai, 1993. Szalai Elek visszaemlékezései 1848–49-re. (Közli Lenkefi Ferenc.) HK 1993/1. 145–173. o.
- Partium, 2000. A szabadságharc zászlaja alatt. Az 1848–1849-es forradalom a Partiumban és a Bánságban. Nagyvárád, 2000. Partiumi Füzetek. 13.
- P. Szatmáry, 1884. P. Szatmáry Károly: Emlékeim. Szilágysolymó, 1884.
- Székely határőrök, 2008. Csikány Tamás–Demeter Lajos–Egyed Ákos–Kedves Gyula–Urbán Aladár: Székely határőrök a magyarországi hadszíntereken. Budapest, 2008.
- Szigethy, 1868. Szigethy Miklós: Adatok a XI. honvédszászlóalj történetéhez. Kolozsvár, 1868.
- Szilágyi, 1898. Szilágyi Farkas: Alsó-Fehér vármegye 1848–49-ben. Nagyenyed, 1898.
- Szócs, 1972. Szócs Sebestyén: A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban. Budapest, 1972.
- Teutsch, 1910. Friedrich Teutsch: Geschichte der siebenbürger Sachsen. Hermannstadt, 1910. III.
- TL 1848–1849. Történelmi Lapok. Kolozsvár, 1892–1904. (Szerk. Kuskó István.)
- Tórcsányi, 1956. Tórcsányi Zsolt: Az erdélyi parasztság története. Budapest, 1956.
- Urbán, 1973. Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest, 1973.
- Urbán, 1988. Urbán Aladár: Kossuth és szabadcsapata 1848 őszén. HK 1988/4. 638–668. o.
- Urbán, 1999. Gr. Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. (A dokumentumokat válogatta, jegyzeteket készített, az előszót írta Urbán Aladár.) Budapest, 1999. I–II. k.
- Urbán, 2007. Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogása és halála. Budapest, 2007.
- Vay MOL Vay Miklós kormánybiztosi iratai. H 113
- Varga, 1995. Varga János: Magyarok és románok 1848–49-ben. Budapest, 1995.
- Zepeczaner, 1999. Zepeczaner Jenő: Udvarhelyszék az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején. Tanulmány és okmánytár az udvarhelyszéki eseményekhez. Székelyudvarhely, 1999.

TRANSYLVANIA AND THE NEIGHBOURING COUNTIES
TURNING INTO AREA OF WAR IN 1848

Summary

During the autumn of 1848 the whole of Transylvania turned into area of war. Upon the call of the Romanian National Committee, inhabitants of Romanian nationality started their uprisings in this part of the country from the middle of October, which was followed by an attack of the imperial corps concentrated around Nagyszeben. At first the Hungarian government had tried to break the Romanian movements and beat off the Austrian attack with the help of volunteers and national guards.

When comparing the forces of the two sides, it has to be stated that it is clearly the Imperial side of the scale that sinks. The Austrian forces, joined by the reinforcement arriving from Bukovina in October, were made up of 13 infantry battalions, 16 cavalry companies, three six-pound batteries and one three-pound battery. The majority of this army concentrated around Nagyszeben, the rest around Naszód. The regular army was supported by numerous Romanian and Saxon uprisings. On the other hand, Hungarian regular forces were scattered in the municipalities. One Honvéd battalion and three hussar squadrons were stationed at Kolozsvár, which were joined by one three-pound and a six-pound battery at the end of October. Székely forces were made up of two border battalions, one Honvéd battalion and three hussar squadrons. The Hungarian national guards and popular uprisings in Transylvania did not give significant support. On top of all, the equipment and training of Hungarian units was well under that of Imperial forces.

Hungarian forces managed to put an end to the Romanian uprisings in Partium, Kalotaszeg and in Alsó-Fehér County, but they were powerless against the Imperial regular troops. The cause of the defeat at Marosvásárhely, Kolozsvár and Dés did not lie in the higher numbers of the enemy; forces were even, but in terms of regularly trained and equipped units the Imperial side had the upperhand. It has to be noted here that the Transylvanian events are not unique in the history of the War of Independence. At the end of 1848 the Hungarian government could send only the mobilized national guards in most of the cases against the concentrated attacks of Imperial columns. The guards scored victories against the second-class units in many cases, but as soon as they faced first-class Imperial troops, they came off defeated in most of the cases. However, one must not forget that according to the article 1848:XXII the National Guard is a military force securing internal security, but fighting against regular troops is not an order-keeping but a wartime task.

The present study focuses on the professional competence of the commanders leading Hungarian military groupings. In October 1848 three Imperial and Royal company officers were chosen by the Hungarian government and received a major general rank: Colonel Sándor Sombory, commander of the Székely troops; his deputy, Colonel Károly Dobay; and Colonel Manó Baldacci, leader of the North Transylvanian Hungarian forces. None of them was a revolutionary, their attitude was characterized by the hesitation between loyalty to the kaiser and cleaving to the Hungarian constitution. Yet none of them became a traitor either, after the defeat of the War of Independence all three were punished by degradation and imprisonment. Their behaviour and hesitation justly made the impression of ill-qualified commanders in many people, but with the forces at their disposal no other leader could have been able to do much more.

LA TRANSFORMATION DE LA TRANSYLVANIE ET DES COMITATS VOISINS
EN THÉÂTRE D'OPÉRATIONS MILITAIRES EN 1848

Résumé

En automne 1848, l'ensemble du territoire de la Transylvanie devint un théâtre d'opérations militaires. Les habitants de nationalité roumaine se soulevèrent à l'appel du Comité National Roumain dès la mi-octobre, ce qui fut suivi d'une offensive concentrée du corps d'armée impérial réuni autour de Nagyszeben. Au début, c'est avec des volontaires et des gardes nationaux que le gouvernement hongrois tenta de mater les mouvements roumains et de repousser l'offensive autrichienne.

En comparant les rapports de forces entre les deux parties, nous devons constater que la balance penche sans équivoque du côté des troupes impériales qui comptaient, avec les renforts arrivés de Bucovine en octobre, 13 bataillons d'infanterie, 16 escadrons, 3 batteries de six livres et une batterie de trois livres. La plupart de ces forces furent rassemblées à Nagyszeben et le reste aux alentours de Naszód. L'armée régulière fut également soutenue par les nombreuses insurrections des peuples roumain et saxon, tandis que les forces régulières hongroises furent dispersées dans différentes municipalités. A Kolozsvár stationnaient un bataillon de honveds (défenseurs de la patrie), trois escadrons de hussards et, après la fin octobre, une batterie de trois et une autre de six livres. Le camp des Sicules combattait avec deux bataillons de garde-frontière, un bataillon de honveds et trois escadrons de hussards. Les gardes nationaux et les insurrections populaires hongrois ne représentaient pas une force importante et, de plus, l'équipement et la formation des troupes hongroises furent loin de ceux des troupes impériales.

Les forces hongroises réussirent à maîtriser la révolte roumaine dans le Partium, à Kalotaszeg et dans le comitat de Alsó-Fehér, mais elles furent impuissantes face aux troupes impériales régulières. Les défaites à Marosvásárhely, à Kolozsvár et à Dés n'étaient pas dues à la supériorité numérique de l'ennemi, mais les impériaux avaient des troupes mieux formées et mieux équipées. Il convient toutefois de remarquer que les événements transylvaniens ne furent pas isolés dans l'histoire de la guerre d'indépendance: à la fin de 1848, dans la plupart des cas, le gouvernement hongrois ne put envoyer que les gardes nationaux contre les colonnes impériales. Les gardes nationaux combattirent plusieurs fois avec succès les troupes de seconde ligne, mais généralement, ils échouèrent face aux troupes impériales de première ligne. Nous ne devons toutefois pas oublier qu'au sens de l'article 1848-22, la garde nationale fut censée garantir la sécurité intérieure, alors que la lutte contre les troupes régulières ne servait pas le maintien de l'ordre, mais elle fut une mission de guerre.

Mon étude examine de manière approfondie la capacité professionnelle des commandants placés à la tête des groupes militaires hongrois. En octobre 1848, trois officiers supérieurs furent nommés général de brigade par le gouvernement hongrois: colonel Sándor, commandant du camp sicule, son adjoint, le colonel Károly Dobay et colonel Manó Baldacci, chef des forces hongroises du Nord de la Transylvanie. Aucun des trois n'était un révolutionnaire, ils furent tiraillés entre la loyauté envers l'empereur et le respect de la constitution hongroise. Aucun des trois ne devint pour autant traître et après l'échec de la guerre d'indépendance, tous les trois furent dégradés et emprisonnés. Du fait de leur attitude et de leurs hésitations, ils pouvaient donner l'impression d'être des commandants incapables, mais les autres chefs n'auraient pas pu faire mieux non plus avec les forces à leur disposition.

SIEBENBÜRGEN UND DIE WANDLUNG DER BENACHBARTEN KOMITATE
ZU KRIEGSSCHAUPLÄTZEN IM JAHRE 1848

Resumee

Im Herbst 1848 wurde das gesamte Gebiet Siebenbürgens zum Kriegsschauplatz. Ab Mitte Oktober begannen die Einwohner rumänischer Nationalität des Landesteils auf den Aufruf des Rumänischen Nationalen Comités mit ihrem Aufstand, gefolgt vom konzentrierten Angriff des um Hermannstadt (Nagyszeben, Sibiu) herum zusammengezogenen kaiserlichen Korps. Die ungarische Regierung versuchte anfangs, die rumänischen Bewegungen mit Hilfe von Freiwilligen und Nationalgardisten zu brechen, bzw. den österreichischen Angriff abzuwehren.

Vergleichen wir die Kräfteverhältnisse der beiden Parteien, so müssen wir feststellen, dass sich die kaiserliche Seite eindeutig in Überzahl befand. Die österreichische Streitkraft bestand – zusammen mit der im Oktober aus der Bukowina gekommenen Verstärkung – aus 13 Infanteriebataillonen, 16 Kavalleriekompanien, 3 Sechspfund- und 1 Dreipfundbatterie. Diese Streitkraft war größtenteils um Hermannstadt, zum kleineren Teil um Nussdorf (Naszód, Násáud) herum zusammengezogen. Die regulären Truppen wurden zudem durch den zahlenmäßig bedeutenden rumänischen und sächsischen Volksaufstand unterstützt. Demgegenüber waren die ungarischen regulären Kräfte in den einzelnen Munizipalstädten zerstreut. In Klausenburg (Kolozsvár, Cluj) waren ein Honvéd-Bataillon und drei Kompanien Husaren, bzw. ab Ende Oktober eine Dreipfund- und eine Sechspfundbatterie stationiert. Im Verband der Sekler kämpften zwei Grenzbataillone, ein Honvéd-Bataillon und drei Husarenkompanien. Die ungarischen Nationalgarden und Volksaufstände Siebenbürgens stellten keine bedeutende Kraft dar. Zudem blieb die Ausrüstung und Ausbildung der ungarischen Verbände weit hinter der der kaiserlichen Truppen zurück.

Den ungarischen Kräften gelang es im Partium, in Kalotaszeg und im Komitat Alsó-Fehér die rumänischen Aufstände unter Kontrolle zu bringen, aber gegen die kaiserlichen Linientruppen waren sie bereits hilflos. Der Grund für die Niederlage bei Neumarkt am Mieresch (Marosvásárhely, Tîrgu Mureş), Klausenburg und Burglos (Dés, Dej) war nicht die Überzahl des Gegners. Die Kräfteverhältnisse waren ausgeglichen, aber hinsichtlich der ordentlich ausgebildeten und ausgerüsteten Verbände gewann die kaiserliche Partei Übermacht. Wir müssen jedoch anmerken, dass die Geschehnisse in Siebenbürgen in der Geschichte des Freiheitskampfes keineswegs einen Einzelfall darstellen. Die ungarische Regierung konnte gegen die konzentriert angreifenden kaiserlichen Heerzüge Ende 1848 größtenteils nur die mobilisierten Nationalgardisten aussenden. Letztere kämpften in mehreren Fällen erfolgreich gegen die Einheiten zweiter Reihe, sobald sie jedoch den kaiserlichen Verbänden erster Reihe gegenüberstanden, waren sie zumeist unterlegen. Wir dürfen jedoch nicht vergessen, dass die Nationalgarde gemäß der Formulierung des Gesetzesartikels 1848:XXII. eine die innere Sicherheit gewährleistende bewaffnete Kraft war, wobei der Kampf gegen die regulären Verbände keine Aufgabe zur Aufrechterhaltung der Ordnung, sondern eine Kriegsaufgabe war.

Die Studie untersucht insbesondere die fachliche Qualifizierung der an die Spitze der ungarischen Militärgruppierungen gestellten Kommandanten. Im Oktober 1848 gerieten drei kaiserlich-königliche Oberoffiziere ins Blickfeld der ungarischen Regierung und wurden zum Generalmajor ernannt: Oberst Sándor Sombory, Kommandant des Sekler Lagers, Oberst Károly Dobay, Stellvertreter des Ersteren, und Oberst Manó Baldacci, Kommandant der ungarischen Kräfte in Nordsiebenbürgen. Keiner von ihnen war Revolutionär; ihr Verhalten ist dadurch gekennzeichnet, dass sie zwischen Kaisertreue und Treue zur ungarischen Verfassungsmäßigkeit hin- und hergerissen waren. Keiner von ihnen wurde jedoch zum Verräter; nach der Niederschlagung des Freiheitskampfes wurden alle drei ihres Ranges beraubt und mussten eine Gefängnisstrafe erleiden. Ihr Verhalten und ihr Zaudern erweckte in vielen Menschen zurecht den Eindruck ungeeigneter Kommandanten, aber auch andere Führungspersonen hätten mit den ihnen zur Verfügung stehenden Kräften nicht bedeutend mehr erreichen können.

ПРЕВРАЩЕНИЕ ТРАНСИЛЬВАНИИ И СОСЕДНИХ КОМИТАТОВ
В ТЕАТР ВОЕННЫХ ДЕЙСТВИЙ В 1848 ГОДУ

Резюме

Осенью 1848 года вся территория Трансильвании превратилась в театр военных действий. По призыву Румынского Национального Комитета с середины октября население румынской национальности этой части страны подняло восстание, за которым последовало концентрированное наступление императорского корпуса, сосредоточенного вокруг Надьсебена. Венгерское правительство в начале пыталось с помощью добровольцев и национальных гвардейцев сломить румынское движение и отразить наступление австрийцев.

Если сравнить соотношение сил обеих сторон, можно констатировать, что чашечка весов однозначно перевешивает в пользу стороны императора. Австрийские вооруженные силы – совместно с подкреплениями, прибывшими в октябре из Буковины, – насчитывали 13 пехотных батальонов, 16 конных эскадронов, 3 шестифунтовых и одну трехфунтовую батарею. Эти силы большей частью были сосредоточены в районе Надьсебена, меньшая часть их находилась в окрестностях Насода. Регулярное воинство поддерживалось еще многочисленным румынским и саксонским народным восстанием. В противоположность этому венгерские регулярные силы были рассыпаны по административным единицам. В городе Коложваре дислоцировался один хонведский батальон и три гусарских батальона, а с конца октября – одна трехфунтовая и одна шестифунтовая батарея. В звене секейского табора воевало два пограничных батальона, один батальон хонведов и три гусарских роты. Венгерские национальные гвардейцы и народные повстанцы Трансильвании серьезной силы не представляли. В довершение к этому оснащенность и выучка венгерских войск намного уступали императорским войскам.

В Партиуме, Калотасеге и в области Альшо-Фехер венгерским силам удалось подавить румынское восстание, но они были уже бессильны в боях с императорскими рядовыми солдатами. Причиной поражения у Марошвашархей, Коложвара и Деш было не численное превосходство противника, соотношения сил были уравновешены, но в отношении обученности и оснащенности войск императорская армия имела неоспоримое превосходство. Необходимо однако заметить, что в Трансильвании произошел исключительный случай, имевший место в освободительной борьбе. Венгерское правительство против концентрированно наступавших императорских военных колонн в конце 1848 года могло посылать лишь мобилизованных национальных гвардейцев. Последние во многих случаях успешно сражались с частями второй линии фронта, но как только они вступали в бой с императорскими частями первой линии, они зачастую терпели поражение. Однако мы не должны забывать о том, что согласно формулировке статьи закона 1848:XXII, национальная гвардия – это вооруженные силы, гарантировавшие внутреннюю безопасность, в то время как бои с регулярными частями имели целью не поддержание внутреннего порядка, а выполнение боевой задачи.

В своей статье автор особо исследует профессиональную годность командиров, стоявших во главе венгерских военных группировок. В октябре 1848 года три старших офицера из императорско-королевской армии оказались в поле зрения венгерского правительства и им было присуждено воинское звание генерал-майора, это были полковник Шандор Шомбори, командир секейского лагеря, его заместитель полковник Карой Добаи и полковник Марио Балдацци, венгерский начальник северной Трансильвании. Ни один из них не был революционером, их поведение характеризовалось как преданностью императору, так и приверженностью к венгерской конституции. Предателем ни один из них не стал. После поражения освободительной борьбы все трое были лишены офицерского звания и посажены в тюрьму. Их поведение и нерешительность на многих по праву производили впечатление того, что они были недостойны занимать должность командира, но с имеющимися в распоряжении силами другие руководители также не могли бы больше сделать.